

ΕΚΤΑΚΤΟΣ ΣΥΝΕΔΡΙΑ ΤΗΣ 19ΗΣ ΝΟΕΜΒΡΙΟΥ 1969

ΕΠΙ ΤΗ ΕΚΑΤΟΝΤΑΕΤΗΡΙΑ ΤΗΣ ΓΕΝΝΗΣΕΩΣ ΤΟΥ ΜΑΧΑΤΜΑ ΓΚΑΝΤΙ

ΕΙΣΗΓΗΣΙΣ ΤΟΥ ΠΡΟΕΔΡΟΥ κ. ΛΕΩΝ. ΖΕΡΒΑ

ἽΟ Πρόεδρος τῆς Ἀκαδημίας Ἀθηνῶν κ. **Λεων. Ζέρβας** ἀνελθὼν εἰς τὸ βῆμα εἶπε τὰ ἐξῆς :

Ἡ Ἀκαδημία Ἀθηνῶν, τιμῶσα τὴν μνήμην τοῦ Μαχάτμα Γκάντι, συνεκάλεσεν ἐπὶ τῇ συμπληρώσει ἑνὸς αἰῶνος ἀπὸ τῆς γεννήσεώς του τὴν σημερινὴν ἑκτακτον συνεδρίαν καὶ ἀνέθεσεν εἰς τὸν ἀκαδημαϊκὸν κ. Κασσιμάτην νὰ ἐκφωνήσῃ τὸν προσήκοντα λόγον.

ἽΟ Γκάντι ὑπῆρξε κατ' ἐξοχὴν πολιτικὸς ἀνὴρ, ἐπαναστάτης, σκληρὸς ἀγωνιστῆς διὰ τὴν ἀνεξαρτησίαν τῆς πατρίδος του. Γενικὴ εἶναι ἡ ἀντίληψις περὶ τῆς πρωταρχικῆς καὶ ἀποτελεσματικῆς συμβολῆς του εἰς τὴν ἐπίτευξιν τῆς ἀνεξαρτησίας τῶν Ἰνδιῶν. Ἐν τούτοις, ὅσονδήποτε σημαντικὴ καὶ ἂν ὑπῆρξεν ἡ προσφορά του διὰ τὴν ἀνεξαρτησίαν τῆς χώρας του, δὲν εἶναι ἐκεῖνο ποὺ ἔδωσεν ἀφορμὴν εἰς ἑορταστικὰς ἐκδηλώσεις εἰς μνήμην του εἰς ὅλον σχεδὸν τὸν πολιτισμένον κόσμον. ἽΟ Γκάντι ἐπέζησεν εἰς τὴν μνήμην τοῦ κόσμου κυρίως ὡς κήρυξ τῆς ἀρχῆς περὶ μὴ χρησιμοποίησεως βίας ἀκόμη καὶ εἰς πολλὰ σκληροὺς πολιτικοὺς ἀγῶνας, ὅπως ἦτο ἡ ἐπαναστατικὴ δρᾶσις διὰ τὴν ἀνεξαρτησίαν τῶν Ἰνδιῶν. ἽΟ Γκάντι ἐπέζησεν εἰς τὴν μνήμην μας κυρίως ὡς πρακτικὸς ἰδεολόγος, τοῦ ὁποίου ἡ ἄμεσος ἐπιδίωξις ἦτο ὄχι ἡ μεταβολὴ τῆς κοινωνίας, ἀλλὰ ἡ μεταβολή, ἡ ἠθικὴ ἀνύψωσις τοῦ μεμονωμένου ἀτόμου, τοῦ ἀνθρώπου.

Ἀπὸ τῆς ἐποχῆς τοῦ Δημοσθένους τὰ δρῶντα πολιτικὰ πρόσωπα κρίνονται καὶ ἀξιολογοῦνται συνήθως μὲ γνώμονα τὴν ἐπιτυχίαν ἢ μὴ τοῦ ἔργου των. ἽΗ μονομερῆς αὕτη κρίσις δὲν λαμβάνει, ὡς ἴσως ὄφειλεν, ὑπ' ὄψιν κυρίως τὸ ἦθος, τὴν εὐγένειαν καὶ τὴν εἰλικρίνειαν τῶν προθέσεων, τὰς ἰδέας τοῦ δρῶντος πολιτικοῦ. ἽΙσως ἡ περίπτωσις τοῦ Γκάντι ἀποτελεῖ τὴν ἀπαρχὴν μιᾶς πλέον ὠλοκληρωμένης, πλέον δικαίας κρίσεως τοῦ δρῶντος πολιτικοῦ, ἀνεξαρτήτως τοῦ μικροῦ ἢ μεγάλου ποσοστοῦ ἐπιτυχίας τοῦ ἔργου του, ἀνεξαρτήτως τῆς τύχης ποὺ ἐπεφυλάχθη εἰς τὰ κηρύγματά του. Εἶναι φυσικὸν ὅτι ἡ Ἀκαδημία εὐχαρίστως προσφέρει τὸ βῆμά της διὰ μίαν πλέον πνευματικὴν ἐνατέμισιν τοῦ ἱστορικοῦ γεγονότος.

ΤΟ ΜΗΝΥΜΑ ΤΟΥ ΓΚΑΝΤΙ

ΟΜΙΛΙΑ ΤΟΥ ΑΚΑΔΗΜΑΪΚΟΥ κ. ΓΡΗΓΟΡΙΟΥ ΚΑΣΙΜΑΤΗ

Ἡ Ἀκαδημία Ἀθηνῶν τιμᾷ σήμερον, μέσα εἰς τὸ πλαίσιον τῶν ἐκδηλώσεων τῶν ὀργανουμένων ἀπὸ τὴν Οὐνέσκο εἰς ὄλον τὸν κόσμον, τὴν μνήμην τοῦ Mochandas Karamchand Gandhi, τοῦ ἀποκληθέντος Μαχάτμα, ἐπ' εὐκαιρία τῆς συμπληρώσεως ἑκατὸν ἐτῶν ἀπὸ τῆς γεννήσεώς του. Ὁ Γκάντι ἐγεννήθη τὴν 2αν Ὀκτωβρίου 1869.

Τί εἶναι ἐκεῖνο ποὺ καθιστᾷ τὴν φυσιογνωμίαν τοῦ Gandhi χαρακτηριστικὴν τῆς παγκοσμίου ἱστορίας, τόσον, ὥστε νὰ τὴν θεωρῶμεν σταθμὸν εἰς τὴν ἐξέλιξιν τῆς ζωῆς τῶν λαῶν καὶ νὰ σκύβωμεν ἐπάνω της διὰ νὰ ἀντλήσωμεν διδάγματα καὶ διὰ νὰ ἀναζητήσωμεν ἀπαντήσεις εἰς τὰ ἀγωνιώδη ἐρωτήματα τῆς πολυτάραχης ἐποχῆς μας ;

Νομίζω ὅτι ἡ προσπάθεια ἀναλύσεως τῆς ἐσωτέρας αὐτῆς φύσεως τῆς προσωπικότητος καὶ τοῦ ἀγῶνος τοῦ Gandhi, ὡς καὶ τῆς ἐπιδράσεώς του εἰς τὸν κόσμον, εἰς συνδυασμὸν μὲ τὰ βαθύτερα στοιχεῖα συγκρίσεως καὶ συγκρούσεως ποὺ διαφαίνονται μεταξὺ τοῦ εὐρωπαϊκοῦ τρόπου τοῦ σκέπτεσθαι καὶ τῆς νοοτροπίας τῆς Ἀπὸ Ἀσίας, στοιχεῖα συγκρίσεως καὶ συγκρούσεως, ποὺ καλοῦν ὅμως, ὑπὸ τὴν πῆξιν τῆς οἰκουμενικῆς ἐποχῆς μας, ἀδυσωπῆτως εἰς σύνθεσιν, ἡ π ρ ο σ π ἄ θ ε ι α ἀναλύσεως, λέγω, τῆς φύσεως αὐτῆς τοῦ ἀγῶνος τοῦ Gandhi εἶναι ὁ μεγαλύτερος φόρος τιμῆς ποὺ ἠμπορεῖ νὰ προσφέρει εἰς τὴν μνήμην τοῦ ἀνθρώπου, ποὺ, ἀγωνιζόμενος ἐναντίον τοῦ ρεύματος, ἀνεδείχθη ὁ ἀπόστολος τῆς ἀγάπης, ὁ σημαιοφόρος τῆς λογικῆς καὶ ὁ δραματιστὴς τῆς δημοκρατίας, τὸ Ἀνώτατον Πνευματικὸν Ἴδρυμα τῆς γῆς τοῦ Λόγου καὶ τῆς Δημοκρατίας.

Ὁ Alexis de Tocqueville ἔγραψεν ὅτι ἡ Γαλλικὴ Ἐπανάστασις εἶναι σκοτεινὴ καὶ ἀνεξήγητη δι' ἐκείνους ποὺ θέλουν νὰ τὴν ἰδοῦν σὰν αὐτοτελὲς φαινόμενον. Μόνον εἰς τοὺς χρόνους ποὺ προηγήθησαν αὐτῆς, ἠμπορεῖ νὰ εὐρεθῇ τὸ φῶς. Χωρὶς τὴν γνῶσιν τῆς παλαιᾶς κοινωνίας, τῶν νόμων της, τῶν διαστροφῶν της, τῶν προλήψεων της, τῶν ἀθλιότητων της, ἀλλὰ καὶ τοῦ μεγαλείου της, δὲν ἠμποροῦμεν νὰ ἐννοήσωμεν τί ἔκαμαν οἱ Γάλλοι στὰ 60 χρόνια ποὺ ἠκολούθησαν τὴν πτώσιν τῆς παλαιᾶς κοινωνίας. Ὁ Tocqueville ἔγραψε τὸ 1848.

Τὸ ἴδιον συμβαίνει μὲ ὅλα τὰ μεγάλα γεγονότα τῆς ἱστορίας. Καὶ ἀκόμη μὲ τοὺς ἀνθρώπους ποὺ ἔδωσαν τὴν σφραγιδά τους σ' αὐτά. Δὲν βγαίνουν οἱ ἄνθρωποι ἀπὸ τὴν κεφαλὴν τοῦ Διός. Βγαίνουν ἀπὸ τὰ βάθη τῆς ἱστορίας ποὺ ἔχει διαμορφώσει

τὸν περίγυρον τῆς δράσεώς τους, μέσα εἰς τὸν ὁποῖον ἀναπτύσσεται, μὲ τὸ κέντρισμα τῶν συγχρόνων γεγονότων — ἰδίως ἐκείνων πὸν αἰσθάνονται μόνον οἱ μεγάλοι — καὶ μὲ τῆς τύχης τὸν ξεχαρβαλωμένον ἀργαλεῖον, ἢ ἰδιοφυΐα πὸν συνθέτει τὰς ἀτομικὰς ἰκανότητας μὲ τὰς κοινωνικὰς καὶ ἱστορικὰς καὶ φυλετικὰς καταβολάς.

Ποία εἶναι ἡ εἰκὼν πὸν μᾶς δίδει ὁ δέκατος ἔνατος αἰὼν; Καὶ πρὶν ἀπὸ αὐτόν, ἢ νοοτροπία τῆς Εὐρώπης καὶ τῆς Ἀσίας στοὺς αἰῶνας πὸν προηγήθησαν ἀπὸ τὸν αἰῶνα αὐτόν, πὸν ἀπετέλεσε τὴν μήτραν τῶν μεγαλοπραγμάτων, μὰ καὶ μεγαλοδύναμον κυφοριῶν τῆς ἐποχῆς μας; Ἔχομεν, λοιπόν, νὰ ἐξετάσωμεν δύο προβλήματα ἀρχίζοντες ἀπὸ τὸν χρονικὸν προσδιορισμὸν καὶ γυρίζοντες πρὸ πίσω εἰς τὰ θεμέλια, στὸν πολιτιστικόν.

Ὁ δέκατος ἔνατος αἰὼν ὑπῆρξεν ἡ ἐποχὴ τοῦ πολιτιστικοῦ συγκρητισμοῦ. Τοῦτο δὲν ἔγινεν ἀμέσως ἀντιληπτόν. Ἡ ἐξάπλωσις τῆς οἰκονομικῆς δραστηριότητος τῆς Εὐρώπης, πὸν ἔδωσε γρήγορα τὴν θέσιν της εἰς τὸ αἰώνιον φαινόμενον τῆς αὐτοκρατορικῆς ἐξαπλώσεως τῶν ἰσχυρῶν, κατέστησε τὸν κόσμον ὀλόκληρον ὑποτελῆ εἰς τὴν δύναμιν ὠρισμένων μεγάλων Κρατῶν. Τὸ αὐτοκρατορικὸν ἢ ἱμπεριαλιστικὸν φαινόμενον, ἀδυσωπῆτως αἰώνιον, ὅπως εἶπα, βυθίζεται εἰς τὰ βάθη τῶν αἰώνων. Αἱ αὐτοκρατορίαι ἤρχοντο καὶ παρήρχοντο. Μέχρις ὅμως τῆς ἐποχῆς μας ἡ πτώσις των κατέλειπε κενόν, τὸ ὁποῖον συνεπληροῦτο ταχέως ἀπὸ ἄλλας αὐτοκρατορίας. Συχνά, ἄλλωστε, καὶ ἡ πτώσις ἦτο συνέπεια τῆς παρακμῆς εἰς τὸ κέντρον τῆς ἐξουσίας, πολλάκις μὲν ἐκ λόγων ἐσωτερικῆς κοινωνικῆς ἐξελίξεως, ἀλλὰ συνήθως ἐπίσης ἐξ αἰτίας τῆς ἐπεκτάσεως μιᾶς ἄλλης ἰσχυροτέρας δυνάμεως πὸν οἰστρογηλατεῖτο ἀπὸ τὸν ἀνυπόμονον δυναμισμὸν της εἰς τὴν ἐξάπλωσιν πὸν ἐξεδηλοῦτο εἰς πρωτοκαθεδρίαν εἰς τὴν Εὐρώπην καὶ εἰς διαδοχὴν εἰς τὰς ἀποικίας. Ἔτσι ἐξηντλήθησαν ἡ Ρωσικὴ καὶ ἡ Πορτογαλικὴ καὶ ἡ Ἰσπανικὴ Αὐτοκρατορία, τὰς ὁποίας διεδέχθησαν ἡ Βρετανικὴ, ἡ Γαλλικὴ καὶ τελευταῖον καὶ ἡ Γερμανικὴ.

Ἄλλ' ὁ 19ος αἰὼν ἀπετέλεσε τομὴν εἰς τὴν ἱστορίαν. Ἡ ἐξάπλωσις, λόγῳ τῶν οἰκονομικῶν της συμφύσεων, ὑπῆρξε συγχρόνως καὶ φορεὺς πολιτιστικῶν ἀλλαγῶν. Αἱ οἰκονομικαὶ συνθήκαι τοῦ μεγάλου ἐμπορίου καὶ τῆς ἐντατικῆς ἐκμεταλλεύσεως ὠδήγουν εἰς τὴν ἀνάγκην τῆς ἐκπαιδεύσεως ἐπιτοπίων στελεχῶν, αὕτη δὲ εἰς τὴν διάσπασιν τοῦ φράγματος μεταξὺ τοῦ πολιτισμοῦ τοῦ κατακτητοῦ καὶ τοῦ πολιτισμοῦ τοῦ ὑποτελοῦς. Ἐπανελαμβάνετο δηλαδή, δι' ἄλλους ὅμως λόγους, τὸ φαινόμενον τοῦ Εὐρωπαϊκοῦ πολιτισμοῦ. Ὅπως οἱ ἐπὶ μέρους πολιτισμοὶ συνεισέφεραν βαθμηδὸν τὰ ἐπικρατέστερα στοιχεῖά των καὶ διεμόρφωσαν τελικῶς τὸν Ἑλληνοχριστιανικὸν ἢ Εὐρωπαϊκὸν πολιτισμὸν, λόγῳ τῆς στενῆς ἐπαφῆς πὸν ἐδημιουργήθη μεταξὺ κατακτητῶν καὶ κατακτωμένων τῆς ἰδίας ἢ ἀναλόγου πνευματικῆς, πολιτι-

κῆς καὶ οἰκονομικῆς ἀναπτύξεως, μὲ κλίσιν τῆς πλάστιγγος ἐνίοτε ὑπὲρ τῶν ὑποτελῶν, ὅπως συνέβη μὲ τὴν Ἑλλάδα, ἔτσι καὶ ἡ αὐτοκρατορικὴ ἐξάπλωσις ὠδήγησε βαθμηδὸν ὑπὸ τὴν πίεσιν τῆς ἀνάγκης εἰς τὴν ἰσοπέδωσιν τῶν πολιτιστικῶν καλεσμάτων. Αὕτη δὲ ἐξεμηδένισε τὴν μυθικὴν ἀκτινοβολίαν τῶν αὐτοκρατοριῶν. Οἱ ἐπίλεκτοι τῶν ὑποτελῶν, μορφωθέντες εἰς τὰς σχολὰς τῶν κατακτητῶν, ἐξαπέλυσαν τὸ αἶτημα τῆς ἰσότητος ποῦ εἶναι εἰς τὸ βάθος κάθε δημιουργίας. Καὶ ὠνομάζετο ἡ ἰσότης χειραφέτησις καὶ ἀνεξαρτησία. Τὸ φαινόμετον αὐτὸ εἶναι παράλληλον πρὸς τὸ φαινόμετον τῆς λυτρώσεως τοῦ ἀρχαίου κόσμου ἀπὸ τὸν φράκτην τῆς δουλείας. Ὅπως ὁ Χριστιανισμὸς ὠδήγησεν εἰς τὸ βαθμιαῖον κρήμνισμα τοῦ φράκτου αὐτοῦ — καὶ διὰ τοῦτο δικαιούται νὰ χαρακτηρίζεται ὡς κοινωνικὴ ἐπανάστασις —, ἔτσι καὶ ἡ οἰκονομικὴ θεμελίωσις τῆς ἀποικιοκρατίας προεκάλεσε τὴν ἀνατροπὴν τῶν συνθηκῶν πολιτικῆς καὶ ἠθικῆς ἐξαρτήσεως, ἐπὶ τῶν ὁποίων ἐστηρίζετο ὁ πατερναλισμὸς, τοῦ ὁποίου ὅσοι δὲν εἶδον ἐγκαιρῶς τὸ τέλος — οἱ κατέχοντες εἶναι συνήθως κοντόφθαλμοι καὶ βλέπουν μόνον τὸ παρελθὸν καὶ τὸ παρὸν — ἐπλήρωσαν σκληρότερον τὰς ἀρνητικὰς συνεπειὰς του. Ὅπως καὶ ὅσοι δὲν ἀντελήφθησαν ὅτι ἡ ἐπιτάχυνσις τοῦ ρυθμοῦ τῆς ἱστορίας λόγῳ τῆς πνευματικῆς, ἐπιστημονικῆς καὶ τεχνικῆς προόδου, ὀδηγεῖ σήμερον ἐντὸς ὀλίγων ἐτῶν εἰς ἀποτελέσματα, διὰ τὰ ἀνάλογα τῶν ὁποίων διὰ νὰ ἐπιτευχθοῦν ἐχρειάζοντο ἄλλοτε αἰῶνες !

Ἡ ἐπιτάχυνσις αὐτὴ τοῦ ρυθμοῦ τῆς ἱστορίας ὀδηγεῖ εἰς καταπληκτικὰς πρᾶγματι ἐξελίξεις. Ἀπαγορεύει, πρῶτον, τὰς εὐκόλους συγκρίσεις μεταξὺ καταστάσεων ποῦ φαίνονται ὅμοιαι, ἐνῶ εἶναι διαφορετικαί.

Ἡ κατάστασις π.χ. κατὰ τὰς παραμονὰς τῆς Μεγάλης Γαλλικῆς Ἐπαναστάσεως τοῦ 1789 καὶ τῆς Μεγάλης Ρωσικῆς Ἐπαναστάσεως τοῦ 1918 φαίνεται ἡ ἴδια. Εἶναι ὅμως ἐντέλῳς διαφορετικὴ. Τὴν πρώτην τὴν ἔκαμεν ἡ μεσαία τάξις συμμαχήσασα μὲ τοὺς δυσηρεστημένους εὐγενεῖς. Προλεταριάτον δὲν ὑπῆρχε, διότι δὲν ὑπῆρχε βιομηχανικὴ ὀργάνωσις. Τὴν δευτέραν τὴν ἔκαμε πάλιν ἡ μεσαία τάξις συμμαχήσασα ὅμως μὲ τὸ προλεταριάτον.

Καὶ ἡ διαφορὰ ἐπεκτείνεται, διότι, ἐνῶ οἱ εὐγενεῖς ἦσαν τάξις παρακμάζουσα καὶ ἀδύναμος εἰς τὰ τέλη τοῦ 18ου αἰῶνος καὶ διὰ τοῦτο παρεμερίσθησαν ταχέως, εἰς τὴν Ρωσίαν τὸ βιομηχανικὸν προλεταριάτον ἦτο ἰσχυρὸν καὶ καλῶς ὠργανωμένον καὶ παρεμέρισε ταχέως τὰς μεσαίας τάξεις, ὅπως κατόπιν καὶ τοὺς ἀγρότας μὲ τοὺς ὁποίους συνεμάχησεν ἀρχικῶς. Δὲν πρέπει νὰ παραγνωρίζεται ὅτι ἡ Ρωσσία ἦτο τὸ 1918 ἡ πέμπτη βιομηχανικὴ δύναμις τοῦ κόσμου καὶ διέθετε 3 ἑκατομμύρια βιομηχανικῶν ἐργατῶν, τῶν ὁποίων τὴν ἐπαναστατικὴν προδιάθεσιν ἐνίσχυσαν πολλὰ ἔτη πολιτικῶν ἀνοησιῶν τῆς τσαρικῆς ἐξουσίας καὶ ἡ τραγικὴ σύνθεσις τοῦ ἐπενδεδυμένου εἰς τὴν βιομηχανίαν κεφαλαίου, ἀνίκοντος κατὰ 90 % εἰς ξένας χεῖρας.

Ἐν τούτοις τὰ γεγονότα τοῦ 1918 δὲν ἐχρησίμευσαν ὡς μάθημα. Ἀνάλογοι καταστάσεις ἐδημιούργησαν τὴν ἐκρηκτικὴν ἀτμόσφαιραν ποὺ συνταράσσει τὴν λατινικὴν Ἀμερικὴν, τὴν ὁποίαν δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ δαμάσουν αὐταρχικὰ καθεστῶτα στρεφόμενα πρὸς τὸ παρελθόν, διότι καὶ αὐτὰ ἀναγκάζονται νὰ προχωρήσουν εἰς ἐπαναστατικὰς διαρθρωτικὰς μεταβολάς. Τὸ ἴδιον φαινόμενον εἶδομεν ὅτι παρετηρήθη εἰς τὸ Βελγικὸν Κογκό. Διὰ νὰ σταματήσωμεν ἔως ἐδῶ τὰ παραδείγματα.

Εἰς τί ὅμως συνίσταται ὁ πολιτιστικὸς αὐτὸς συγκρητισμὸς περὶ τοῦ ὁποίου ὠμίλησα ; Θὰ χρειασθῆ νὰ γυρίσωμεν πρὶν ἀπὸ τὸν 19ον αἰῶνα.

Ὅ,τι ἀποκαλοῦμεν ἑλληνοχριστιανικὸν ἢ εὐρωπαϊκὸν πολιτισμὸν, τείνει σήμερον νὰ προσλάβῃ παγκόσμιον κυριαρχίαν. Τοῦτο ὀφείλεται εἰς τὴν διαμόρφωσιν ἀνὰ τὸν κόσμον ἐνιαίας νοοτροπίας περὶ τοῦ ἐνδεδειγμένου τρόπου ζωῆς καὶ ὄχι μόνον εἰς τὴν ἀνεγνωρισμένην ἀπὸ τὴν σημερινὴν παγκόσμιον συνείδησιν κλίμακα ἀξιῶν, ἢ ὁποία, ὅσον καὶ ἂν προσαρμύζεται πρὸς τοῦ ἰδικοῦ μας πολιτισμοῦ τὴν κλίμακα, δὲν εἶναι ἐν τούτοις ὁμοία εἰς ὅλον τὸν κόσμον. Ὁ ἑλληνοχριστιανικὸς πολιτισμὸς ἀνεκαθεν εἶχε κοινὰ γνωρίσματα μὲ τοὺς ἄλλους πολιτισμούς. Διότι ἡ κεντρικὴ του ἀξία, ὁ ἄνθρωπος, δὲν εἶναι μόνον ἰδική μας πίστις καὶ ἰδικὸν μας ἰδανικόν. Καὶ ὅταν λέγῃ ὁ Σοφοκλῆς εἰς τὴν Ἀντιγόνην (332 ἐπ.) ὅτι «πολλὰ τὰ δεινά, κοῦδὲν ἀνθρώπου δεινότερον πέλει» καὶ θεοποιεῖ τὸν ἄνθρωπον, δὲν ἐκφράζει μόνον ἑλληνικὸν στοχασμὸν, ἀλλὰ παγκόσμιον. Ἀλλὰ τὸν ἐκφράζει μὲ τὸν ἀπαράμιλλον εἰς τοὺς αἰῶνας ἑλληνικὸν τρόπον. Ὅλοι σχεδὸν οἱ πολιτισμοὶ τὸν ἄνθρωπον εἶχαν πάντοτε ὡς σκοπὸν καὶ τὴν ἐξύψωσιν αὐτοῦ, τὴν ψυχικὴν, τὴν πνευματικὴν, τὴν κοινωνικὴν καὶ ἀκόμη καὶ τὴν οικονομικὴν ὡς στόχον. Δὲν σημαίνει βέβαια τοῦτο ὅτι ὁ στόχος αὐτὸς ἐπετυγχάνετο πάντοτε. Οὔτε καὶ εἰς τὸν ἰδικὸν μας πολιτισμὸν. Τὸ ἰδανικὸν εἶναι πάντοτε, φεῦ, πορεία πρὸς σκοπὸν. Εἶναι ἡ ἐπιτυχία τοῦ μεγίστου δυνατοῦ, κατὰ τὰς περιστάσεις, πλησιάζματος πρὸς τὸν στόχον. Ἄλλοῦ εὗρίσκετο ἡ διαφορά. Ὁ εὐρωπαϊκὸς πολιτισμὸς λέγεται συνήθως ὅτι εἰς τὴν τελευταίαν του ἐξέλιξιν εἶχε δύο βασικὰς δημιουργίας, τὸν ἄνθρωπον καὶ τὴν μηχανήν. Καὶ ὡς πρὸς μὲν τὴν δευτέραν δὲν χρειάζεται ἰδιαίτερη ἀνάπτυξις. Τὸ μόνον ποὺ ἀξίζει ἴσως νὰ λεχθῆ εἶναι ὅτι ἡ δημιουργία καὶ ἡ ἀνάπτυξις τῆς μηχανῆς, ποὺ κατέληξε εἰς ὅ,τι προχειρῶς ὀνομάζομεν τεχνοκρατίαν, εἶναι ἀναπόσπαστον στοιχεῖον τοῦ πολιτισμοῦ μας. Καὶ ἐνῶ δυνάμεθα καὶ ὑποχρεούμεθα, ἴσως, νὰ κατακρίνωμεν τὰς ὑπερβολὰς καὶ τὴν ἐπιπολαίως ὑποστηριζομένην ἀπορροφητικὴν τῆς πλευρᾶς αὐτῆς, δὲν δικαιούμεθα νὰ ἀρνούμεθα τὴν ἀνάγκην τῆς. Εἶναι στοιχεῖον τοῦ εὐρωπαϊκοῦ πολιτισμοῦ ἡ τεχνικὴ. Ἄλλ' ὁ πολιτισμὸς μας εἶναι σύνθεσις εἰς τὴν ὁποίαν εἰσέφεραν τὸ ἑλληνικὸν πνεῦμα

τὴν ἀμφιβολίαν τῆς ἐρεύνης, ἢ ρωμαϊκὴ δημιουργία τὴν ὀργανωτικότητά της καὶ ὁ Χριστιανισμὸς τὴν ἠθικὴν του θεμελίωσιν.

Ὡς πρὸς τὸν ἄνθρωπον, ὅμως, ἀπαιτεῖται μία διασάφησης. Δὲν εἶναι, πράγματι, ὁ ἄνθρωπος ὡς ἀξία πὸν ξεχωρίζει τὸν πολιτισμὸν μας. Εἶναι ὁ ἄνθρωπος ὡς φορεὺς μιᾶς ἰδιαίτερης, ξεχωριστῆς ἀπὸ τοὺς ἄλλους πολιτισμοὺς νοοτροπίας. Καὶ αὐτὴ ἡ νοοτροπία ἀλλάσκει σήμερον τὴν οἰκουμένην.

Ἡ νοοτροπία αὐτὴ χαρακτηρίζεται ἀπὸ τὰ ἀκόλουθα στοιχεῖα. Πρῶτον, τὴν ἀπόφασιν τῆς ἀντιμετωπίσεως ὅλων τῶν δυσχερειῶν πὸν ὀρθῶνουν ἐνώπιον τοῦ ἀνθρώπου ἢ φύσιν καὶ ἡ μοῖρα. Καὶ εἰς τὰ δύο αὐτὰ στοιχεῖα ὑπάρχει ἡ σπάθη τῆς ὑπερέτερας δυνάμεως πὸν ἀπαιτεῖ ἀπὸ τὸν ἄνθρωπον ὑποταγὴν εἰς αὐτήν. Αὐτὴν τὴν ὑποταγὴν ὁ Εὐρωπαῖος ἄνθρωπος δὲν τὴν δέχεται. Εἰς τὴν ψυχὴν τοῦ ἀνθρώπου αὐτοῦ ὑπάρχει ὁ Προμηθεύς, ὁ φιλόανθρωπος ἦρωας πὸν ἐξεγείρεται κατὰ τοῦ Διὸς χάριν τῶν ἀνθρώπων.

Θέτει ὁ Αἰσχύλος εἰς τὸ στόμα τοῦ Προμηθέως :

«Καίτοι θεοῖσι τοῖς νέοις τούτοις γέρα
τίς ἄλλος ἢ ᾗ γὼ παντελῶς διώρισεν ;
Ἄλλ' αὐτὰ σιγῶ· καὶ γὰρ εἰδνύουσιν ἂν
ὑμῖν λέγοιμι· τὰν βροτοῖς δὲ πῆματα
ἀκούσασθ', ὡς σφας νηπίους ὄντας τὸ πρὶν
ἔννοους ἔθηκα καὶ φρενῶν ἐπηβόλους.» (439-444).

καὶ

«Βραχεῖ δὲ μύθῳ πάντα συλλήβδην μάθε·
πᾶσαι τέχναι βροτοῖσιν ἐκ Προμηθέως.» (505-506).

Τὸ δίδαγμα τῆς ἐλληνικῆς ἀρχαιότητος εἶναι ὅτι ὁ ἄνθρωπος ἀμφιβάλλον διὰ τὴν οὐσίαν τῆς ἐξουσίας τῶν ὑπερέτερον δυνάμεων τὴν ἀμφισβητεῖ. Καὶ ἐξεγείρεται. Ἡ ἄρνησίς του νὰ ὑποταχθῆ, ὀδηγεῖ τὸν Προμηθεά εἰς τὴν δημιουργίαν. Καὶ ἡ περιέργεια, πὸν εἶναι καὶ αὐτὴ μία μορφή ἐξεγέρσεως καὶ ἀμφιβολίας, ὀδηγεῖ τὸν Ὀδυσσεά εἰς τὰς περιπετείας του. Τὰ ἴδια συναισθήματα ὀδηγοῦν τὸν Ἡρακλέα εἰς τοὺς ἄθλους του. Καὶ τὸν Πλίνιον τὸν πρεσβύτερον νὰ φθάσῃ μέχρι τοῦ κρατῆρος τοῦ Βεζουβίου μὲ τὸν κίνδυνον νὰ χάσῃ τὴν ζωὴν του. Ἀποτελεῖ κατάφασιν τοῦ κόσμου καὶ θεμελιώνει ἀγῶνα διὰ τὴν καλυτέρευσίν του. Ἐλάχιστα εἶναι τὰ κρούσματα τοῦ καμάτου καὶ τῆς ἀπαθείας εἰς τὴν ἐλληνικὴν σκέψιν τῆς περιόδου τῆς παρακμῆς. Ὁ ἠδονισμὸς πάντοτε πηγάζει ἀπὸ τὴν ἐμπειρίαν τῆς ἀπογοητεύσεως, δὲν εἶναι ἀλήθεια ἐκ προοιμίου δεδομένη. Κατὰ τὸν ἴδιον μηχανισμόν ἡ διδασκαλία τῆς ἀπομακρύνσεως ἀπὸ τὰ ἐγκόσμια καὶ ἡ ροπὴ πρὸς τὸν πλάνητα μοναχισμόν πὸν παρατηρεῖται εἰς τὸν Δυτικὸν κόσμον τοῦ μεσαιωνικοῦ χριστιανισμοῦ εἶναι συνέπεια

τοῦ ἄγχους διὰ τὸ ἐπερχόμενον ἔτος 1000, ἔτος καταστροφῆς τοῦ κόσμου. Ἄλλὰ τὸ ἄγχος εἶναι ἀπογοήτευσις, δὲν εἶναι φιλοσοφικὸν δόγμα, ὅπως εἰς τὸν ἰνδισμόν. Οὔτε τρόπος ζωῆς καὶ νοοτροπία. Διὰ τοῦτο καὶ σύντομα τελειώνει εἰς τὴν Εὐρώπην. Εἰς τὴν Ἀσίαν συνεχίζεται ὑπὸ ἄλλας μορφάς. Ὁ Βουδδᾶς ἐξεγείρεται κατὰ τῆς ἀθανασίας καὶ ζητεῖ τὸ τέλος τῆς καταπολεμῶν τὴν ἀτέρμονα μετεμψύχωσιν . . .

Καὶ δὲν πρέπει νὰ λησμονῆται ἡ κρίσις τοῦ Λουκρητίου διὰ τὸν Ἐπίκουρον (*De natura rerum* I, 65).

Αὕτῃ εἶναι ἡ νοοτροπία πὸν οἱ Ἕλληνας ἐνεφύσησαν εἰς τὴν Εὐρώπην. Καὶ δὲν εἶναι λόγος κενὸς ὁ τοῦ Ἰσοκράτους, ὅτι «τὸ τῶν Ἑλλήνων ὄνομα πεποίηκε μηκέτι τοῦ γένους ἀλλὰ τῆς διανοίας δοκεῖν εἶναι καὶ μᾶλλον Ἕλληνας καλεῖσθαι τοὺς τῆς παιδείσεως τῆς ἡμετέρας ἢ τοὺς τῆς κοινῆς φύσεως μετέχοντας».

Ποῖος δὲν βλέπει εἰς τὴν νοοτροπιάν αὐτὴν τῆς ἀπαντήσεως εἰς τὴν πρόκλησιν τῆς μοίρας μὲ τὸν ἀγῶνα, τὴν πειθῶ ἢ τὴν βίαν, τὰς ρίζας τῶν δημιουργημάτων τοῦ Εὐρωπαϊοῦ ἀνθρώπου ; Τὸ πρόσφατον κατόρθωμα τῶν Ἀμερικανῶν Ἀστροναυτῶν, ἀφετηρία ποῖος ξέρει ποίων καὶ πόσων ἄλλων ἐπιτευγμάτων, αὐτοῦ τοῦ πνεύματος εἶναι συνέπεια.

Ὁ Ἰνδὸς φιλόσοφος *Humayan Kabir* συνοψίζων τὰ ἀνωτέρω ἐδήλωνεν εἰς τὸ Συνέδριον τῆς Οὐνέσκο τοῦ 1953 :

«Τὸ πνεῦμα τῆς περιπετείας καὶ τῆς πρωτοβουλίας τῆς Εὐρώπης, ἡ πίστις τῆς εἰς τὴν ἀνθρωπίνην λογικὴν, ἡ ἀναζήτησις τῆς ἀληθείας καὶ αἱ προσπάθειαι τῆς νὰ ἀνακουφίσῃ τὴν δυστυχίαν ὅπου καὶ ἂν εὐρίσκειται, ὅλα αὐτὰ ἔχουν ὡς βάσιν τὴν δύναμιν πὸν παρέχει μία ἀνώτερη γνῶσις».

Δεύτερον χαρακτηριστικὸν τῆς εὐρωπαϊκῆς νοοτροπίας πὸν πηγάζει ἀπὸ τὸ πρῶτον, εἶναι ἡ ἀκατανίκητος κίνησις πρὸς τὴν μεταβολήν. Ἡ παράδοσις καὶ ἡ ἀλλαγὴ εἶναι ὁ αἰώνιος πόλος ἕλξεως κάθε ἀνθρώπου ἀλλὰ καὶ κάθε κοινωνικοῦ σχηματισμοῦ. Τὸ χαρακτηριστικὸν τοῦ Εὐρωπαϊοῦ εἶναι ὅτι οἰστρογηλατεῖται περισσότερον ἀπὸ τὴν ἀλλαγὴν. Ὅσον βέβαια εἰς ἀνώτερον σταθμὸν ἐξελίξεως εὐρίσκειται, τόσον περισσότερον τιμᾷ τὴν παράδοσιν καὶ ἀντλεῖ διδάγματα ἀπὸ αὐτὴν. Ἔχει ὁμως Ἡρακλειτεῖος καταβολάς. Δὲν καθυστερεῖ εἰς τὸν λυγμὸν τοῦ πόνου διὰ τὸ παρελθὸν πὸν κρημνίζεται. Ἄλλὰ διδάσκειται ἀπὸ αὐτό. Ἡ ἀμφιβολία τοῦ Ἑλληνικοῦ πνεύματος ὁδηγεῖ εἰς τὸ αἶτημα τῆς διαρκοῦς ἀναζητήσεως τῆς πληρεστέρας τελειότητος, τοῦ καλυτέρου αἴριον, εἰς τὴν ἀνάγκην τῆς ἀλλαγῆς. Μόνον εἰς τοὺς καθυστερημένους λαοὺς τῆς Εὐρώπης εἶναι ἀμβλύτερον τὸ αἶτημα αὐτό. Ὑπάρχει ὁμως ἐν ὑφέσει. Καὶ κάποτε ἐκρήγνυται μὲ φοβερὸν κρότον. Καὶ ἐκπλήσσει τοὺς ἀφελεῖς . . .

Τρίτον χαρακτηριστικὸν τῆς εὐρωπαϊκῆς νοοτροπίας εἶναι ἡ τάσις πρὸς τὴν ἀφαίρεσιν, δηλαδὴ ἡ ἀναδρομὴ τοῦ πνεύματος εἰς κατασκευὰς πὸν ἐντάσσουν εἰς

γενικώτερα πλαίσια τὰ αἷτια καὶ τὴν ἐξήγησιν τῶν φαινομένων. Ἡ φιλοσοφική, ὄχι μόνον σκέψις, ἀλλὰ καὶ προδιάθεσις τῶν ἀρχαίων Ἑλλήνων αὐτοῦ τοῦ πνεύματος τῆς ἀφαιρέσεως εἶναι συνέπεια.

Τέταρτον χαρακτηριστικὸν τῆς εὐρωπαϊκῆς νοοτροπίας εἶναι τὸ περιεχόμενον πὸν προσλαμβάνει εἰς τὰ πλαίσια τῶν κοινωνιῶν τῆς ἡ ἔννοια τῆς ἰσότητος. Ἡ ἰσότης εἶναι τὸ παγιώτερον καὶ τὸ περισσότερον ἀκατάβλητον ἀπὸ τὰ αἰτήματα τοῦ κοινωνικοῦ ἀνθρώπου. Καὶ ὅταν συμπίεζεται ἀπὸ τὴν ὑποταγὴν τοῦ ἀνθρώπου εἰς τὴν μοῖραν του καὶ εἰς τὴν ἀνισότητα, ὑπάρχει πάντοτε ὁ σπινθῆρ. Καὶ αὐτὸς ὁ σπινθῆρ δίδει ἐκάστοτε μέσα εἰς τὸ πλαίσιον τῶν ἐξελισσομένων συνθηκῶν ἰδιαίτην κάθε φορὰν προοπτικὴν διὰ τὴν πορείαν πρὸς τὴν μείζονα ἰσότητα.

Ἡ Εὐρώπη δὲν ἐδέχθη ποτὲ τὴν ἔννοιαν τῆς ἀμετακλήτου ἀνισότητος. Τὸ στίγμα τοῦ παλαιότερου εὐρωπαϊκοῦ πολιτισμοῦ, ἡ δουλεία, εἶχε καὶ αὐτὴ τὰ παράθυρα τῆς διεξόδου ἀπὸ τὴν μοῖραν. Αἱ δὲ ἡγετικαὶ τάξεις οὐδέποτε ἦσαν κλεισταί.

Ἦδη εἰς τὴν ἀρχαίαν Ρώμην ἐνωρὶς ἔγιναν παντοδύναμοι πολῖται οἱ πληβεῖοι, οἱ δὲ ἱππεῖς καὶ οἱ συγκλητικοὶ ἀπετέλεσαν γρήγορα τάξεις, τῶν ὁποίων αἱ θύραι ἐξεβιάζοντο ἐνκόλως ἀπὸ τὴν ἀξίαν ἢ τὴν πολιτικὴν ἰσχύν. Εἰς τὴν ἀρχαίαν Ἑλλάδα, εἰς τὸ Βυζάντιον καὶ εἰς αὐτὴν τὴν φεουδαρχίαν τῆς μεσαιωνικῆς Δύσεως αἱ τάξεις δὲν ὑπῆρξαν ποτὲ μόνον κληρονομικαὶ καὶ κλεισταί.

Ἡ ὑπαρξις, ἄλλωστε, ἐνὸς ἀνωτάτου ἀρχοντος ἀλλοῦ μὲν ὑπῆρχεν ἐξ ἀρχῆς, ὅπως εἰς τὸ Βυζάντιον, ἀλλοῦ δὲ κατέστη τελικῶς, ὅπως εἰς τὴν Γαλλίαν, τὸ μέγα φράγμα τῆς ἀποστεοποιήσεως τῶν ἀνωτέρων τάξεων. Ἡ ἀριστοκρατία ἐπῆρε σιγὰ-σιγὰ εἰς τὴν Εὐρώπην μορφὴν συνόλου ἐπιλέκτων στελεχῶν. Ὅπως τὴν βλέπομεν σήμερον εἰς τὰς ὑγιεῖς δημοκρατίας. Ὅλοι αὐταὶ αἱ ἐπάλληλοι μορφαὶ τῆς ἦσαν συνέπειαι τοῦ βασικοῦ αἰτήματος τῆς ἰσότητος.

Πέμπτον, τέλος, χαρακτηριστικὸν τῆς εὐρωπαϊκῆς νοοτροπίας εἶναι ἡ στάσις ἔναντι τῆς θρησκείας. Τὸ κήρυγμα τοῦ Θεανθρώπου ὑπέστη τὴν ἐπίδρασιν τῆς ἑλληνικῆς λογικῆς. Διὰ τοῦτο καὶ εἰς τὰς ἐπανειλημμένας διενέξεις τοῦ ἀνατολικοῦ Τμήματος, πὸν ὑπῆρξε τοὺς πρώτους ὀκτῶ αἰῶνας τὸ ἐργαστήριον τῆς διαμορφώσεως τῆς νέας θρησκείας, ἐπεκράτησαν πάντοτε λύσεις πὸν ἐτόνιζαν καὶ τὸν ἀνθρώπινον χαρακτήρα τοῦ Χριστοῦ, συνέπειαν τῆς ἀνθρωπομορφικῆς ἀντιλήψεως περὶ θεῶν τῶν ἀρχαίων μας προγόνων. Ὁ μυστικισμὸς καὶ ἡ ἐπακόλουθος ὑποταγὴ — χαρακτηριστικὸν ὀλίγων ἐκλεκτῶν μόνον — δὲν κατώρθωσε ποτὲ νὰ ἐπιβληθῇ, παρὰ τὰς ἀγωνιώδεις προσπάθειάς τῆς δυτικῆς Ἐκκλησίας. Τὰ ἀλλεπάλληλα μεταρρυθμιστικὰ σχίσματα ἀποδεικνύουν τοῦ λόγου τὸ ἀσφαλές.

Ὁ Εὐρωπαῖος ἐθεώρησε πάντοτε τὴν θρησκείαν ὡς κοινωνικὸν φαινόμενον ἀπαραίτητον καὶ διὰ τὴν ψυχικὴν του ἰσοροπίαν καὶ διὰ τὴν ἐξέλιξιν τῆς ζωῆς.

Διὰ τοῦτο αἱ περίοδοι τοῦ φανατισμοῦ καὶ τῆς μισαλλοδοξίας ἀποτελοῦν ἐξαιρέσεις, ἐνῶ αἱ περίοδοι τῆς σχετικῆς ἀτονίας τοῦ θρησκευτικοῦ συναισθήματος διατρέχουν τὴν ἱστορίαν. Δὲν εἶναι περίοδοι ἀθρησκευτικότητος, περὶ τῆς ὁποίας ὀμιλεῖ διὰ τὸν 16ον αἰῶνα ὁ Fevure, εἶναι περίοδοι κατὰ τὰς ὁποίας ἡ ἠθικὴ διδασκαλία θεωρεῖται σπουδαιότερα ἀπὸ τὸ δογματικὸν περίβλημα.

Διὰ τοῦτο δὲν πρέπει νὰ ὑπερβάλλωμεν εἰς τὴν κριτικὴν τοῦ σήμερον. Ἔτσι ἦτο καὶ τὸ χθές. Ἔτσι εἶναι ἡ Εὐρώπη.

Ἐν ἀντιθέσει πρὸς τὴν Εὐρώπην, ἡ Ἀσία εἶχεν ἐντελῶς διαφορετικὰ χαρακτηριστικά. Καὶ τὰ χαρακτηριστικὰ αὐτὰ δὲν τὰ μετέβαλαν φιλοσοφικὰ ρεύματα, ὅπως τὸ Ζωροαστρικὸν καὶ τῶν Κινέζων στοχαστῶν, πὺν ὁμοιάζουν μὲ τὴν εὐρωπαϊκὴν νοοτροπίαν, πὺν διὰ τοῦτο καὶ δὲν ἐσφράγισαν οὐσιαστικῶς τὴν ἐξέλιξιν τῆς Ἀσίας. Ἄλλη εἶναι ἡ νοοτροπία τοῦ Ἰαπωνικοῦ χώρου, ἡ ὁποία πλησιάζει πρὸς τὴν εὐρωπαϊκὴν, ἰδίως μὲ τὴν μεῖξιν πὺν ἐπεδίωξεν ὁ βουδδισμὸς Ζέν, μεῖξιν ἀπαθείας καὶ ἀμφισβητήσεως. Ἐνῶ ὁ κλασσικὸς βουδδισμὸς στηρίζεται εἰς τὴν ἀπογοήτευσιν.

Ἐποταγὴν εἰς τὴν φύσιν καὶ εἰς τὴν μοῖραν, πρῶτον. Κλείσιμον εἰς τὴν παράδοσιν, δεῦτερον. Κοινωνικὴν διάρθρωσιν ἐκ προοιμίων δεδομένην καὶ ἀμετάκλητον, τρίτον. Ἐλξιν ἀπὸ τὸ συγκεκριμένον πὺν ὀδηγεῖ εἰς τὴν ἐσωτερικὴν κατὰ πρῶτον λόγον ἀνάλυσιν τοῦ ἀνθρώπου, τέταρτον. Θρησκευτικὴ ἀπορροφητικὴν, πέμπτον. Δὲν ὑπάρχει Προμηθεὺς εἰς τὴν Ἀσίαν. Οἱ ἄνθρωποι ὑποτάσσονται εἰς τὴν φύσιν καὶ εἰς τὴν θέλησιν τοῦ ὑπερφυσικοῦ. Καὶ ἐπιχειροῦν μὲν τὴν σύνδεσιν τοῦ ὑπερφυσικοῦ πολλάκις μὲ κάποιαν φυσικὴν συγκεκριμένην ὄπτασίαν, ὅπως συμβαίνει μὲ πολλὰς θρησκείας καὶ πολλὰ φιλοσοφικὰ δόγματα τῆς Ἀσίας, παραμένει ὅμως πάντοτε ἀδυσώπητος ἡ μοῖρα τῆς ὑποταγῆς. Καὶ συνέπεια εἶναι ἡ «λιποθυμία κάθε ἐνδιαφέροντος διὰ τὴν ζωὴν καὶ τὸν κόσμον», κατὰ τὴν φράσιν τοῦ Albert Schweizer. Οἱ ἄνθρωποι δέχονται τὴν πίεσιν τῶν γεγονότων χωρὶς νὰ ἀντιδροῦν. Εὐρίσκουν τὴν δικαιολογίαν τῆς παραδόσεως τῶν προγόνων ἢ καταφεύγουν εἰς τὴν Θεόπνευστον Βίβλον, τὴν πηγὴν τῆς θρησκείας καὶ τοῦ νόμου. Τὰς «Βραχμάνιας» καὶ τὰς «Ὀὐπανισχάδας» πὺν ἐξελίσσουν τὴν διδασκαλίαν τῶν «βέντα» καὶ κηρύσσουν τὴν «οἰκουμηνικὴν ψυχὴν» πὺν διαμορφώνεται μὲ τὰς λειτουργικὰς ἱεροτελεστίας καὶ ὀδηγεῖ εἰς τὴν ἄρνησιν τοῦ κόσμου. Ἡ ζωὴ τοῦ Βραχμάνου κατὰ τὴν Βίβλον διατρέχει τέσσαρας περιόδους, τὴν μύησιν παρὰ διδασκάλῳ, τὴν οἰκογενειακὴν ζωὴν, τὴν ἀπομόνωσιν εἰς τὴν ἔρημον καὶ τὴν πλήρη ἐγκατάλειψιν τῶν γηίνων ἐνδιαφερόντων. Ἀπέναντι τοῦ πολιτισμοῦ τῆς ἀνθρωπίνης λογικῆς ἐγείρεται ὁ πολιτισμὸς τῆς Βίβλου. Ἡ ἀκόμη ὠθοῦνται πρὸς τὸν ἀκίνητισμὸν ἀπὸ τὴν πεποίθησιν ὅτι τὰ πάντα ἔχουν προκαθορισθῆ εἰς τὸ διηνεκές ἀπὸ τὴν μοῖραν ἢ ἀπὸ τὰ ἄστρα, ἀπὸ τὰ ὁποῖα

καὶ δίδονται αἱ προγνώσεις τοῦ μέλλοντος κατὰ τὴν θεϊὰν ἀναγκαιότητα. Καμμία τάσις ἐκ δευτέρου πρὸς ἐξέλιξιν δὲν παρατηρεῖται εἰς τὰς ἀσιατικὰς κοινωνίας. Με-
ρικαί, ὅπως ἡ κινεζικὴ εἰς τὴν Ἀυτοκρατορικὴν ἐποχὴν, ἐπίστευσαν ὅτι ἔφθασαν εἰς
τοιούτο σημεῖον τελειότητος μὲ τὴν θεμελιώσιν των εἰς τὴν παράδοσιν, ὥστε ὅλη
ἡ προσπάθεια τῶν ἀρχόντων κατατείνει εἰς τὴν παραιοποίησιν τοῦ status quo καὶ
εἰς τὴν ἀποφυγὴν οἰασδήποτε ἀλλαγῆς καὶ οἰασδήποτε ἐπαφῆς μὲ τὸ ἐξωτερικόν.

Ἡ Οὐρανία Ἀυτοκρατορία μὲ τὴν πολυχλιετῆ ἠθικὴν της στηριζομένην εἰς τὴν
τάξιν ὑπῆρξε τὸ κλασσικὸν δεῖγμα ἀκινήτισμοῦ ἐπὶ αἰῶνας. Δὲν ἦτο καθυστερημένη
οὔτε ἀπὸ ἠθικῆς οὔτε ἀπὸ πνευματικῆς ἢ ἐπιστημονικῆς ἀπόψεως. Δὲν εἶχεν ἀπλῶς
τὴν ψυχολογίαν τῆς Εὐρώπης, τὴν ψυχολογίαν τῆς ἀμφιβολίας καὶ τῆς συνεχοῦς
ἀλλαγῆς. Καὶ αὐτὸς ὁ μέγας μεταρρυθμιστὴς Τσὲ-Χουὰγκ-Τί, ὁ ὁποῖος ἐξεμηδένισε
τὴν φεουδαρχίαν τὸν δευτέρου πρὸ Χριστοῦ αἰῶνα, κατήργησε μὲν τὴν ὑπάρχουσαν
τάξιν, ἐνόμισεν ὅμως ὅτι ἡ ἱστορία θὰ ἀρχίσῃ ἀπὸ αὐτόν. Καὶ ἔκαψε ὅλα τὰ βιβλία.
Μία νέα παράδοσις ἐθεμελιώνετο εἰς τὰ ἐρεῖπια τῆς παλαιᾶς κομφουκιστικῆς δι-
αρθρώσεως. Ἄδίκως, διότι μὲ τὴν δυναστείαν τῶν Χὰν ἐξηκολούθησε μὲν ἡ χαλινα-
γώγησις τῆς φεουδαρχίας, ἡ παράδοσις ὅμως ἀνασυνεδέθη, ἀδιατάρακτος καὶ χωλαί-
νουσα μέχρι τοῦ 19ου αἰῶνος. Εἰς τὸ βάθος ὅλαι αὐταὶ αἱ κοινωνίαι στηρίζονται εἰς
τὴν ψυχολογίαν τῆς φυγῆς ἐμπρὸς εἰς τὴν πραγματικότητα, τὴν ὁποίαν ἀπαντῶμεν
ιδίως εἰς τὴν Ἰνδίαν. Ἡ διαφυγὴ πρὸς τὴν μυστικοπάθειαν, ἡ περιφρόνησις τῶν
ἀγαθῶν τοῦ κόσμου τούτου, ἡ αὐταπάτη τῆς ἀτομικῆς παντοδυναμίας, ἡ τάσις τῆς
διαφυγῆς μὲ τὴν νιοβάναν ἀπὸ τὸ πλέγμα τῶν ἀνανεουμένων πλατωνικῶν ἀνακυ-
κλώσεων, ἡ προσπάθεια τῆς ἀπορροφήσεως τοῦ ἀνθρώπου ἀπὸ τὸ ἀπέραντον ὄλον,
ἰδοὺ τὰ χαρακτηριστικὰ τῆς Ἀσίας.

Συνέπεια τῆς ψυχολογίας αὐτῆς εἶναι ἡ σταθεροποίησις τῶν κοινωνικῶν δια-
κρίσεων κατὰ τρόπον ἀσύλληπτον διὰ τὸν Εὐρωπαῖον. Ἡ δυτικὴ φεουδαρχία ὡχρηῶ
ἐμπρὸς εἰς τὴν κοινωνικὴν ἰεράρχησιν τῆς Ἀσίας. Οἱ «μιαροὶ» (intouchables) ποῦ
ἐξεκίνησαν ὡς ἀπόκληροι τῆς τύχης, ποῦ ἦσαν τὸ στίγμα τοῦ Ἰνδικοῦ πολιτισμοῦ,
ὅπως οἱ δοῦλοι ἦσαν τὸ στίγμα τοῦ Εὐρωπαϊκοῦ, ἐξακολουθοῦν καὶ σήμερον νὰ
ἀποτελοῦν ἀδιαπέραστον κοινωνικὴν τάξιν. Τὸ αἶτημα τῆς ἰσότητος ποῦ εἶναι ἔμ-
φυτον εἰς τὸν ἄνθρωπον δὲν κατώρθωσε νὰ σπάσῃ τὸ φράγμα. Τὸ ἐξεπέρασεν ἀπὸ
ἀπόψεως οἰκονομικῆς πολλὰκις, διότι ὑπάρχουν καὶ πλούσιοι «μιαροὶ», τὸ ὑπερη-
κόντισεν εἰς ὀλίγας περιπτώσεις καὶ ἀπὸ ἀπόψεως πολιτικῆς, διότι ὑπάρχουν καὶ
Ἐργατοὶ «μιαροὶ», ἀλλὰ τὸ διετήρησεν ὡς κοινωνικὴν ἀξιολόγησιν. Διὰ τοῦτο καὶ
ἡ ἔννοια τῆς δημοκρατίας εἰς τὴν Ἀσίαν ἔχει διαφορετικὴν ἐμφάνισιν ἀπὸ τὴν εὐ-
ρωπαϊκὴν ἔννοιάν της, τὴν σύμφωνον μὲ τὴν διδασκαλίαν τοῦ Ἀριστοτέλους καὶ τοῦ
Λίνκολν δημοκρατίαν. Βέβαια ἡ δημοκρατία εἶναι πάντοτε ἀριστοκρατικὸν πολίτευμα,

ἀλλ' ἡ ἀριστοκρατία τῆς πολιτικῆς τάξεως εἰς αὐτὴν στηρίζεται εἰς τὴν ἐνεργὸν θέλησιν τοῦ λαοῦ, εἰς τὴν ὁποίαν θεμελιώνεται ἡ πυραμὶς τῶν ἐξουσιῶν. Ὅταν, ὅπως συμβαίνει εἰς τὴν Ἀσίαν, ἡ δημοκρατία εἶναι ὀλιγαρχία μιᾶς τάξεως, τῶν μορφωμένων, ὅπως εἰς τὴν Ἰνδίαν, ἢ τῶν στρατιωτικῶν, ὅπως εἰς τὸ Πακιστὰν ἢ τὴν Ταυλάνδην, εἶναι ἀπλῶς ὀλιγαρχία προσφεύγουσα ἐνίοτε εἰς τὴν γνώμην, κατὰ τὸ μᾶλλον καὶ ἥττον ἐπηρεασμένην ἄνωθεν, τοῦ λαοῦ.

Ὁ Karl Gunnar Myrdal ἐτόνισε τὴν ροπὴν τῶν Ἀσιατῶν πρὸς τὸ συγκεκριμένον τὴν ὁποίαν ἤδη ἐσημείωσα, ἀλλὰ θεωρεῖ ὅτι αὕτη ὀφείλεται εἰς τὴν οικονομικὴν καὶ πολιτιστικὴν ὑποανάπτυξιν. Πρᾶγμα ποῦ δὲν εἶναι καθόλου βέβαιον. Βέβαιον εἶναι ὅτι ἡ τάσις εἶναι ἀκαταγώνιστος.

Ἡ θρησκευτικὴ τέλος θεμελίωσις τῶν Ἀσιατικῶν κοινωνιῶν, καὶ ἐκεῖ ἀκόμη ὅπου εἰσεχώρησε ἐντόνως ὁ Χριστιανισμός, ὅπως εἰς τὸ Βιετνάμ, ἔχει ὅλα τὰ χαρακτηριστικὰ τῆς μοιρολατρίας, τῆς ὁποίας μόνη διέξοδος εἶναι ἡ ἀτομικὴ τελειοποίησις ὑπὸ τὸ κέντρισμα δοξασιῶν ποῦ ἐθεμελιώθησαν εἰς φιλοσοφικὰ καὶ ἠθικὰ δόγματα, ὅπως ὁ Βραχμανισμός, ὁ Βουδδισμός καὶ τὰ ἄλλα θρησκευτικὰ ιδιώματα τῆς Ἀσίας ποῦ ζητοῦν τὴν ἀτομικὴν τελείωσιν καὶ εἶναι ἀσυμβίβαστα μὲ τὴν ὁμαδικὴν ἀναζήτησιν τῆς ἀληθείας, εἰς τὴν ὁποίαν ἀποβλέπει ὁ πραγματικὸς Χριστιανισμός.

Εἰς τὴν κατάστασιν αὐτὴν ἤρχισε νὰ ἐπιφέρῃ μεταβολὰς ὁ 19ος αἰὼν διὰ τοὺς λόγους ποῦ εἶδομεν προηγουμένως.

Ἀλλ' εἰς τὴν ἐπιτάχυνσιν τῆς ἐξελίξεως καὶ εἰς τὴν ραγδαίως προχωροῦσαν μεταβολὴν τῆς ἀσιατικῆς νοοτροπίας καὶ τοῦ προσανατολισμοῦ τῆς πρὸς τὴν Εὐρωπαϊκὴν, ἔπαιξαν σπουδαῖον ρόλον μερικοὶ ἄνθρωποι, προσπαθοῦντες, ἄλλοι μὲ τὴν βίαν καὶ ἄλλοι μὲ τὴν πειθῶν, νὰ συνθέσουν τὴν πραγματικότητα τῆς ζωῆς τῶν λαῶν τῶν μὲ τὴν ζωντανὴν πραγματικότητα ποῦ τὸ εὐρωπαϊκὸν πνεῦμα ἐξαπέλυσεν εἰς τὴν ὑφήλιον ὀλόκληρον. Ἄλλοι ἐπροχώρησαν ἕως τὸ τέλος, ἄλλοι παρεσκεύασαν τὸ ἔδαφος. Ὅλοι ὁμως ἀμέσως ἢ ἐμμέσως ἐκρήμνισαν τοὺς φραγμοὺς τῆς ἀκνησίας.

Ὁ κυριώτερος ἐξ αὐτῶν ἦτο ὁ Μοχάντας Μαχάτμα Γκάντι.

Ἡ οἰκογένεια τοῦ Γκάντι ἀνήκεν εἰς τὴν κάσταν τῶν Μπάνια. Ἡ πρώτη φράσις εἰς ὅλας τὰς βιογραφίας τοῦ Γκάντι, ὅσες εἶναι γραμμένες ἀπὸ Ἰνδοῦς, εἶναι αὕτη. Διότι ἡ Ἰνδία δὲν νοεῖται οὔτε σήμερον χωρὶς τὴν κατανομὴν τοῦ λαοῦ τῆς εἰς ἱεραρχημένας κοινωνικὰς τάξεις μὲ ἀδιαπέραστα φράγματα.

Ἐχον πολλὰ γραφῆ διὰ τὶς κάστες αὐτέας. Τὸ βιβλίον τοῦ Hutton, *Caste in India, its Nature, Function and Origins*, μολονότι παλαιὸν ἤδη, εἶναι τὸ πληρέστερον. Ἀφήνει ὁμως πολλὰ προβλήματα ἄλυτα, ὅπως τὸ τῆς ἀμοιβαίας τοποθετήσεως τῶν

μαρῶν καὶ τῶν παριῶν καὶ τῆς ὁσμώσεως μεταξύ των. Καὶ εἶναι ἐν πολλοῖς ἀπροσάρομοστον εἰς τὴν σύγχρονον ἐξέλιξιν. Ἐπειδὴ ὅμως καὶ οἱ θεσμοὶ προσαρμόζονται εἰς τοὺς ἀνθρώπους, ὅπως καὶ οἱ ἄνθρωποι εἰς τοὺς θεσμούς, παρατηρεῖται εἰς τὴν σημερινὴν Ἰνδίαν ὅ,τι καὶ εἰς τὰ ἄλλα κράτη, ἰδίως τὰ κοινοβουλευτικῶς διοικούμενα. Οὐ μὴν ἀλλὰ καὶ εἰς τὰ ἄλλα. Τὰ κόμματα, ἢ ἡ ἐξουσία πού κατανατᾶ καὶ αὐτὴ κόμμα, ἀγωνίζονται νὰ ἐξασφαλίσουν τὴν ὑποστήριξιν τῶν καστῶν, αὐτῆς ἢ ἐκείνης ἀναλόγως τῆς δυνάμεώς της. Ὅπως παρ' ἡμῶν ἄλλοτε τῶν (τζακιῶν) καὶ σήμερον τῶν διαφόρων κοινωνικῶν ομάδων. Ἡ λέξις ἄλλως τε εἶναι λατινικὴ, ὅπως τὴν χρησιμοποιοῦμεν ἡμεῖς. *Castus* σημαίνει καθαρὸς, ἄνευ ἀναμείξεων. Ἡ Ἰνδικὴ λέξις εἶναι «βάρνα» πού σημαίνει χροῶμα. Κάθε κάστα ἔχει τὸ χροῶμά της, πού δείχνει τὴν καθαρότητά της. Ὅσοι εἶναι ἔξω ἀπὸ κάθε κάσταν, εἶναι ἔξω ἀπὸ τὴν κοινωνίαν. Εἶναι οἱ Παρίαί. Δύο θρησκείαι δὲν ἠθέλησαν νὰ ὑποταχθῶν εἰς τὸ σύστημα τῆς κάστας, ὁ βουδδισμὸς καὶ ὁ ἰσλαμισμὸς. Καὶ ὁ μὲν βουδδισμὸς διὰ τὸν λόγον αὐτὸν σχεδὸν ἐξωστρακίσθη ἀπὸ τὴν Ἰνδίαν καὶ ἐπέζησε μόνον κατακομματιασμένος σὲ διάφορες αἰρέσεις, πού ὅλες ὅμως ἀνεγνώρισαν τὸ κοινωνικὸν σύστημα διατηρήσασαι μόνον τὴν ἀντίστασιν εἰς τὰς ἀτελευτήτους μετεμψυχώσεις, τὴν ὁποίαν ἐπεδίωκον νὰ θέσουν εἰς ἐφαρμογὴν διὰ τῆς ἀτομικῆς τελειοποιήσεως, δηλαδή, ὅπως θὰ ἐλέγαμεν ἡμεῖς, «μιαὶς κάποιας ἀγιότητος». Εἰς μίαν ἀπὸ αὐτάς, τὴν *Vaishnava*, πού ἦτο ὑποδιαίρεσις τῆς αἰρέσεως *Jaina* πού μολονότι ἐξεκίνησεν ἀπὸ τοὺς στρατιωτικὸς ἦτο ἡ αἵρεσις τῶν πλουσίων ἐμπόρων ἀποκλείουσα τοὺς πτωχοὺς καὶ τοὺς χειρῶνακτας, ἀνῆκαν οἱ Γκάντι. Ὁ δὲ ἰσλαμισμὸς ἐδημιούργησε μίαν νέαν Ἰνδίαν πού κατέληξεν εἰς τὸν χωρισμὸν τοῦ Πακιστάν.

Τὸ περίεργον εἶναι ὅτι οἱ δύο ἄνδρες πού ἔπαιξαν τὸν σπουδαιότερον ρόλον εἰς τὴν συνειδητοποίησιν τῆς πολιτικῆς διακρίσεως μεταξὺ βραχμάνων καὶ ἐκβραχμанизμένων βουδδιστῶν ἀφ' ἑνὸς καὶ μουσουλμάνων ἀφ' ἑτέρου, ὁ Γκάντι καὶ ὁ Μουχαμάντ Ἀλῆ Τζίνναχ, ὁ πολιτικὸς καὶ πνευματικὸς ἡγέτης τῶν Μουσουλμάνων καὶ ἰδρυτὴς τοῦ Πακιστάν, κατήγοντο ἀπὸ τὴν ἰδίαν περιοχὴν. Καὶ ἡ σύγκρουσις των ὠδήγησεν εἰς τὴν διαίρεσιν τῶν Ἰνδιῶν εἰς Ἰνδίαν καὶ Πακιστάν. Ὁ Τζίνναχ ἐνίκησε τελικῶς τὸν Γκάντι. Ὁ πολιτικὸς ἐνίκησε τὸν Προφήτην. Ἡ κοινωνικὴ συγκρότησις τῶν Ἰνδιῶν προεκάλεσε τὴν σύγκρουσιν. Ὁ Γκάντι δὲν ἠθέλησε νὰ τὸ δεχθῆ.

Κατὰ τὴν παράδοσιν, ὅταν οἱ Ἄρσοι—πού σημαίνει στὰ σανσκριτικὰ («κύριοι, ἀφέντες»)—κατέκτησαν τὴν Ἰνδίαν, διηρέθησαν εἰς τέσσαρας κάστας, ἀφήνοντες ἔξω τῆς κοινωνίας τοὺς εἰδωλολάτραις γηγενεῖς. Διὰ τοῦτο καὶ σήμερον ὑπάρχουν πολλοὶ εἰδωλολάτραι. Διότι δὲν ἀνemeίχθησαν εἰς σύγχρονον μορφήν κοινωνίας. Αἱ τέσσαρες κάσται ἦσαν οἱ βραχμάνοι, δηλαδή τὸ ἱερατεῖον, οἱ ξατροῦγια, δηλαδή ἡ στρατιωτικὴ

αριστοκρατία, οί βαϊτόγια, δηλαδή οί άστοί, και οί Τσούδρα, δηλαδή οί τεχνίται. Ἐλλά μὲ τὴν ἐξέλιξιν κάθε τάξις κατετιμήθη σὲ πολλές ἄλλες και ἐδημιουργήθησαν βαθμηδὸν ἀνώτεροι και κατώτεροι κάσται, κάσται («ἔσωτερικαί») και κάσται («ἔξωτερικαί»). Εἰς τὰς τελευταίας αὐτὰς ἐνετάχθησαν οί «μιαροί». Αἱ κάσται αὐταὶ εἶναι ἰνδικὸν φαινόμενον και δὲν ἔχουν καμμίαν σχέσιν μὲ τὰς διατάξεις τοῦ Θεοδοσιανοῦ Κώδικος ποὺ ἐπεδίωκε διὰ λόγους κοινωνικῆς και οἰκονομικῆς ἀνάγκης τὴν διατήρησιν τῆς παραδόσεως τοῦ ἐπαγγέλματος εἰς τὴν οἰκογένειαν. Αἱ διατάξεις αὐταὶ ἦσαν προμήνυμα τῆς συντεχνιακῆς ὀργανώσεως τοῦ Μεσαίωμου. Εἰς τὴν Ἰνδίαν ἡ διατήρησις τοῦ χωρισμοῦ εἰς κάστας εἶναι θρησκευτικὴ ἐπιταγή, και ὄχι μόνον αὐτόνομον κοινωνικὸν φαινόμενον. Μία ἀπὸ τὰς ἀνωτέρας τάξεις, ὄχι ὁμως ἀπὸ τὰς πρώτας, ἦτο ἡ Μπάνια, εἰς τὴν ὁποίαν ἀνήκεν ἡ οἰκογένεια τοῦ Γκάντι.

Οἱ Γκάντι ἦσαν οἰκογένεια μπακάληδων ποὺ σιγὰ-σιγὰ ἐξειλιχθησαν εἰς μεγαλεμπόρους, ἐπλούτισαν και ἐκραταιώθησαν εἰς ἰσχύν, ἰδίως ὅταν ὁ ἄρχων τοῦ Πορμπαντάρ, ἓνας ἀπὸ τοὺς ἀναριθμητοὺς σουλτανίσκους τῆς Χερσονήσου τοῦ Κατιαβάρ, ἔκαμε τὸν πάππο τοῦ Μοχάντας («πρωθυπουργό») του (Divan). Και ὁ πατέρας τοῦ Γκάντι, ἀγράμματος, ὅπως και ὁ παπποῦς του, ἔγινε δυὸ φορὲς πρωθυπουργὸς σὲ δυὸ διαφορετικὰς πολιτεῖες. Πρῶγμα ποὺ δείχνει και ποῖα ἦταν ἡ ἔννοια τῆς ἰνδικῆς ἐνότητος και ποῖα ἡ σημασία τῶν ἀρχόντων τῆς ἐποχῆς. Ὁ ἴδιος ὁ Γκάντι λέει ὅτι οἱ γονεῖς του ἦσαν ἀνθρωποὶ ἐντιμοὶ και καλοὶ, ἀνεξίθρησκοὶ, ἀλλὰ χωρὶς βαθὺ θρησκευτικὸν αἴσθημα.

Γιὰ τὸν πατέρα του Καραμισάντ γράφει : («Ἀγαποῦσε τὸ γένος του (clan) και ἦταν ἀνθρωπος εἰλικρινῆς, θαρραλέος και γενναιόδωρος». Πολλὰ σημαίνουν διὰ τὴν κατάστασιν εἰς τὴν Ἰνδίαν τὰ χαρακτηριστικὰ αὐτά, τὰ ὁποῖα γὰ μᾶς φαίνονται κοινότυπα. Ἡ μητέρα του Πουλιμπάη ἐκρατοῦσε μὲ σχολαστικὴ ἀκρίβεια κάθε δεισιδαιμονία τῆς παραδόσεως. Ἀπηγόρευε ρητῶς εἰς τὰ παιδιὰ της κάθε ἐπαφή μὲ τοὺς μιαροὺς. Οἱ μιαροὶ δὲν εἶναι παρῖαι, μολοντί εἶναι συνήθης ἡ σύγχυσις. Και τὴν κάμνον πολλοὶ Ἰνδολόγοι. Οἱ μιαροὶ ἀνήκουν εἰς τὸ κύκλωμα τῶν καστῶν, ἀλλὰ εἴτε λόγῳ τοῦ ἐπαγγέλματος των, εἴτε λόγῳ τῆς διαγωγῆς των, εἴτε τέλος λόγῳ τῆς καταγωγῆς των ἐξέπεσαν ἀπὸ τὴν κάσταν των και διὰ τοῦτο μολύρον ἐκείνουσ ποὺ τοὺς ἐγγίζουσι.

Ὁ Γκάντι ἀνῆκεν εἰς μίαν αἵρεσιν τοῦ βραχμανισμοῦ ἐπηρεασμένην, ὅπως εἶπα, ἀπὸ τὸν Βουδδισμόν ποὺ ἐτήρει αὐστηρὰν χορτοφαγίαν, και ἡ Πουλιμπάη, ὅταν ἄφησε τὸν Μοχάν νὰ φύγῃ εἰς ἡλικίαν 19 ἐτῶν διὰ τὸ Λονδίνον, ὅπου ἐπρόκειτο νὰ σπουδάσῃ νομικά, διότι ἡ ἐκπαίδευσις εἰς τὴν Ἰνδίαν ἦτο ἀνύπαρκτος, τὰ δὲ ἐργῶρια διπλώματα ἀνευ ἀξίας — ὅπως συμβαίνει συχνὰ μὲ τοὺς ὑπαναπτύκτους —, ἔβαλε τὸν γυιὸ της ποὺ ἦταν ἤδη παντρεμένος ἀπὸ τὰ δεκατρία του χρόνια νὰ ὀρκισθῇ ὅτι

δὲν θὰ ἐγγίση οὔτε κρασί, οὔτε γυναικα, οὔτε κρέας, ὅσον καιρὸν θὰ ἦτο στὸ ἐξω-
τερικόν !

Βέβαια ἐπέρασε καὶ ὁ νεαρὸς Γκάντι ἀπὸ τὴν φάσιν τῆς ἐξεγέρσεως κατὰ τῶν
δεσμεύσεων τοῦ περιβάλλοντος. Εἶναι ἡ μοῖρα τῆς νεότητος. Μὰ γρήγορα ξαναγύρισε
στὸ μαντρί. Ἐπεχείρησε νὰ καπνίσῃ. Εἶναι ἡ μόδα καὶ τὸ σῆμα τῆς ἐνγλικιώσεως
πάντοτε τὸ κάπνισμα, μὰ εἰς τὸ βάθος εἶναι καὶ μία μορφή Οἰδιποδικῆς πατροκτονίας,
ὁ ἀποκεφαλισμὸς τῆς παντοδυναμίας τῶν γονέων. Μὰ αἱ θρησκευτικαὶ του πεποι-
θήσεις, ἡ κρυφὴ πίστις εἰς τὴν παράδοσιν καὶ πρὸ παντὸς εἰς τὴν μητέρα του, ποὺ
ἤξερε ὅτι θὰ λυπηθῆ ἂν μάθῃ πὺς παρεβίασε τὰς ἐντολάς τῆς θρησκείας της, τὸν ἔφεραν
στὸν σωστὸ δρόμο. Τὸ δρόμο τῆς στρουγγκας. Λέγουν ἀκόμη πὺς πολὺ εἶχεν ἐπηρεα-
σθῆ ἀπὸ τότε ποὺ εἶδε στὸ θέατρο ἓνα παλαιὸν Ἰνδικὸν ἔργον, ὅπου ὁ μυθικὸς ἥρωας
Σριβάν φέρει στὰ χέρια του τοὺς τυφλοὺς γονεῖς του εἰς τὸ ἱερὸν προσκύνημα. Ὅπως
ὁ Αἰνείας. Ὁ Γκάντι ἔκαμε ὁδηγόν του τὸν Σριβάν καὶ ἔστερξε στὴν τυφλὴν ὑπα-
κοὴν στοὺς γονεῖς. Ἡ ὑπακοὴ αὐτὴ ἄλλωστε καὶ ἡ ἀντίστοιχη ἀπόλυτος ἐξουσία
τῶν γονέων εἶναι μία ἀπὸ τὰς πληγὰς τῆς συγχρόνου Ἰνδίας.

Ἐπέκτασις αὐτῆς τῆς ὑπακοῆς ἦταν ὁ ὄρκος του περὶ συζυγικῆς πίστεως.
Ἀλλὰ καὶ ἀπήχησις ἀνακλαστικῆ τῆς ἴδιας ὑπακοῆς καὶ τῆς ὑποσυνείδητης ἀντι-
δράσεως ἦταν ἡ στάσις του ἔναντι τῆς συζύγου του ποὺ κατεπίεξε εἰς τὴν ἀρχὴν ὅταν
ἐπέστρεψεν ἀπὸ τὸ Λονδίνον καὶ ἀπὸ κάποια ζήλεια καί, νομίζω, καὶ ἀπὸ ὑποσυνεί-
δητον μεταβίβασιν τῆς πίεσεως εἰς τὸν ἀδυνατώτερον, ποὺ εἶναι ἓνα καθημερινόν,
ἀλλ' ἀφανὲς κοινωνικὸν φαινόμενον. Ἡ πίεσις ἐκ τῶν ἄνω ξεσπᾷ εἰς πίεσιν πρὸς τὰ
κάτω. Μὰ ἡ νεαρὴ Καστουρμπάι, τὴν ὁποίαν, εἰς τὴν Νότιον Ἀφρικὴν, ἔδιωξε μιὰ
μέρα ἔξω ἀπὸ τὸ σπίτι ὁ Γκάντι — ὅπως ἄλλωστε ὕστερα καὶ τὰ παιδιά του — μὲ
καλωσύνη καὶ ἐξυπνάδα τὸν ἔκαμψε τελικῶς. Ἐγραφε ὕστερα γι' αὐτὴν ὁ Γκάντι :
«Τὰ πρῶτα μαθήματα τῆς παθητικῆς ἀντιστάσεως τὰ πῆρα ἀπὸ τὴν γυναικὰ μου».

Ἡ ἐξέγερσις κατὰ τῆς παραδόσεως καὶ τῆς μητροκρατίας ἐπῆρε πολλὰς φορὰς
δραματικὰς φάσεις. Ὅλες ὅμως ὠδηγήθησαν τελικῶς εἰς τὸ στάδιον τῆς καθάρσεως.
Κάποτε π.χ. ὁ Γκάντι ἐμπῆκε σ' ἓνα τέμενος γιὰ νὰ αὐτοκτονήσῃ, ἐπειδὴ παρέβη
τὴν ἐντολὴν «μὴ καπνίσῃς».

Αὐτὴ ἦτο ἡ κατάστασις εἰς τὴν Ἰνδίαν, καὶ αὐτὴ ἡ ψυχολογία τοῦ Γκάντι.
Τὰ λίγα αὐτὰ χαρακτηριστικὰ πρέπει νὰ τὰ ζυγίσωμεν κατ' ἀξίαν διὰ νὰ ἐξηγήσωμεν
τὴν μετέπειτα στάσιν τοῦ Μοχάντας καὶ νὰ τὸν τοποθετήσωμεν εἰς τὴν ἰστορίαν.

Καὶ πρὶν ἀπ' ὅλα νὰ ἴδωμεν, πῶς μὲ αὐτὰς τὰς καταβολὰς ἀντέδρασεν εἰς τὸν
βρετανικὸν τρόπον ζωῆς ὁ Γκάντι, ὅταν τὸ 1888 ἐγκατεστάθῃ στὴν Ἀγγλία.

Σὲ κάθε ξεροζίωμα καὶ ὅσο νὰ ἔλθῃ ἡ ὥρα τῆς κάποιας μικρῆς ἢ μεγάλης προσ-
ΠΑΑ 1969

αρμογῆς στὸ περιβάλλον, τὸ πρῶτο αἶσθημα εἶναι ἡ ἀπελπισία. "Ἄν δὲ αὐτὴ εἶναι ἡ ἀντίδρασις κάθε ἀνθρώπου, φυσικὸν ἦτο ἡ ἀντίδρασις τοῦ Γκάντι, μεταφνευομένου σὲ ἐντελῶς διαφορετικὸν πολιτιστικὸν περιβάλλον, νὰ εἶναι βαθύτερη. Τὸ πρῶτον ριῆγμα ὅμως ἦλθε γρήγορα. Ἐνεκάλυφεν ὅτι ὑπάρχουν χορτοφάγοι καὶ μάλιστα ὠργανωμένοι καὶ εἰς τὴν Ἀγγλίαν. Καὶ ἔτσι ἠμπόρεσε νὰ τηρήσῃ τὸν ὄρκον του καὶ συνάμα νὰ χορτάσῃ. Μὲ τοὺς χορτοφάγους ὅμως ἐμπῆκε εἰς τὰ ἀγγλικά ἦθη. Τὰ ἦθη πὸν χαρακτηρίζουν βασικὰ τὸν λαὸν αὐτὸν τῶν πειθαρχημένων ἀτομιστῶν. Γιατὶ κάθε Ἀγγλος εἶναι ἐπαναστάτης. Ἐνας ἐπαναστάτης πὸν δέχεται συνειδητὰ τὴν πειθαρχίαν τοῦ πλαισίου. Ὄταν ἡ ἰδιορρυθμία του ξεπερνᾷ τὰ ὅρια τοῦ πλαισίου, ἀποκλείεται ἀπὸ τὴν κοινωνικὴν ζωὴν. Περιτεύουν τὰ παραδείγματα. Ἄς ἀναφερθῆ παρὰ ταῦτα ὁ Ὁσκαρ Οὐάιλντ. Αὐτὸ ἄλλωστε εἶναι τὸ χαρακτηριστικὸν τῆς νοοτροπίας τῆς Εὐρωπαϊκῆς κοινωνίας εἰς τὴν τελειότητα τῆς ἀναπτύξεώς της. Καὶ αὐτὸ εἶναι καὶ τὸ χαρακτηριστικὸν τοῦ Κοινοβουλευτισμοῦ. Εἶναι φαινόμενον βέβαια ἀριστοκρατικόν. Ἀριστοκρατικὸν ὅμως ὄχι μὲ φεουδαρχικὴν ὄψιν, ὅπως συνέβαινε τὴν ἐποχὴν τῶν τζακιῶν, οὔτε μιᾶς κάστας, ὅπως συμβαίνει μὲ τὰς στρατιωτικὰς ἢ κομματικὰς ὀλιγαρχίας, ἀλλὰ μὲ τὴν ὄψιν τῆς νοθεύσεως τῆς ἐλευθερίας τοῦ καθενὸς μὲ τὴν ἐλευθερίαν τοῦ ἄλλου, ἡ ὁποία μοιραίως λέγεται διὰ τὸν πρῶτον πειθαρχία καὶ περιορισμός. Εἶναι τὸ πλαισίον.

Ὁ Γκάντι, ἔχων τὴν δειλίαν τοῦ ἀνθρώπου πὸν ἐσυνήθισεν εἰς τὴν κοινωνίαν τῆς ὑποταγῆς, ἐξέσπασε γρήγορα εἰς τὴν ὑπερβολὴν τοῦ περιθωρίου. Ἐγινε δανδῆς, δηλαδή κατὰ τὴν ἐλληνικὴν ἔκφρασιν «λιμοκοντόρος». Καί, παρὰ τὴν ἐπάνοδον εἰς τὴν ὀμαλότητα, ἔμεινε μέχρι τέλους δανδῆς. Ὁ ἄνθρωπος πὸν θέλει νὰ ξεχωρίζῃ. Εἰς τὸ εἶδός του. Γιατὶ ὁ δανδισμὸς ἦτο τὸ θεμέλιον τοῦ χιτῶνος ἀπὸ καντὶ πὸν ἐφοροῦσε γιὰ νὰ κηρύσῃ τὴν ἐπάνοδον στὴν παράδοσιν καὶ στὴν ἀπλότητα. Καὶ ἐπίσης τοῦ ὅτι, τὸ 1931, εἰς τὸ Λονδίνον κατέλυσε εἰς τὸ Claridge's ἡμίγυμνος καὶ λιτὸς μὲ τὴν κατσίκα του πὸν ἄρμεγε κάθε πρῶτ.

Ὁ δανδισμὸς εἶναι ἓνα κοινωνικὸν φαινόμενον πὸν μὲ διάφορα ὀνόματα παρουσιάζεται πολὺ συχνότερα ἀπὸ ὅ,τι νομίζομεν. Εἶναι ἡ ἀμφισβήτησις τῆς ὀρθότητος τῶν λύσεων πὸν δίδει ἡ βραδυποροῦσα πάντοτε εἰς τὰς προσαρμογὰς τῆς κοινωνικῆς ζωῆς. Ἄλλοτε ἡ ἀμφισβήτησις αὐτὴ ὀδηγεῖ εἰς τὴν προσπάθειαν νὰ διακριθῆ ὁ ἄνθρωπος ἀπὸ τοὺς ἄλλους, μὲ τὴν ὑπερβολὴν, τὴν προσποίησην, τὴν ἐπιτήδευσιν εἰς τὴν γλῶσσαν ἢ τὸ ἔνδυμα. Εἶναι ἡ ἀτομιστικὴ μορφή τῆς ἀμφισβήτησεως. Ἄλλοτε προσλαμβάνει ὀμαδικότητα καὶ γίνεται περισσότερο ἀρνητικὴ κατὰ τῆς κοινωνίας καὶ ὀλιγότερον ἀτομιστικὴ. Ὁ χιππισμὸς τῆς σημερινῆς ἐποχῆς εἶναι τὸ δεῖγμα. Γράφει ἓνας σύγχρονος τοῦ Γκάντι πὸν τὸν συνήνησε τὸ 1890 στὸ Picadilly Circus : «Ἐφοροῦσε ἓνα ψηλὸ γυαλιστερὸ καπέλλο, ἓνα κολλάρο ἀλλὰ Γλάδστον, ἀλλὰ πιὸ

κολλαριστό, και ἐπάνω στό ριγωτό του πουκάμισο ἐκυμάτιζε μιὰ ἐκτυφλωτική γραβάτα ἀπό τὴν ὁποία δὲν ἔλειπε κανένα χρωμα τῆς ἴριδος. Κοστούμι μὲ σταυρωτὸ γιλέκο, παπούτσια και γκέτες, γάντια, μπαστουνάκι μὲ ἀσημένιο κεφάλι, ἀλλὰ χωρὶς γυαλιά».

Οἱ Ἴνδοὶ βιογράφοι τοῦ Γκάντι ἀναφέρουν τὸ ἐπεισόδιον αὐτὸ τοῦ δανδισμοῦ τοῦ Μοχὰν σὰν δευτερεύουσαν ἐκδήλωσιν τῆς ἀδυναμίας προσαρμογῆς του πρὸς τὸ ἀγγλικὸν περιβάλλον, τοῦ ὁποίου ἐτονήθησαν τὰ χαρακτηριστικὰ πρὸ ὀλίγου. Καὶ διὰ τοῦτο θεωροῦν φυσικὸν ὅτι γρήγορα ὁ Γκάντι ἐπανῆλθεν εἰς τὴν ὁμαλότητα. Νομίζω, ἐν τούτοις, ὅτι ἡ ἐξόρμησις αὐτῆ τοῦ Γκάντι πρὸς τὴν Εὐρωπαϊκὴν νοοτροπίαν ἔχει πολὺ βαθύτερην σημασίαν. Ἐκυμάνθη μεταξὺ τῆς ἰνδικῆς του κοινωνικῆς ρίζης και τῆς Εὐρωπαϊκῆς νοοτροπίας τῆς λυτρώσεως και τῆς προκλήσεως. Τὰ φράγματα ἐπιπτον, δὲν ὑπῆρχε τίποτε τὸ ἀδύνατον διὰ τὸν ἄνθρωπον. Δὲν ἔγινεν, ὅπως λέγει ὁ R. R. Nada, δανδῆς ἀπὸ τὸ αἶσθημα τῆς αὐτοπροστασίας ἐναντίον ἐκείνων πρὸς τὸν θεωροῦσαν ἀνίκανον νὰ προσαρμοσθῆ, γιὰτὶ αὐτός, οὔτε πρῶτα, οὔτε στὴν ἐποχὴ τοῦ δανδισμοῦ του εἶχε πολλὰς σχέσεις. Ἔγινε γιὰτὶ ἐσκίρτησε μέσα του ὁ Προμηθεύς. Ὑστερα ἀπὸ αὐτόν, ἄλλοι Ἴνδοί, ὅπως ὁ Πάντιτ Νεχροῦ και ὁ ἀνεκδιήγητος Κρίσνα Μένον, ἐδέχθησαν τὸ κήρυγμα. Τοὺς ἐγνώρισα καλὰ και τοὺς δύο. Ἀλλὰ και αὐτοὶ παρέμειναν Ἴνδοί. Περισσότερον ὁ δεῦτερος πρὸς εἶχε πάντοτε τὴν μυστικοπάθειαν τῆς Ἀσίας ἀνάμεικτον μὲ τὴν ὑποκρισίαν τῆς ἐξειλιγμένης Δύσεως και ὀλιγότερον ὁ Νεχροῦ πρὸς ἦτο ποτισμένος ἀπὸ τὴν φιλοσοφίαν τῆς Δύσεως, ἀλλὰ κατεδέχετο νὰ εἶναι και Ἴνδός διὰ νὰ ὁδηγήσῃ τὸν λαὸν πρὸς ἐκβεροῦσε εἰς τὴν προβολὴν πρὸς ὠνευρέτο και διὰ τὸν ἑαυτόν του και διὰ τὴν Ἀσίαν. Καὶ διὰ τοῦτο ὁ Γκάντι τὸν ὥρισε διάδοχόν του, μολοντί, καθὼς ὁ ἴδιος ἔλεγε, «διεφώνει εἰς ὅλα σχεδὸν μὲ αὐτόν».

Ἄλλο πρῶγμα, εἶναι προφανές, ὅτι ἦτο ὁ Γκάντι. Ἦταν ἄλλωστε και παλαιότερος. Καὶ τὰ εἴκοσι χρόνια τῆς ἐποχῆς ἐκείνης ὑπῆρξαν κρίσιμα διὰ τὴν ἱστορίαν. Καὶ διὰ τοῦτο τὸ Κογκρέσσον ἠκολούθησεν εἰς τὴν κρίσιμον στιγμὴν τὸν Νεχροῦ και κατεπήφισε τὴν πρότασιν τοῦ Γκάντι νὰ ἀπορριφθῆ τὸ Ἀγγλικὸν σχέδιον τῆς διανομῆς. Προηγουμένως ὁ Γκάντι ἀπέτυχεν εἰς τὸ νὰ πείσῃ τοὺς Ἴνδούς νὰ σταματήσουν τὸ μπουκοτάξ τῶν Μουσουλμάνων. Ὁ θρησκευτικὸς φανατισμὸς ὑπερεκάλυψε τὴν ἀνθρώπινην ἀγάπην. Αὐτός ὁ φανατισμὸς ὠδήγησε και τοὺς Ἀγγλους νὰ ἀναθεωρήσουν τὸ σχέδιόν τους πρὸς πρὸβλεπε τὴν ἐνότητα τῶν Ἰνδιῶν μὲ τὸ σχέδιον τῆς διανομῆς. Ἦτο ἡ εὐκολωτέρα δι' αὐτοὺς λύσις. Καὶ τοὺς ἔσπρωξαν πρὸς αὐτὴν οἱ Ἴνδοί. Δὲν εἶναι ἡ μόνη φορὰ εἰς τὴν ἱστορίαν πρὸς οἱ ἄνθρωποι μὲ τὴν ἀδιαλλαξίαν των και μὲ τὴν δημαγωγίαν των προκαλοῦν τὰς λύσεις πρὸς τοὺς βλάπτουν.

Και ἔπειτα κατηγοροῦν τοὺς ἄλλους! Αἱ φανατικαὶ πλειοψηφίαι εἶναι πολλάκις μικρότεροι ἀπὸ τὰς ἀπέλπιδας μειοψηφίας. Τὸ θλιβερότερον εἶναι ὅτι ὁ Γκάντι εἶχεν ἠττηθῆ καὶ προηγουμένως, τὸ 1946, ὅταν συνέστησε νὰ γίνῃ δεκτὸν τὸ Ἑγγλικὸν σχέδιον ἀνεξαρτησίας, πὸν θὰ διετήρει τὴν ἰνδικὴν ἐνότητα. Ἡ ἀπόρριψίς του προεκάλεσε τὴν ἔκρηξιν τοῦ θρησκευτικοῦ φανατισμοῦ καὶ τὴν διανομὴν ! Πόσες φορὲς δὲν γίνονται εἰς τὴν ἱστορίαν τῶν λαῶν τέτοια λάθη !

Ἐκ τῆς σύγκρουσιν τῶν δύο νοοτροπιῶν πὸν συνήρτησεν ἔμπρός του ὁ Γκάντι ἐβγήκεν ὁ σπυθῆρ τῆς ἐρεύνης. Ἠρξισεν ἡ ἀναζήτησις τῆς ἀληθείας. Παρεσκευασμένοι ἀπὸ τὴν παθητικότητα τῆς ἀσιατικῆς παραδόσεως εἰς τὴν ὑποταγὴν, συνεκλονίσθη ὅταν εἶδε ὅτι ἡ θερμορῆ βία, ὁ ἄνεμος τῆς ἀμφισβητήσεως τῶν πάντων ἀπετέλει εἰς τὴν Δύσιν τὴν μοῖραν τοῦ ἀνθρώπου, μίαν μοῖραν πὸν ἤρνεϊτο τὴν μοῖραν. Καὶ ἐνώπιον τοῦ προβλήματος ἤρξισεν νὰ βαδίξῃ ἀσυναισθήτως πρὸς τὴν σύνθεσιν. Τὴν σύνθεσιν αὐτὴν τὴν ὠνόμασεν ἀργότερα: «Ἡ ἱστορία τῆς ἐμπειρίας μου μὲ τὴν ἀλήθειαν». Αὐτὸς εἶναι ὁ τίτλος τῶν ἀπομνημονευμάτων του, ὅπου ἀποδεικνύεται πράγματι, ὅπως ἐλέχθη, «ἀπογοητευτικὰ ἔντιμος καὶ ἀπροσποίητα μετρίοφρων». Εἶναι ἀληθῶς τὰ ἀπομνημονεύματα τοῦ Γκάντι ὑπόδειγμα ἀπλότητος καὶ εἰλικρινείας. Δὲν κάμνει μόνον ἐκεῖνας τὰς ἀναλύσεις πὸν τοῦ διαφεύγουν. Καὶ μία ἀπὸ αὐτὰς εἶναι αὐτὴ πὸν ἐπιχειροῦμεν σήμερον ἡμεῖς εἰς τὴν προσπάθειαν νὰ τὸν τοποθετήσωμεν εἰς τὸ βῆθρον τῆς συνθέσεως πὸν μόνον αὐτὴ τοῦ δίδει τὴν οἰκουμενικὴν σημασίαν του.

Οἱ πολλοὶ βλέπουν τὸν Γκάντι ὡς φορέα τοῦ ἰνδικοῦ ἐθνικισμοῦ. Νομίζω ὅτι πλανῶνται. Ἡ Ὀργάνωσις τοῦ Κογκρέσσου προηγεῖτο τῆς δράσεώς του. Ἄλλοι ὡς τὸν φιλόσοφον τῆς παθητικῆς ἀντιστάσεως, πὸν ξεκινᾷ ἀπὸ τὴν Ἀχίμσα, τὴν μὴ-βίαν. Ἡ Ἀχίμσα ἔχει τὴν ρίζαν της εἰς τὴν ἰνδικὴν ἀπάθειαν καὶ ἐπιτρέπει τὴν παθητικὴν ἀντίστασιν μόνον εἰς περιπτώσιν ἀνάγκης, διότι δὲν τελεσφορεῖ ἢ μὴ βία μόνη της. Καὶ αὐτοὶ εὐρίσκονται δίπλα εἰς τὸ θέμα. Ἄλλοι ὡς προστάτην τῶν ἀδυνάτων. Ἄλλ' ἢ προσπάθειά του εἰς τὸν τομέα αὐτὸν ξεκινᾷ ἀπὸ τὴν καλωσύνην καὶ ὄχι τὴν δικαιοσύνην καὶ δὲν εἶναι ἀρκετή. Ὁ Γκάντι εἶναι ὁ ἥρωσ τῆς προσπαθείας τῆς συνθέσεως τῶν δύο πολιτισμῶν καὶ τῶν δύο νοοτροπιῶν, τῆς Ἑυρωπαϊκῆς καὶ τῆς Ἀσιατικῆς, καὶ ὁ ἀρχάγγελος τῆς μείξεως τῆς ἀμφισβητήσεως πὸν εἶναι τὸ χαρακτηριστικὸν τοῦ προμηθεϊκοῦ ἀνθρώπου καὶ τῆς παθητικότητος πὸν σφραγίζει τὴν παντοδυναμίαν τοῦ πεπωμένου. Ἀποτέλεσμα τῆς συνθέσεως καὶ τῆς μείξεως αὐτῆς εἶναι τὸ κρήμισμα τοῦ φράγματος πὸν περιώριζε τὴν τελειοποίησιν τοῦ ἀνθρώπου εἰς τὸν ἐσωτερικόν, τὸν ψυχικόν του κόσμον καὶ ἡ κοινωνικοποίησις τοῦ αἰτήματος τῆς τελειοποιήσεως πὸν εἶναι πάντοτε ἔμφυτον στὸν ἄνθρωπον, διότι συνδέεται ἀρρήκτως μὲ δύο ἐνστικτώδεις παρορμήσεις του, τὴν παρόρμησιν πρὸς τὴν ἄνοδον, μέσα εἰς τὸν κύκλον του, ἢ μέσα εἰς τὸ πλαίσιον τῆς πίστεώς του καὶ τῶν κοινωνιῶν, καὶ τὴν

περισσότερον εὐρωπαϊκὴν παρόρμησιν τῆς ἰσότητος πὸν εὐρίσκεται εἰς τὸ βάθος κάθε ἐξελίξεως, καλῆς ὅταν παίρῃ τὴν μορφήν τῆς ἰσότητος πρὸς τὰ ἄνω, κακῆς ὅταν ἐξαντλήται εἰς τὴν σατανικὴν καὶ ράθυμον ἐπιδίωξιν τῆς ἰσότητος πρὸς τὰ κάτω. Μὲ τὸν Γκάντι εἰσέβαλεν ἡ ἔννοια τῆς ἰσότητος εἰς τὴν Ἰνδικὴν ζωὴν. Δὲν ἐπεκράτησεν ἀκόμη, οὔτε σήμερα, διότι τὸ σύστημα τῶν κλειστῶν κοινωνικῶν ὁμοιογενειῶν ἀντέχει ἀκόμη. Παρὰ τὴν ἐπίδρασιν τῶν φωτισμένων Ἰνδῶν πὸν μετετόπισαν τὴν διάκρισιν πρὸς τὴν μορφωτικὴν διαφοροποίησιν καὶ παρὰ τὸ ἄνοιγμα τῶν παραθύρων καὶ πρὸς τὴν Χριστιανικὴν Εὐρώπην, διότι ὑπάρχει σπουδαῖον κατάλοιπον τῆς ἐπιρροῆς τοῦ Νεστοριανισμοῦ εἰς τὴν Ἰνδίαν, ἰδιαιτέρως εἰς τὴν Κεράλα, πὸν φθάνει σήμερον τὰ 4 ἑκατομμύρια ψυχῶν. Λέγονται Ὁρθόδοξοι τοῦ Μὰρ Θωμᾶ. Ὁ σημερινὸς ἐπιτετραμμένος τῆς Ἰνδίας εἰς Βελιγράδιον καὶ Ἀθήνας κ. Ἀλεξάντερ καὶ ἡ σύζυγός του, τὸ γένος Θωμᾶ, εἶναι ἀπὸ αὐτοῦς. Καὶ εἶναι ἑκατὸν τοῖς ἑκατὸν Ἰνδοί. Ἀλλὰ καὶ παρὰ τὸ ἄνοιγμα καὶ πρὸς τὴν βουδδιστικὴν Κίναν καὶ τοὺς πέριξ ἐπὶ μέρους πολιτισμούς. Ἡ πίστις τοῦ Γκάντι εἰς τὴν δημοκρατίαν αὐτὴν ἔχει τὴν βάσιν. Καὶ τὴν βάσιν αὐτὴν, ἀντίθετον πρὸς τὴν ἔννοια τῆς κλειστῆς κάστας, τὴν ἔφεραν ἀπὸ τὴν Ἀγγλίαν. Ἐν τούτοις, δὲν εἶναι τὸ σύστημα καθ' ἑαυτὸ πὸν ἠνώχλησε τὸν Γκάντι. Εἶναι ἡ ἀνισότης πὸν κατοχυρώνει τὸ σύστημα. Διὰ τοῦτο, ἐνῶ δέχεται τὸ σύστημα τῶν καστῶν, ὅπως θὰ ἴδωμεν, εἶναι ἐχθρὸς τοῦ ἀποκλεισμοῦ τῶν μιαιῶν ἀπὸ τὴν ζωὴν. Τὸ κτύπημα ὅμως κατὰ τῆς ἀνισότητος δὲν τὸ κατέφεραν ὁ Γκάντι μὲ τὴν ἐπιστροφὴν εἰς τὸ παρελθόν. Τὸ κατέφεραν ὁ Εὐρωπαϊκὸς πολιτισμὸς μὲ τὰ μεγάλα ἀστικά κέντρα. Οἱ μιαιοὶ ἀρδεύονται καὶ σήμερα ἀπὸ δικὰ τους πηγὰδια στὰ χωριά, ἐνῶ στὰς πόλεις ἔχουν ἐξαφανισθῆ ὄχι αἱ διακρίσεις, ἀλλ' ἡ αὐστηρότης των. Δὲν ἔχει, δὲν ἠμπορεῖ νὰ ἔχη κάθε κάστα τὴν συνοικίαν της.

Ἐλέχθη ἀνωτέρω ὅτι ὁ 19ος αἰὼν ἦτο ὁ αἰὼν τοῦ ἰδεολογικοῦ συγκρητισμοῦ. Καὶ ὁ συγκρητισμὸς αὐτὸς πλησιάζει τοὺς λαοὺς καὶ θεμελιώνει τὰς βάσεις τῆς ζωῆς των. Αἱ βάσεις αὗται εἶναι ἡ ἐλευθερία καὶ ἡ πειθαρχία. Οὗαι εἰς τοὺς καθυστερημένους πὸν πιστεύουν εἰς τὸν καταναγκασμόν. Ἡ βία ἐξακολουθεῖ νὰ εἶναι κυρίαρχος, ὄχι ὅμως πλέον εἰς τὰς ψυχὰς. Εἶναι ἡ ἔκρηξις, ὄχι ἡ πολιτικὴ.

Ὁ 19ος αἰὼν παρεσκεύασε αὐτὴν τὴν ριζικὴν μεταβολήν, ὅπως ὁ 15ος εἶχε παρασκευάσει τὸν ἀνθρωπισμόν. Καὶ ὁ Γκάντι εἶναι ὁ πρόδρομος τοῦ νέου αὐτοῦ ἀνθρωπισμοῦ τῆς ἐποχῆς μας πὸν προοικονίζει τὰς βαθυτέρας μεταβολὰς πὸν ἐξελλίσσονται πρὸ τῶν ὀφθαλμῶν μας χωρὶς οὔτε κἄν νὰ τὰς διαισθανώμεθα.

Μετὰ τὸ τέλος τῶν σπουδῶν του εἰς τὸ Λονδίνον, ὁ Γκάντι ἐγύρισε στὴν Ἰνδίαν μὲ τὴν ἀπόφασιν νὰ ἀσκήσῃ τὴν δικηγορίαν. Ἀπὸ τὴν Ἀγγλίαν τί ἔφερε μαζί του; Ὁ ἴδιος γράφει: «Πρέπει νὰ ἀναγνωρίσω ὅτι δὲν ἐπέτυχα ἐντελῶς εἰς ὅ,τι ἐπεδίωξα.

“Εχω, όμως, την παρηγορίαν ότι ἐτήρησα τὸν ὄρκον μου καὶ ὅτι ἔμαθα ὅτι ὑπάρχει μέγας ἀριθμὸς χορτοφάγων».

Φυσικὰ κάτω ἀπὸ τὶς φράσεις αὐτὲς φαίνεται ἡ ἀπόλυτη, ἡ τραγικὴ μετριοφροσύνη τοῦ ἀνθρώπου. Ἡ μετριοφροσύνη αὐτή, ἡ μέχρις ἐκμηδενίσεως, δείχνει τὴν ἀκμὴν τῆς βαθείας μεταμορφώσεως πὸν γίνεται εἰς τὸν ἐσωτερικὸν του κόσμον. Δὲν εἶναι ὑπερήφανος διὰ τὸ ἀποτέλεσμα τῆς μάχης πὸν ἔζησε μεταξὺ τῆς ἰνδικῆς παραδόσεως καὶ τῆς εὐρωπαϊκῆς νοοτροπίας. Καὶ ἠμποροῦσε ἡ ἀκμὴ αὐτὴ νὰ τὸν σπρώξῃ μὲ ἓνα γλίστρομα αὐταρεσκείας καὶ ἀλαζονικῆς ἀδυναμίας στὸ τέλος τῆς μετριότητος. Ἡμποροῦσε νὰ τὸν ὀδηγήσῃ ὅμως καὶ εἰς τὴν σύνθεσιν μιᾶς νέας ἠθικῆς ἀντιμετωπίσεως τῆς περιπετείας τοῦ κοινωνικοῦ ἀνθρώπου. Ὑστερα ἀπὸ μακροχρόνιον καὶ ἐργάδην ἐπεξεργασίαν τὸν ὀδήγησεν εἰς τὴν *Ahimsa*, τὴν θετικὴν ἄρνησιν τῆς βίας, πὸν εἶναι, λέγει ὁ ἴδιος, ὁ ὑπέρτατος νόμος, ἡ μόνη ἀληθινὴ δύναμις εἰς τὴν ζωὴν.

Ὑπῆρξε πράγματι δύσκολος ἡ πορεία. Ἡ σύνθεσις δὲν εἶναι εἰς τὴν ἄκρην τῆς θελήσεως τοῦ ἀνθρώπου. Καὶ ὁ Γκάντι εἶχε μόλις ἐπιστρέφει εἰς τὴν Ἰνδίαν, ὅταν ὑπέστη πολλὰς ἀπογοητεύσεις.

Ἡ πρώτη ἦτο ὅτι ἔμαθε τὸν θάνατον τῆς μητέρας του πὸν τοῦ εἶχαν κρύψει. «Οἱ πιὸ ἀγαπητές μου ἐλπίδες ἐθρυσματίσθησαν μονομιᾶς», γράφει εἰς τὴν αὐτοβιογραφίαν του.

Ἐπειτα, εἶχε νὰ ἀντιμετωπίσῃ τὸν ἀφορισμὸν τῆς κάστας του, πὸν τὸν εἶχε καταδικάσει διότι ἔφυγε εἰς τὴν Ἀγγλίαν. Καὶ ἴσως καὶ διότι ὑπῆρξε καὶ αὐθάδης — διὰ πρῶτην καὶ τελευταίαν φορὰν εἰς τὴν ζωὴν του—ὅταν ἐδικάσθη ἀπὸ αὐτὴν πρὶν φύγῃ καὶ διότι ἤθελε νὰ φύγῃ. Καὶ τὸν ἀφορισμὸν τὸν ἀντιμετώπισε μὲ τὴν καλωσύνην. Τὸ μῖσος μὲ τὴν ἀγάπην. Καὶ τὸ δικαστήριον τῶν Μὸθ Μπάνια ἐκάμφθη. Ἀφοῦ ἐξηγνίσθη εἰς τὰ νερὰ τοῦ *Godavari*, ὁ Γκάντι ἀπεδόθη ἀγνὸς ἀπὸ τὸν ἀφορισμὸν εἰς τὴν κάσταν του. Ἡ δοκιμασία τῆς διαδικασίας δὲν ἦτο μικρά. Δὲν ἦτο πλέον ὁ Γκάντι ὁ ὑπερήφανος νεανίας πὸν παρὰ τὴν ταπεινότητα τῆς καλωσύνης του δὲν ὑπετάσσετο εἰς τὰς πράξεις τῆς κάστας του πὸν εὗρισκε σφαλεράς. Ἦτο ὁ ἄνθρωπος πὸν ἔχασε τὴν μάχην εἰς τὸ Λονδῖνον καὶ ἐγκατέλειπε κάθε ἐλπίδα ἀποροφήσεως τοῦ προμηθεϊκοῦ στοιχείου τῆς Δύσεως. Τὴν ἐλπίδα αὐτὴ τὴν ἐπανεῦρε μετὰ τινα χρόνια μὲ τὴν πρόκλησιν τῆς παθητικῆς ἀντιστάσεως καὶ τὴν πίστιν τῆς ἀναμείξεως τοῦ Θεοῦ εἰς τὴν πολιτικὴν, τὴν *Satyagraha*. Εἶχεν ὅμως ἄλλην μορφήν. Ἐστηρίζετο εἰς τὸ παρελθόν. Διὰ τοὺς ἰδίους λόγους ἡ προσπάθεια τῆς ἀσκήσεως τοῦ δικηγορικοῦ ἐπαγγέλματος κατέληξεν εἰς ναυάγιον. Δὲν ἠμπούρεσε νὰ ἀρθρώσῃ λέξιν εἰς τὴν πρῶτην δίκην πὸν μιὰ φτωχὴ γυναῖκα, ἡ Μανιμπάη, τοῦ ἀνέθεσε. Τῆς ἐπέστρεψε τὴν ἀμοιβὴν ἀμέσως.

Ἔστερα ἀπὸ πολλές προσπάθειες ποὺ ἀπέτυχαν διὰ τὰ σταδιοδρομῆσιν στὴν Ἰνδίαν, ἐδέχθη τὰ ὑπερασπίσει εἰς τὴν Νότιον Ἀφρικὴν μίαν ὑπόθεσιν 40 χιλιάδων λιρῶν μὲ ἀμοιβὴν 105 λίρες τὸν χρόνον, ἐκτὸς τῶν ἐξόδων. Ἐπρόκειτο τὰ μείνει ἓνα χρόνον. Ἐμεινε τέσσερα καὶ ἐπανήλθε γιὰ τὰ μείνει ἄλλα εἴκοσι. Ὅταν ξαναγύρισε ὀριστικῶς εἰς τὴν Ἰνδίαν, εἶπε : « Ἡ Ἰνδία εἶναι μιὰ ξένη χώρα γιὰ μένα ».

Ὁ Γκάντι διεμορφώθη ὡς διανοητῆς καὶ ἱεραπόστολος εἰς τὴν Νότιον Ἀφρικὴν. Δὲν εἶμαι βέβαιος ὅτι ἂν ἔμενε στὴν Ἰνδία θὰ εἶχε τὴν ἰδίαν ἐξέλιξιν. Ἡ θὰ ὑπέκλυπεν εἰς τὴν προδιάθεσιν τῆς ὑποταγῆς ποὺ εἶχε καὶ θὰ ἐπέστρεφε εἰς τὸν νεφελώδη κόσμον τῆς κάστας ἢ θὰ ἀπέκτα τὴν ἀλαζονείαν τοῦ μορφωμένου καὶ θὰ συνέχιζε τὸν κόσμον αὐτὸν εἰς ὑψηλότερον ἐπίπεδον κοινωνικῆς ἐκμεταλλεύσεως, ὅπως ὁ Ραμπιντρανάθ Ταγκὸρ καὶ ὁ Πάντιπ Νεχροῦ. Ἀλλ' ἡ Νότιος Ἀφρικὴ ἦτο μία γωνία τῆς Εὐρώπης, σφιγμένη μέσα εἰς τὴν πανσπερμίαν τῶν ἀφρικανικῶν καὶ τῶν ἀσιατικῶν φύλων καὶ διαβρωμένη ἀπὸ τὴν οικονομικὴν δύναμιν διαφόρων Ἰνδικῶν ἐπιχειρήσεων. Καὶ ἡ νοοτροπία τῶν ἀνθρώπων ἦτο ἡ νοοτροπία τῶν ἀποικιοκρατῶν ποὺ ἠρονοῦντο μὲν τὴν ὑποταγὴν εἰς τὴν μητρόπολιν, ἀλλ' ἤσκουν τὰ δικαιώματα τῆς μητροπόλεως εἰς βάρος τῶν μὴ λευκῶν. Καὶ οἱ Ἰνδοί, μολοντί Ἀρειοί, δὲν εἶναι ἐντελῶς λευκοί. Δὲν ἦσαν οὔτε Ὀλλανδοί, οὔτε κἂν Ἀγγλοί ! Εἰς τὴν Νότιον Ἀφρικὴν ὠκοδομεῖτο ἀπὸ τὰ τέλη τοῦ 19ου αἰῶνος ἡ σκληρὴ σύνθεσις τῆς ἀνταρσίας καὶ τῆς ἐξουσιασέως ποὺ βλέπομεν τὰ ἐξελίσσεται διὰ μέσου τῆς ἐξεγέρσεως τῶν Μπόρες εἰς τὴν σημερινὴν πολιτικὴν τοῦ Apartheid.

Βέβαια, τὴν πείραν τῆς ἀποικιοκρατίας τὴν εἶχε κιόλας ὁ Γκάντι ἀπὸ τὴν Ἰνδίαν. Ὅταν ὁ ἀδελφός του Λαξμίδα, σύμβουλος τοῦ διαδόχου τοῦ Πορμπάνταρ, τὸν ἔστειλε τὰ ἐξομαλύνῃ μιὰ διαφορὰ του μὲ ἓνα Ἀγγλον ὑπάλληλον ποὺ εἶχε γνωρίσει στὸ Λονδίνο, ὁ Ἀγγλος τὸν ἐξεδίωξε. Δὲν ἦσαν πιά στὸ Λονδίνο. Ἐδῶ ἦταν ἀφεντικό ! Μὰ ἓνα ἄλλο πάθημά του, στὸ Μαριτςμπούργκ τοῦ Τράνσβααλ, ποὺ κι' ὁ ἴδιος θεωροῦσε τὸ τραγικώτερον, ὠλοκλήρωσε τὴν εἰκόνα. Μὲ τὸ εἰσιτήριο του πρώτης θέσεως ἐμπῆκε στὸν σιδηρόδρομον σὲ βαγόνι πρώτης θέσεως. Μὰ ὁ σιδηροδρομικὸς ὑπάλληλος εὐρῆκε τὸ χροῶμά του ὄχι ἀρετὰ λευκόν. Καὶ μὲ τὴν βοήθειαν τῆς ἀστυνομίας τὸν πέταξε ἔξω. Διαμαρτυρούμενος σιωπηλὰ δὲν ἐμπῆκε στὴν τρίτην θέσιν. Ἐξενύχτησε στοὺς πάγκους τοῦ σταθμοῦ !

Τέτοια ἦτο ἡ ζωὴ στὴ Νότιον Ἀφρικὴν. Καὶ ἔτσι τὴν εἶδε ὁ Γκάντι. Ὁ Γκάντι εἰς τὴν Νότιον Ἀφρικὴν ἠγωνίσθη διὰ τὴν ἰσότητά τῶν Ἰνδῶν μὲ τοὺς λευκοὺς. Ἠρξισε τὸν ἀγῶνα αὐτὸν ἀπὸ τὸ ἀνθρωπιστικὸν στοιχεῖον. Ἐπαινοῦσε τοὺς Ἰνδοὺς ὡς τιμίους, ἐργατικούς, νομιμόφρονας. Εἰς τὸ τέλος ὅμως ἀντελήφθη ὅτι οἱ ἀνθρώποι δὲν καταδιώκονται διὰ τὰ ἐλαττώματά των, ἀλλὰ διὰ τὰ προτερήματά των, τὰ ὅποια φοβίζουσιν τοὺς κρατοῦντας, διότι προσιωνίζουσιν τὸ τέλος τῆς κυριαρχίας

τους. Ἄλλ' οἱ Ἰνδοὶ ἦσαν τὸ 1896 εἰς τὸ Νατὰλ μόνον 50.000, ὅπως 50.000 ἦσαν καὶ οἱ λευκοί. Καὶ ὑπῆρχαν 400.000 μαῦροι. Εἰς τὸ Ἀκρωτήριο τῆς Καλῆς Ἑλπίδος οἱ ἀντίστοιχοι ἀριθμοὶ ἦσαν 900.000 μαῦροι, 10.000 Ἰνδοί, 1.400.000 Εὐρωπαῖοι. Ὁ Γκάντι ἐνδιεφέρθη μόνον διὰ τοὺς Ἰνδοὺς. Ἐγινεν ἐθνικιστῆς κατὰ τὴν εὐρωπαϊκὴν νοοτροπίαν, εἰς τὸ εἶδός του. Δὲν ἔπαυεν ὁμως νὰ ἐμπνέεται ἀπὸ τὸν ἀνθρωπισμὸν τῆς ἀσιατικῆς του καταβολῆς. Ἡθελε, ὅπως ἔλεγε, νὰ συντελέσῃ εἰς τὴν ἠθικὴν πρόοδον τῶν ἀνθρώπων ἐξαγνίζων τόσον τοὺς καταπιέζοντας, ὅσον καὶ τοὺς καταπιεζομένους.

Τὸ πρῶγμα ἦτο δύσκολον. Καὶ εἰς τὴν κρίσιμον στιγμὴν ἐπεκράτει το ἐθνικὸν στοιχεῖον. Ἄλλὰ τὸ στοιχεῖον αὐτὸ συνδέεται μὲ τὸ ἀνατολικὸν στοιχεῖον τῆς παθητικῆς ἀντιστάσεως. Αἱ ἀλλεπάλληλοι φυλακίσεις τοῦ Γκάντι βοηθοῦν τὴν ἐθνικὴν του σκέψιν. Ὅσον καὶ ἂν προσχωροῦν εἰς τὴν ἀντίστασιν του ὅλοι οἱ μὴ λευκοὶ τῆς Νοτίου Ἀφρικῆς, ἰνδικὸν εἶναι τὸ κίνημα τῆς παθητικῆς ἀντιστάσεως. Ἐνας ἄνθρωπος ἐγείρεται τότε καὶ ἐπαναφέρει τὴν εἰρήνην. Δὲν εἶναι ὁ Γκάντι. Εἶναι ὁ Γιὰν Σμάτς.

Εἰς τὴν Νότιον Ἀφρικὴν οἱ ἀγῶνες εἶχαν ἐκνευρίσει τὸν Γκάντι. Καὶ εἰς τὸ τέλος, ἀγωνιζόμενος νὰ ἐπανεῦρῃ τὴν γαλήνην του, ἀπεμακρόνθη ἀπὸ τὴν εὐρωπαϊκὴν ἐπίδρασιν.

Εἶχε γίνῃ πάλιν ἓνα εἶδος καλοντυμένου δανδῆ. Ἐκέρδιζεν ἕξ χιλιάδες λίρες τὸν χρόνον ὡς δικηγόρος. Καὶ ἦτο ὁ ἡγέτης τῶν Ἰνδῶν. Ἐδιάβασε τὸ βιβλίον τοῦ John Ruskin, *Unto this Last* καὶ ἤλλαξε πάλιν ζωὴν. Ἀπεμακρόνθη ἀπὸ τὴν πόλιν καὶ ἤρχισε μίαν ἀπλῆν, ἀπεριττην καὶ ὀλιγοδάπανον ζωὴν. Ἡ Ἀσία εἶχε νικήσει. Εἰς τὰ εἴκοσι τόσα χρόνια τῶν ταλαιπωριῶν ποὺ ὑπέστη εἰς τὴν Νότιον Ἀφρικὴν, μαχόμενος κατὰ τῶν φυλετικῶν διακρίσεων, ὄχι δὲ σπανίως βοηθούμενος εἰς τὸν ἀγῶνά του ἀπὸ τοὺς Ἀγγλοὺς ἐκπροσώπους τοῦ Βασιλέως, διεμορφώθη ἡ πίστις του ὅτι τὸ εὐρωπαϊκὸν πνεῦμα θὰ ὀδηγήσῃ κατ' ἀνάγκην εἰς τὴν λύτρωσιν ἀπὸ τὰς διακρίσεις. Καὶ εἰς τὴν σύνθεσιν ποὺ ἐζήτει ἐπηρεάζετο ἀπὸ τὸ Προμηθεϊκὸν πνεῦμα. Ἡ ἀποικιοκρατία εἶχεν ἀνάγκην τῶν μὴ λευκῶν διὰ νὰ ἐκμεταλλεύεται τὴν οἰκονομίαν τοῦ κόσμου τῶν ὑπαναπτύκτων. Ἐνα φαινόμενον ἀνάλογον μὲ τὴν μεταφορὰν τῶν νέγρων εἰς τὴν Ἀμερικὴν παρετηρεῖτο. Ὅπως οἱ Ἀμερικανοὶ ἄποικοι, λυτρωθέντες ἀπὸ τὴν Μητρόπολιν, συνέχισαν τὴν συνήθειαν τῆς δουλείας καὶ μὴ εὐρίσκοντας ὑποχείριους δούλους εἰσήγαγον διὰ τοῦ δουλεμπορίου ἀπὸ τὴν Ἀφρικὴν, διὰ νὰ κολυμβοῦν σήμερον οἱ ἀπόγονοί των ἀπεγνωσμένως εἰς τὸ τέλμα τοῦ προβλήματος τῶν νέγρων, ἔτσι καὶ εἰς τὴν Νότιον Ἀφρικὴν εἰσήγαγον αἱ ἐπιχειρήσεις Ἰνδοὺς μὲ συμβόλαια βραχείας, ὡς ἐνόμιζον, διαρκείας, διὰ νὰ χρησιμοποιοῦνται εἰς τὰς ἐργασίας των. Ἄλλ' ἂν οἱ Ἀμερικανοὶ δὲν διεμόρφωσαν ἐγκαίρως μίαν τάξιν μορφωμένων

μαύρων, διότι τοὺς ἐχρειάζοντο εἰς κατωτέρας μορφὰς ὑπηρεσιῶν, οἱ Ἕλληες εἰς τὴν Ἰνδίαν καὶ εἰς τὴν Νότιον Ἀφρικὴν εἶχον ἀνάγκην τῆς συνεργασίας τῶν ὀλίγων αὐτοχθόνων διὰ τὰ δεσπόζον τῶν πολλῶν. Πάντοτε σχεδὸν οἱ μορφωμένοι γίνονται ταξικοὶ ἀποστάται καὶ βοηθοὺν ἀμέσως μὲν τοὺς ἀνωτέρους των, ἐμμέσως ὅμως συντελοῦν, ἄλλοτε συνειδητῶς καὶ ἄλλοτε ἀσυνειδήτως, εἰς τὴν χειραφέτησιν τῶν ὁμοφύλων τους. Κατὰ τῆς πολιτικῆς αὐτῆς τῶν Ἕλλήων, ἄλλωστε, πρὸς δημιουργίαν ἐνδιαμέσων τάξεων ἐξηγέρθησαν οἱ Μπόρς. Καὶ εἰς τὸν πόλεμον τοῦ Τράνσβααλ ὁ Γκάντι ἐτάχθη μὲ τὸς Ἕλληους. Εὐλόγως. Ἦσαν ἡ ὁδὸς τῆς ἐξέλιξεως. Χωρὶς τοῦτο βέβαια τὰ δικαιολογήσει τὴν ἐλπίδα του ὅτι ἡ κατάστασις θὰ μετεβάλλετο ριζικῶς μετὰ τὴν νίκην. Κάθε νίκη εἶναι συμβιβασμός. Καὶ πολλάκις οἱ ἠττημένοι ἔχουν βαρύτερην σημασίαν ὕστερα ἀπὸ τὸ τέλος τῆς μάχης. Ἡ σύγχρονος ἐμπειρία μας βεβαιώνει τοῦ λόγου τὸ ἀληθές, τὸ ὅποῖον δὲν ἀναγνωρίζουν μόνον οἱ ιδεοπληκτοὶ ἢ οἱ ἀμαθεῖς. Καὶ πρέπει τὰ εἶναι ἔτσι, διὰ τὰ γίνεται ὁμαλὴ ἢ ἐξέλιξις. Ἄλλοιμον ἂν ὁ νικητὴς παρέμενε ἐσαεὶ τύραννος!

Τὸ 1914, ὥριμος πλέον στοχαστὴς μὲ κατασταλαγμένες κατὰ τὸ δυνατόν ιδέες, ἐγκαθίσταται τέλος ὁ Γκάντι εἰς τὴν Ἰνδίαν. Φέρει εἰς τὴν ψυχὴν του, χωρὶς ἴσως τὰ τὴν συνειδητοποιῆ, τὴν σύνθεσιν τῆς εὐρωπαϊκῆς μαχητικότητος καὶ τῆς ἀσιατικῆς ἀπαθείας καὶ προσπαθεῖ τὰ ἀνεύρη τὸν δρόμον τῆς χειραφετήσεως τῆς παθητικῆς κοινωνίας τῶν κοινωνικῶν διαχωρισμῶν. Τὸν δρόμον αὐτὸν τὸν εὐρίσκει ἀρχικῶς εἰς τὴν πεῖραν τῶν ἀγῶνων ὑπὲρ τῆς ἰσότητος τῶν Ἰνδῶν μὲ τοὺς λευκοὺς, εἰς τὴν ἄρρησιν τῆς ὑποταγῆς — ἢ εὐρωπαϊκῆς πλευρᾶς — ἀλλὰ συγχρόνως καὶ εἰς τὴν θεμελίωσιν τοῦ ἀγῶνος εἰς τὴν ἀγάπην, εἰς τὴν συγγνώμην καὶ τὴν ὁμόνοιαν πρὸς εἶναι ἢ ἐξέλιξις τῆς ἀσιατικῆς πλευρᾶς τῆς σκέψεώς του, τῆς πλευρᾶς τῆς ὑποταγῆς. Θὰ κυμανθῆ ἐπὶ πολὺ διὰ τὴν ὀριστικὴν μορφήν τῆς ἐπιλογῆς του. Θὰ ἀναζητήσῃ εἰς τὴν Ἰνδίαν, συνεχίζων τὴν ἐξέλιξίν του, τὸν δρόμον τῆς συνθέσεως εἰς τὴν συνεργασίαν μὲ τοὺς Ἕλληους. Διὰ δευτέραν φορὰν εὐρίσκει εἰς τὸ δίλημμα τῆς ἐπιλογῆς κατὰ τὸν πρῶτον παγκόσμιον πόλεμον. Καὶ τάσσεται καὶ πάλιν μὲ τὴν πλευρὰν τῶν Ἕλλήων. Πιστεύει ὅτι τὸ πνεῦμα τῆς ἐλευθερίας τὸ ὅποῖον ἀπέπνευσεν εἰς τὸ Λονδίνον θὰ ἐπικρατήσῃ τελικῶς. Ἐδῶ ὅπου δὲν ὑπάρχουν οἱ σκληροτράχηλοι *Africans* καὶ ὅπου ἀρχίζει τὰ διαμορφῶνεται μία ἀγγλοφτιαγμένη πνευματικὴ ἀριστοκρατία πρὸς συμβιβάζει τὴν φιλοσοφίαν τῆς πατρίδος γῆς μὲ τὸν διαφωτισμὸν τῆς Δύσεως, θὰ ὑπάρξῃ ἢ ἀναγκαίᾳ συνεργασία πρὸς τὴν ὁδηγήσῃ καὶ εἰς τὴν πολιτικὴν καὶ εἰς τὴν κοινωνικὴν λύτρωσιν τοῦ λαοῦ τῆς Ἰνδίας. Διότι ἢ ἐμπειρία τῆς Νοτίου Ἀφρικῆς τοῦ ἐδημιούργησε τὸ πρόβλημα τῆς Ἰνδικῆς ἐθνότητος καὶ περαιτέρω τῆς ἀνάγκης τῆς προσπαθείας διὰ τὴν ἐλευθερίαν τῆς ζωῆς τῆς. Ἡ ἔννοια βέβαια εἶναι πολὺ ἐπηρεασμένη ἀπὸ τὴν Δύσιν. Δὲν λαμβάνει ὑπ' ὄψιν τὸ θρησκευτικὸν

θέμα, διότι δὲν τὸ γνωρίζει ἡ Δύσις. *Αυστυχῶς* τοῦτο ὑπάρχει καὶ κατατρώγει ἀνεπανορθώτως τὴν ἐνότητα, καὶ αὐτὴν ἀκόμη τὴν ἔννοιαν τοῦ Ἑθνους, τὴν ὁποίαν τὸ σύστημα τῶν καστῶν δὲν ἔχει ἄλλωστε ἀφήσει νὰ ἀναπτυχθῇ ὁμαλῶς. Ἡ ἔννοια τοῦ Ἑθνους, ἄλλωστε, εἶναι δημιουργημα τοῦ 19ου αἰῶνος καὶ εἰς αὐτὴν τὴν Εὐρώπην. Καὶ νομίζω ὅτι ἡ ἀναδρομικὴ συνειδητοποίησις τῆς ὀφείλεται εἰς τὴν ἑλληνικὴν ἐπανάστασιν, πὸν ἐστηρίχθη εἰς ἓνα φαινόμενον, ἄγνωστον ἕως τότε, τοῦ ὁποίου ἔχω ἄλλοῦ ἀναλύσει τὸ περιεχόμενον καὶ τὴν οὐσίαν, τὸν πατριωτισμόν. Ἡ ἀπογοήτευσις πὸν ἠκολούθησε τὰς θυσίας τῆς Ἰνδίας μετὰ τὸ 1918 δὲν ἔχει βέβαια τὸν χαρακτῆρα τῆς σκληρᾶς ἐμπειρίας τῆς Νοτίου Ἀφρικῆς. Ἄλλ' ὁ Γκάντι γεροντῆς. Καὶ γύρω του ἀναπτύσσεται μία γενεὰ ἀνυπομόνων πὸν σπρώχνει εἰς τὴν ἐξέγερσιν. Ὁ Γκάντι θέλει νὰ προφθάσῃ νὰ ἐπηρεάσῃ τὴν ἐξέλιξιν πρὸς τὴν δημοκρατίαν. Διότι, ὅπως λέγει ὁ C. Northeste Parkinson, ἡ πίστις εἰς τὴν δημοκρατίαν εἶναι τὸ κύριον χαρακτηριστικόν του. Εἶναι τὸ δίδαγμα τοῦ Λονδίνου. Καὶ τὸ δίδαγμα τοῦ Λονδίνου εἶναι ἀνεξίτηλον. Διότι παραμένει εἰς τὸ βάθος τῆς σκέψεώς του ὡς φωτεινὸν σημεῖον προσφυγῆς.

Εἰς ἓνα κόσμον ὅπου ὅλοι ὀμιλοῦν περὶ δημοκρατίας, ἀλλὰ καθένας τὴν θέλει ἰδικήν του, ὁ Γκάντι στρέφεται πρὸς τὴν δημοκρατίαν πὸν πιστεύει ὅτι ἐγνώρισε, πὸν θέλει νὰ μὴ εἶναι ἡ δημοκρατία κανεὸς. Διότι πράγματι ἡ ἀληθινὴ δημοκρατία δὲν ἀνήκει σὲ κανένα. Καὶ ὅταν γίνεται κατὰ Θουκυδίδην (τοῦ πρώτου ἀνδρὸς ἀρχῆς), πάλιν δὲν ἀνήκει εἰς αὐτόν, οὔτε εἰς κανένα, οὔτε κἂν εἰς τὸν λαόν. Ἀνήκει εἰς τὴν δημοκρατίαν πὸν ἐξασφαλίζει καθ' ἑαυτὴν καὶ τὴν ἐξουσίαν καὶ τὸν λαόν, χαράσσουσα καὶ τὰ δικαιώματά των ἀλλὰ καὶ πρὸ παντὸς τὰ καθήκοντά των. Αὐτὴν τὴν ἰδίαν τὴν δημοκρατίαν ἔβλεπον ὁ Γκάντι. Τὴν Δημοκρατίαν τοῦ καθήκοντος. Καὶ τὴν ἐστήριξεν εἰς τὴν ἀγάπην, δηλαδὴ τὴν καλωσύνην τοῦ ἀνθρώπου. Ἐν ἀντιθέσει πρὸς αὐτόν, ἓνας ἀπὸ τοὺς ἀθηντικὸς ἐκπροσώπους τοῦ Εὐρωπαϊκοῦ πνεύματος, ὁ Nicolò Machiavelli, πρὸ πέντε αἰῶνων διεπίστωνεν ὅτι ἡ Πολιτεία δὲν ἠμπορεῖ νὰ στηριχθῇ εἰς τὸν ἄνθρωπον, διότι ὁ ἄνθρωπος δὲν ἔχει καλωσύνην. Εἶναι κακός. Καὶ ἡ κοινωνικὴ ζωὴ τὸν κάμνει χειρότερον. Πόσες φορὲς ἄλλωστε ὁ Γκάντι δὲν διερωτήθη ἂν εἶχε δίκαιον νὰ πιστεύῃ εἰς τὴν καλωσύνην τῶν ἀνθρώπων; Τρεῖς ἠναγκάσθη νὰ διακηρύξῃ τὰς ἀμφιβολίας του καὶ νὰ διαλαλήσῃ τὴν ταπεινώσιν του, διότι ἐπίστευσεν εἰς αὐτὴν. Κηρύσσων τὴν μὴ-βίαν ἔβλεπε νὰ ὀδηγητῆ εἰς τὴν βίαν. Τὸ 1922 δημοσιεύει εἰς τὴν Young India ὅτι τρεῖς ὁ Θεὸς τὸν εἰδοποίησεν, ὅτι αἱ Ἰνδαίαι δὲν κατεῖχαν ἀκόμη τὴν ἀτμόσφαιραν τῆς μὴ-βίας καὶ τῆς Ἀληθείας, πὸν μόνον αὐτὲς ἠμποροῦν νὰ δικαιολογήσουν τὴν πολιτικὴν ἀνυπακοὴν κατὰ μάζας, τὴν μόνην ἀξίαν νὰ ἀποκαλῆται («πολιτικὴ»), δηλαδὴ «γλυκεία, ταπεινὴ, σοφὴ, ἀποφασιστικὴ ἀλλὰ γεμάτη συμπάθειαν, ὅχι ἐγκληματικὴ καὶ γεμάτη μῖσος»! Εἶναι

προφανής ὁ σύνδεσμος τοῦ Γκάντι μὲ τὴν βραχμανικὴν παράδοσιν. Ἐπιπλέον καὶ μὲ τὸ εὐρωπαϊκὸν πνεῦμα. Λέγουσιν αἱ «Οὐπανισχάδες»: «Ὅταν πεθαίνουσι ὅλες οἱ ἐπιθυμίαι εἰς τὴν καρδίαν τοῦ ἀνθρώπου, τότε ὁ ἄνθρωπος γίνεται ἀθάνατος». Πῶς ὅμως; Ὁ μέγας Βραχμὰν ἀπέθανε!

Ἐβλεπεν ἀκόμη ὁ Γκάντι ὅτι ἡ βιαία ἐξέγερσις, ἡ ἀντίθετος πρὸς τὴν φύσιν τοῦ λαοῦ του, θὰ ὀδηγήσῃ εἰς μίαν ἀνεξαρτησίαν πρὸς τὴν ἀποτελεῖ εἰς τὴν οὐσίαν ἀντικατάστασιν ἐνὸς δυνάστου ἀπὸ ἄλλον, ἐγγώριον μὲν ἴσως, ἀλλὰ σκληρότερον δυνάστην. Σκληρότερον ἀκριβῶς διότι θὰ εἶναι ἐγγώριος. Καὶ διότι θὰ ἀναγκασθῇ σιγά-σιγά νὰ ὑποκύψῃ εἰς τὸ κάλεσμα τῆς βίας πρὸς τὴν εἶναι ἡ ἄρνησις τῆς φιλοσοφίας τοῦ Ἰνδοῦ.

Ἡ ἱστορία, ὅπως γράφεται κατὰ τὰς ἡμέρας μας εἰς τὴν Ἀφρικὴν καὶ εἰς ὅλας τὰς ἀνεξαρτοποιηθείσας ἀποικίας, ἀποδεικνύει ὅτι ὁ Γκάντι ἔβλεπεν ὅτι οἱ ἄλλοι δὲν διησθάνοντο κἄν. Καὶ ξεκινᾷ εἰς τὸν ἀγῶνα τῆς λυτρώσεως τοῦ λαοῦ του μὲ ὄπλον τοῦ τὴν ἄρνησιν τῆς βίας καὶ ρομφαίαν τοῦ τὴν παθητικὴν ἀντίστασιν. Καὶ μὲ θεμέλιον τῆς προσπαθείας του τὴν πίστιν εἰς τὸν Θεόν, τὴν δύναμιν τοῦ καλοῦ πρὸς ἀλίσκεν τελικῶς, ὅταν περάσῃ ἡ φούρια τῆς ἀναταραχῆς καὶ τῶν μεγάλων λόγων, τὴν ψυχὴν τοῦ ἀπλοῦ ἀνθρώπου. Καὶ εἰς τὸ τέλος ἐπιτυγχάνει νὰ ἐπηρεάσῃ πρὸς τὸν σωστὸν δρόμον καὶ τὸν ξένον δυνάστην καὶ τοὺς ὑποψηφίους δυνάστας πρὸς τὴν νὰ τὸν διαδεχθῶν.

Αἱ δύο μεγάλαι πολιτικαὶ του πράξεις, ἡ ὁμαδική — ὅχι ὅμως τόσον πολυάριθμος — «πορεία τοῦ ἄλατος» τοῦ 1930 πρὸς τὴν θάλασσαν καὶ τὴν ἐλευθερίαν διὰ νὰ συλλεγῇ ἄλατι χωρὶς πληρωμὴν τοῦ φόρου κατὰ παράβασιν τοῦ νόμου περὶ μονοπωλίου τοῦ ἄλατος, καὶ ἡ πορεία πρὸς τὴν Βομβάην, κατέληξαν, φεῦ, εἰς τὴν ἐξαπόλωσιν τῆς βίας! Τέλος σφραγίζει μὲ τὴν θυσίαν του τὴν προσφορὰν πρὸς τὸν λαόν του. Τὴν 30ὴν Ἰανουαρίου 1948 ὁ ἀπόστολος τῆς ἀρνήσεως τῆς βίας πίπτει θῦμα τῆς βίας τῶν ἰδικῶν του, τῶν ἀνθρώπων πρὸς τὸν κατηγοροῦσαν ὅτι προσεπάθει νὰ σταματήσῃ τὴν βίαν πρὸς ἐξαπέλυσεν ὁ θρησκευτικὸς φανατισμὸς πρὸς ἐχώρισε τὰς Ἰνδίας εἰς τὸ Μουσουλμανικὸν Πακιστὰν καὶ τὴν Βραχμανικὴν Ἰνδία, τὸν Γκάντι καὶ τὸν Τζίνναχ.

Καὶ ὁ μὲν Γκάντι μὲ τὴν μακρὰν ἀτομικὴν του νηστείαν τῆς Βομβάης κατηύρασε τὰ πάθη τῶν βραχμάνων. Ἐνῶ ὁ Τζίνναχ πρὸς τὸν δὲν ἦτο βέβαια καὶ αὐτὸς ὀπαδὸς τῆς βίας δὲν κατηξίωσε νὰ κινήθῃ. Διότι ἴσως ἦτο πολιτικός. Καὶ ἐγνώριζεν ὅτι, ἂν πρέπει νὰ ἀποφεύγεται ἡ βία, ὅταν ἡμπορῇ νὰ μὴν ἀρχίσῃ, δὲν ἐξυπηρετοῦν τίποτε αἱ ἀνωφελεῖς δηλώσεις περὶ ἀποφυγῆς τῆς βίας, ὅταν αἱ πρωτοβουλία μας τὴν ἐξαπέλυσαν. Καὶ οἱ μουσουλμάνοι ἰδίως, καὶ Ἰνδοὶ ἀκόμη ἂν εἶναι, δὲν συγκρατοῦνται.

Ὁ Γκάντι ἐφορεύθη ἀπὸ τὸν φανατικὸν Ναθουράμ Βιναιάκ Γκότσε πὸν ἀνῆκεν εἰς τὴν ὑψηλότερην καὶ τὴν πλέον ὑπερήφανην καὶ μισαλλόδοξην βραχμανικὴν κάσταν, τοὺς «τσιπαουάν». Καὶ κατέρρευσεν ὑπὸ τὰς σφαίρας του φελλίζων («Ἐἶ Ραμά») (᾿Ω Θεέ μου).

Ἡ μοῖρα ἠθέλησεν ὁ φονεὺς τοῦ Γκάντι νὰ ἔχη τὸ ἴδιον ὄνομα καὶ τὴν ἴδιαν θρησκείαν μὲ τὸν ἀγαπητόν του μαθητήν, τὸ πνευματικὸν τέκνον του πὸν ἔμενε μαζί του στὴν *Ashram* του ἀπὸ τὸ 1916. Διότι ὁ πνευματικὸς διάδοχος τοῦ Γκάντι ἦτο ὁ Βιναιάκ Βινονα Βαβα, τὸν ὁποῖον ὁ Γκάντι ὠνόμασε Ἀχαρίγιαν, δηλαδὴ «ἐπιμελητήν», καὶ ὁ ὁποῖος ἔγινεν ἔπειτα ὁ ἐμφυχωτῆς τῆς κινήσεως τῆς διανομῆς τῶν γαιῶν διὰ δωρεᾶς ἀπὸ τοὺς γαιοκτῆμονας (*Bhoodan*), εἰς τὴν ὁποίαν ἀφωσιώθη, παραιτηθεὶς τῆς πολιτικῆς, καὶ ὁ Ἀρχηγὸς τοῦ Σοσιαλιστικοῦ Κόμματος τῆς Ἰνδίας *Jayaprakash Narayan* πὸν ἠμποροῦσε νὰ εἶναι καὶ ἐθεωρεῖτο ὅτι θὰ ἦταν ὁ διάδοχος τοῦ Νεχροῦ. Ἡ κίνησις τῆς διανομῆς συνεπληρώθη μὲ τὴν συνεταιριστικὴν Ὄργάνωσιν τῆς γῆς, δηλαδὴ τὴν προσπάθειαν τοιαύτης ὁργανώσεως, τὴν «*Gramdan*». Δὲν εἶναι βέβαιον ὅτι τὸ ἐγχείρημα εἶχε πλήρη ἐπιτυχίαν. Ἀλλὰ εἰς τὴν Ἰνδίαν τίποτε δὲν ἔχει πλήρη ἐπιτυχίαν.

Ἄς μοῦ ἐπιτραπῆ νὰ ἐνθυμηθῶ εἰς τὸ σημεῖον αὐτό, τί μοῦ εἶπεν ὁ *Narayan* εἰς τὸ σπῆτι μου εἰς τὴν Βάρκιζαν, γιὰ τὸν Βινονα. Ὅταν ἦταν στὴν φυλακὴ, ὡς πρωτοπαλλήκαρον τοῦ Γκάντι, ὁ Βινονα εἶδεν ἕνα ξένον δημοσιογράφον. Καὶ τοῦ εἶπεν ἀντὶ οἰασθήποτε ἄλλης δηλώσεως: «Ἐχετε πάει σὲ τσίρκο; Ἡ διαφορὰ τοῦ τσίρκου καὶ τῆς φυλακῆς εἶναι ὅτι εἰς τὸ τσίρκο οἱ ἄνθρωποι διευθύνουν τὰ ζῶα, ἐνῶ στὴν φυλακὴ τὰ ζῶα διευθύνουν τοὺς ἀθρώπους».

Τί ἄφησε πίσω του τὸ φεγγοβόλημα τῆς ψυχῆς τοῦ Γκάντι; —Σωστὰ τὸν ἀπεκάλεσε Μαχάτμα (Μεγάλῃ Ψυχῇ) ὁ Ραμπιντρανάθ Ταγκόρ τὸ 1922, θυμίζοντάς του τὸ τετράστιχο τοῦ Οὐπαναστάν:

«Εἶναι τὸ φωτεινὸ Ὄν, ὁ δημιουργὸς τοῦ παντός, ὁ Μαχάτμα, θρονιασμένος πάντα στὴν ψυχῇ τῶν λαῶν.

«Φανερόνεται στὴν καρδιὰ μὲ τὴ διαίσθησις καὶ τὴ νόησις, καὶ ὁποῖος τὸν γνωρίζει γίνεται ἀθάνατος».

Ἦταν ὁ Ταγκόρ, ὁ Ἀγγλομαθημένος Ἰνδὸς πὸν ἀνεζήτει τὴν σύνθεσιν μὲ τρόπον ἀνάλογον μὲ τὸν Γκάντι. Γι' αὐτὸ καὶ στὴν πολιτικὴν πράξιν συνεκρούσθησαν. Καὶ οἱ δύο δὲν ἤθελαν νὰ ξεκολλήσουν ἀπὸ τὴν ἰνδικὴν ψυχὴν. Μὰ ὁ Ταγκόρ ἦταν ὁ ἀλαζῶν ἀπόγονος ἐνὸς πολιτισμοῦ πὸν κατεδέχετο νὰ ὑποταχθῆ εἰς τὴν πρόοδον, τὴν ὁποίαν ἐξεπροσώπει ἡ νοοτροπία τῆς Δύσεως. Ἔτσι ἐξηγεῖται καὶ ἡ ἀδιαφορία πὸν ἔδειξε μπροστὰ στὸν Παρθενῶνα. Δὲν ἦτο Ρενάν. Δὲν ἦτο Εὐρωπαῖος. Ὁ Γκάντι

κατέληξε να πιστεύη ότι δεν χρειάζεται ή πρόοδος όταν ξεριζώνη — και το φοβερόν είναι ότι, όσα και αν λέμε, με την φούρια που εξαπολύει, ξεριζώνει — το άγριο δένδρο της ψυχής. "Όταν ο Γκάντι επήρε τον δρόμο του όπισθοφύλακος της παραδόσεως, όταν μετεβλήθη εις ήθικόν έρμα άπλης καθυστερήσεως της προόδου, ανεγνωρίσθη από όλους ως πνευματικός όδηγός. "Αλλ' ή επίδρασίς του εις την εξέλιξιν των γεγονότων υπήρξε μικρά. "Η παθητική αντίστασις ώδήγησεν εις την εμφύλιον βίαν, εξαπέλυσε τά πάθη και ήνάγκασε τους πολιτικούς ήγέτας της "Ινδίας να επιδιώξουν λύσεις έντελώς ξένας προς την διδασκαλίαν του Γκάντι. "Ο Γκάντι δέν ήθέλησε ποτέ να γίνη πολιτικός. "Ητο πλέον τó σύμβολον του "Ινδισμού. "Ητο ό Βαρου, ό πατέρας του λαού του. "Ητο καλά-καλά ένας Goujou, μιá Θεότης, όπως ό Brahma, ό Vichnou και ό Shiva. Τό ίνδικόν Πάνθεον δέν έχει θεόν - πατέρα, έχει όμως πολλές θεότητας που είναι και άνθρωποι και θεοί, τους Goujou. Μέσα εις τó σύνολον αυτό των Goujou, που δέν θεμελιώνει καμμίαν ιεραρχίαν, διότι δέν υπάρχει ό Θεός - "Ηγέτης, είχε πάρει άσυναίσθητος την θέσιν του ό Γκάντι.

Και έν όνόματί του έπεχειρήθη ή πρόοδος. "Αλλα όμως έδίδασκεν ό Γκάντι και άλλα έπεχειρόν οι άνθρωποι της συνθέσεως που έχρησιμοποίησαν τó όνομά του. "Ο Ραμπιντρανθ Ταγκόρ πρώτα και ύστερα ό Λοκαμάν Μπάλ Γκανιγκάνταρ Τιλάκ, ό πραγματικός νοός του "Ινδικού "Εθνικισμού, που ό θάνατός του τó 1920 ήνάγκασε τον Γκάντι να αναμειχθί εις την πολιτικήν όψιν του κινήματος της ανεξαρτησίας, και οι όμοιοι τους. "Ο Ρομάν Ρολλάν λέγει ότι, αν ζούσε ό Τιλάκ, ό Γκάντι θά διετήρει την θρησκευτικήν μόνον ήγεσίαν του κινήματος. Και διερωτάται, με κάποιαν, ίσως, ύπερβολήν : «Ποία θά ήτο ή όρμη των "Ινδικών λαών, κάτω από την διπλήν αυτήν ήγεσίαν ;» "Η ύπερβολή είναι εις τον χαρακτήρα του Ρομάν Ρολλάν που είναι, όπως θά έλεγε ό Λουκιανός, ένας Γκάντι εις τó είδος του. "Η αναζήτησις ενός παθητικού ιδανικού είναι και των δύο τó άγχος. "Αλλ' ό Ρολλάν είναι Εδρωπαίος και βιάζεται. "Ο Γκάντι είναι "Ινδός και περιμένει. Και περιμένοντας πηγαίνει εις τά άκρα. Βλέπει τά προβλήματα του λαού του και επιχειρεί να τά αντιμετώπιση με άκραίας άπόψεις. "Ο Arthur Koestler λέγει ότι τά κύρια προβλήματα της "Ινδίας είναι ή πληγή του σεξουαλισμού και ή έξουσίασις των παιδιών από τον πατέρα. Και εις τά δύο ό Γκάντι υπήρξεν άπόλυτος. "Οχι όμως προς την ίδίαν κατεύθυνσιν. Κατέδίκασε τον σεξουαλισμόν, άλλ' ύπεστήριξε και εφήρμοσε με σκληρότητα την πατρικήν παντοδυναμίαν. Γκουρού με πύρινην πνευματικήν ρομφαίαν !

Τί περιμένει ; "Ισως να έλθη ή γενεά που θά εκμεταλλευθί τó ήθικόν του κήρυγμα. Και ή γενεά ήλθεν. "Ησαν οι άγγλομαθημένοι και άγγλοθρεμμένοι άριστοκράται που, αυτοί, ήμπορούσαν να άποσπάσουν από τους "Αγγλους την ανεξαρτησίαν

τῆς Ἰνδίας, ὅταν ἦλθεν ἡ στιγμή τῆς παγκοσμίου ἀποαποικιοποιήσεως, δίδοντες τὰς περισσότερας δυνατὰς ἐγγυήσεις ὅτι τὸ κήρυγμα τοῦ 19ου αἰῶνος, ἡ ἐνότης τῶν πολιτισμῶν, θὰ ὀδηγηθῆ εἰς καλὸν δρόμον. Καὶ συνεπῶς καὶ τὰ συμφέροντα τῆς Ἀυτοκρατορίας, ὅπως ἀνακατετάσσοντο μὲ τὴν σύγχρονον συγκυρίαν, θὰ ἐξυπηρετοῦντο κατὰ τὸ δυνατόν καλύτερον. Ἦλθεν ἡ γενεὰ τοῦ Νεχροῦ καὶ τοῦ Ντεσαΐ. Ὁ Γκάντι ἠκολούθησεν ἄλλον δρόμον. Ὑστερα ἀπὸ πολλὰς ἐναλλαγὰς, εἰς τὰς ὁποίας πάντοτε ἡ σαγήνη τοῦ δυτικοῦ πολιτισμοῦ ἦτο κυρίαρχος, κατέληξεν εἰς τὴν ὀλοκληρωτικὴν ἐπιστροφήν εἰς τὴν Ἰνδικὴν παράδοσιν. Τὸ κύριον στοιχεῖον τῆς πίστεώς του ἦτο ἡ Ἰνδία. Καὶ ἀνεζήτησε τὸν κοινὸν παρονομαστὴν τῆς ἐνώσεως ὄλων τῶν Ἰνδῶν. Εἰς τὴν ἀναζήτησιν αὐτὴν ἀντελήφθη ὅτι πρέπει νὰ κάμῃ πολλὰς, πάρα πολλὰς παραχωρήσεις εἰς τὸ παρελθόν. Καὶ νὰ προχωρήσῃ βαθμιαίως πρὸς τὸ μέλλον. Μέχρι τίνος σημείου ; Αὐτὸ κανεὶς δὲν θὰ μπορέσῃ νὰ τὸ εἰπῆ ποτέ. Μὲ τὰ χρόνια ἴσως ὁ Γκάντι ἐγκατέλειπε τὴν ἰδέαν τῆς γοργῆς ἐξελίξεως. Ἴσως μέσα του εἶδε ὅτι τὸ μόνον πὸν κατωρθώθη ἦτο νὰ ὑπάρξῃ Ἰνδικὸν Κράτος. Καὶ αὐτὸ ὅμως κολοβωμένον, διότι ἀπεσπάσθησαν οἱ Μουσουλμάνοι Ἰνδοὶ καὶ ἀπετέλεσαν χωριστὸν Κράτος, τὸ Πακιστάν. Καὶ τὸ Κράτος εἶχεν ὅλα τὰ ἐλαττώματα τοῦ Κράτους, τοῦ κάθε Κράτους πὸν θέλει νὰ ζήσῃ. Εἶχεν ὅμως καὶ ἀνάγκην τοῦ μύθου, καὶ ἡ πελωρία ὑπηρεσία πὸν προσέφερον ὁ Γκάντι εἰς τὸν λαόν του εἶναι ὁ μῦθός του. Ἐνας μῦθος στηριγμένος εἰς τὴν ἀγιότητα καὶ εἰς τὴν εἰλικρινῆ, συνεπῆ καὶ ἀδιάλλακτὴν πίστιν του εἰς τὴν παράδοσιν.

Χάρις εἰς τὸν μῦθον ὑπερεκάμφθη ἡ παράδοσις. Βέβαια τὰ ἐξωτερικὰ τῆς φαινόμενα ἐτηρήθησαν ἐπιμελῶς. Ὁ Νεχροῦ ἐφοροῦσε πάντοτε τὴν μπλουζα καὶ τὰ στενὰ παντελόνια τῆς ἐγκρατείας πὸν ἐπέβαλε ἡ διδασκαλία τοῦ Γκάντι. Καὶ ὁ ἴδιος, ὅπως καὶ ὁ Ντεσαΐ πὸν εἶναι καὶ αὐτὸς ἀπὸ τοὺς ὀλίγους ἐπιζῶντας μαθητὰς τοῦ Γκάντι, εἶχαν στὸν κῆπο πὸν περιέβαλλε τὰς πολυτελεῖς τῶν κατοικίας ἕνα μέρος πὸν ἐκαλλιεργοῦσαν οἱ ἴδιοι στάρει καὶ ἕναν ἀργαλειὸ στὸν ὁποῖον ὕφαιναν αὐτοπροσώπως τὸ ἐγκώριον ὕφασμα. Μὰ ὅλα αὐτὰ δὲν εἶναι παρὰ τὰ φαινόμενα. Τὸ ὕφασμα πὸν φοροῦν οἱ Ἰνδοί, τὸ Kadī, λέγεται ὅτι κατασκευάζεται τώρα στὴν Ἰαπωνία, ὅπως ἄλλοτε στὴν Ἀγγλία.

Ἡ ἐπιστροφή τοῦ Γκάντι στὴν Ἰνδικὴν παράδοσιν ἦτο συνέπεια τῆς ἀπογοητεύσεώς του ἀπὸ τὴν ἀγγλικὴν πολιτικὴν ἔναντι τοῦ λαοῦ του στὴν Νότιον Ἀφρικὴν πρῶτα, στὴν Ἰνδίαν ἔπειτα ; Ἡ ἦτο τὸ ἀποτέλεσμα αὐτῆς ἀκριβῶς τῆς παραδόσεως πὸν τὸν ὠδήγησεν εἰς μίαν χωριστὴν ἀσιατικὴν ἀντιμετώπισιν τοῦ ἠθικοῦ θεμελίου τῆς ζωῆς ; Νομίζω τὸ δεύτερον. Ὁ Γκάντι ἀπεγοητεύθη πρῶτα ἀπὸ τὰς ὑπερβολὰς τῆς Ἰνδικῆς παραδόσεως. Τὸ πρόβλημα τῶν «μιαρῶν» τὸν ἐτρόμαξε ἀπὸ μικρόν. Ἀνέτρεπε τὴν ἱεραρχίαν τῶν καστῶν εἰς τὴν ὁποίαν ἐπίστευε. Διότι οἱ μιαροὶ

ἦσαν καὶ μέσα καὶ ἔξω εἰς τὸ σύστημα. Διὰ τοῦτο ἠγωνίσθη εἰς ὄλην του τὴν ζωὴν ὑπὲρ αὐτῶν. Διὰ τοῦτο τοὺς ὠνόμασε Χαριγιάν (λαὸν τοῦ Θεοῦ). Διὰ τοῦτο ἐπῆρε εἰς τὸ σπῆτι του ἕνα παιδί μιαρῶν καὶ ἐπεδόθη ὁ ἴδιος σὲ ταπεινὰς χειρωνακτικὰς ἐργασίας δείχνοντας πὼς καμμιὰ δουλειὰ δὲν εἶναι μιαρή. Ἄλλὰ συγχρόνως τὸν ἐτρόμαζε καὶ ἡ εὐρωπαϊκὴ παράδοσις. Ἴσως ἂν ὁ Γκάντι δὲν εἶχε διαβάσει τὸν Τολστόϊ καὶ τὴν Βίβλον, θὰ εἶχε προσχωρήσει ἐντελῶς εἰς τὴν εὐρωπαϊκὴν νοοτροπίαν. Ὅπως προσεχώρησαν οἱ μαθηταὶ του, ὅχι βέβαια διότι δὲν ἐδιάβασαν τὴν Βίβλον, ἀλλὰ διότι τὴν ἠρμήνευσαν μὲ τὴν σχετικότητα ποὺ δίδει εἰς ὅλα τὰ διδάγματα ἡ εὐρωπαϊκὴ νοοτροπία.

Ἔτσι βλέπομεν τὸν Γκάντι εἰς τὰς 6 Ὀκτωβρίου 1921 νὰ διακηρύσσει εἰς τὸ «Πιστεύω» του τὴν ἐπιστροφὴν του εἰς τὴν παράδοσιν καὶ τὴν νοοτροπίαν τῆς Ἰνδίας. Ἀξίζει νὰ τὸ ἀναφέρωμεν :

1. «Πιστεύω εἰς τὰς Βέδες, εἰς τὰς Οὐπανισχάδες, εἰς τὰς Πουράνες καὶ γενικὰ σὲ ὅ,τι περιλαμβάνεται ὑπὸ τὸ ὄνομα τῶν Ἰνδικῶν Γραφῶν καὶ κατὰ συνέπειαν πιστεύω εἰς τὰς ἐνσαρκώσεις τοῦ Θεοῦ καὶ εἰς τὴν μετεμψύχωσιν.

2. Πιστεύω εἰς τὴν θρησκευτικὴν πειθαρχίαν τῶν καστῶν, κατὰ τὸ αὐστηρὸν βεδικὸν νόημα καὶ ὄχι κατὰ τὸ σημερινὸν λαϊκὸν καὶ ἀγροῖκον σύστημα.

3. Πιστεύω εἰς τὴν προστασίαν τῆς ἀγελάδος ὑπὸ νόημα πολὺ εὐρύτερον ἀπὸ ἐκεῖνο ποὺ τῆς δίδει ὁ λαός.

4. Δὲν καταδικάζω τὴν λατρείαν τῶν εἰδώλων.

5. Πιστεύω εἰς τὴν Ἰνδικὴν διδασκαλίαν κατὰ τὴν ὁποίαν κανεὶς δὲν γνωρίζει ἀληθῶς τίς Σοῦτρες, τὰ δόγματα δηλαδὴ τοῦ Βραχμανισμοῦ, ἂν δὲν ἔχη φθάσει εἰς τὴν τελείαν Ἀθωότητα (Ἀϊμόν), τὴν Ἀλήθειαν (Σατνά), τὴν Ἀτοκκυριαρχίαν (Βραχαμάγια) καὶ δὲν ἔχη ἀπαρνηθῆ κάθε ἰδέαν ἀποκτήσεως πλοῦτου.

6. Ἡ πίστις μου δὲν μοῦ ἐπιβάλλει νὰ θεωρῶ κάθε φράσιν ἱεροῦ βιβλίου θεόπνευστον. Ἀρνοῦμαι νὰ δεθῶ μὲ οἰανδήποτε ἐρμηνείαν, ὅσον καὶ ἂν εἶναι σοφὴ, ἂν τὴν ἀποκρούη ἡ λογικὴ μου καὶ ἡ ἠθικὴ.

7. Ὅλαι αἱ θρησκεῖαι εἶναι διαφορετικοὶ δρόμοι συγκλίνοντες πρὸς τὸν ἴδιον στόχον. Ὅλαι στηρίζονται εἰς τοὺς ἰδίους ἠθικοὺς νόμους. Ἡ θρησκευτικὴ ἠθικὴ μου ἀπαρτίζεται ἀπὸ νόμους ποὺ ἐνώνουν ὅλους τοὺς ἀνθρώπους τῆς γῆς».

Ἡ πολιτικὴ ἀνάλυσις θὰ ἦτο δυνατὸν νὰ δώσῃ εἰς τὴν διακρίνουσιν αὐτὴν τῶν πίστειν τοῦ Γκάντι τὴν ἐρμηνείαν ὅτι ἀποτελεῖ παραχώρησιν πρὸς τὴν λαϊκὴν συνήθειαν, ἡ ὁποία μὲ τὴν παθητικότητα τῆς νοοτροπίας τῆς δὲν θὰ ἐδέχετο εὐκόλως κηρύγματα ἐπαναστατικῶν ἀναπροσαρμογῶν πρὸς τὴν Δύσιν.

Ἀρνοῦμαι νὰ δεχθῶ τὴν ἐρμηνείαν αὐτὴν. Θὰ ἴσχυε διὰ τὸν Τιλάκ, ἰσχύει ἀκρι-

βῶς διὰ τὸν Νεχροῦ καὶ διὰ τὴν θυγατέρα του, τὴν Ἰνδία Γκάντι. Ὅχι ὅμως διὰ τὸν Μαχάτμα.

Ἄλλη εἶναι νομίζω ἡ ἐξήγησις. Ὁ Γκάντι εἰς τὴν σύγκρουσιν τῶν δύο νοοτροπιῶν, τῆς εὐρωπαϊκῆς καὶ τῆς ἀσιατικῆς, δὲν κατώρθωσε νὰ εὕρῃ ἐντελῶς σαφῆ τὸν δρόμον τῆς συνθέσεως. Καὶ ἡ ἀδυναμία του αὐτῇ τὸν ὠδήγησεν ἀσυναίσθητως νὰ ἰδῇ τὰ ἀσθενῆ σημεῖα τοῦ Εὐρωπαϊσμοῦ. Ὁ Τολστόϊ μὲ τὴν ἀνηλεῆ κριτικὴν τοῦ βιομηχανικοῦ πολιτισμοῦ, τῆς καταναλωτικῆς κοινωνίας, ὅπως θὰ ἐλέγμεν σήμερον, συνετέλεσε πολὺ εἰς τοῦτο. Τὰ κηρύγματα κατὰ τῆς μηχανῆς, πὺν σήμερα ἔχον τὸ ἔνδυμα τῶν κηρυγμάτων κατὰ τῆς τεχνικῆς, ἦταν ἡ ἐξωτερικὴ ἐκδήλωσις τῆς κριτικῆς τοῦ εὐρωπαϊκοῦ πολιτισμοῦ. Καὶ ὁ Γκάντι μὲ τὴν μυστικοπαθῆ φύσιν τοῦ πιστοῦ πὺν προβάλλει τὴν θυσίαν τοῦ ἰδίου ὑπὲρ τῶν πολλῶν ἀρνεῖται συγχρόνως τὴν θυσίαν τοῦ παρόντος χάριν τοῦ μέλλοντος, πὺν εἶναι καὶ αὐτῇ μία μορφῆ ἰδεολογικοῦ ἀλλὰ τελολογικοῦ καὶ ὄχι ἐνδοστρεφοῦς μυστικισμοῦ. Καὶ ἐκλέγει τὸν δρόμον τῆς παραδόσεως. Ὁ ἀργαλιεὺς εἶναι τὸ ξόρκι τῆς μηχανῆς. Καὶ σιγὰ-σιγὰ οἰκοδομεῖται ἐπάνω εἰς αὐτὴν τὴν ψυχολογίαν ἢ πολιτικὴ τῆς παθητικῆς ἀντιστάσεως. Εἶναι ἔθνικα τὰ αἷτια τῆς πολιτικῆς αὐτῆς ; Κατὰ ἓνα ποσοστὸν εἶναι. Ὅχι ὅμως κατὰ τὸ ποσοστὸν πὺν ἐπέβαλλεν ὁ μῦθος τοῦ Γκάντι ὡς πατὴρ τῆς Ἰνδικῆς Ἀνεξαρτησίας.

Εἶναι ἀκόμη ἀναμφισβήτητον ὅτι ἡ ρίζα τοῦ Γκάντι εἶναι ὁ Ἰνδισμός. Ὅχι ὡς ἔθνικὸν ἰδανικόν, ἀλλ' ὡς ψυχικὴ παραδοσιακὴ πίστις. Εἶναι βραχμάνος ἐξειλιγμένος ἀπὸ μίαν ἄτονον βουδδιστικὴν ἐπίδρασιν, ἀλλὰ καὶ εὐρωπαϊος. Διότι καὶ ἡ μετεμψύχωσις — διὰ νὰ σημειώσωμεν ἐν παράδειγμα —, εἰς τὴν ὁποίαν διακηρύσσει ὅτι πιστεύει, εἶναι ἐπίσης εὐρωπαϊκὴ ἐπεξεργασία τῆς ἀνατολικῆς παραδόσεως πὺν δικαιολογεῖ κατὰ λογικὸν τρόπον τὴν ἀθανασίαν τῆς ψυχῆς. Ὁ πλατωνικὸς μῦθος τοῦ Παμφυλίου Ἡρόδου, τοῦ υἱοῦ τοῦ Ἀρμενίου εἰς τὴν «Πολιτείαν», τί ἄλλο εἶναι παρὰ ἢ λογικὴ οἰκοδόμησις τῆς βραχμανικῆς («οἰκουμενικῆς ψυχῆς») πὺν ἐμφωλεύει («δυνάμει») εἰς κάθε ἄνθρωπον, ἀλλ' ἐξατομικεῖται ἀπὸ τὸν ἑλληνικὸν προσωποπαγισμόν ;

Γράφουν αἱ «Ὀυπανισχάδες»: «Ὅσοι πεθαίνουν στὴ γῆ, πηγαίνουν στὴν σελήνη. Οἱ ψυχές τους γεμίζουν τὴν ἡμισέληνον. Ἡ τελευταία φάσις τίς ξαναγεννᾷ. Ἡ σελήνη εἶναι ἡ πόρτα τοῦ Οὐρανοῦ. Ὅταν γνωρίζῃς νὰ ἀποκριθῆς στὶς ἐρωτήσεις της, σὲ ἀφήνει νὰ διαβῆς. Ὅποιος δὲν γνωρίζει νὰ ἀποκριθῆ, τὸν μεταβάλλει σὲ νερὸ καὶ τὸν ξαναστέλνει σὰν βροχὴ στὴν γῆ. Ἐκεῖ ξαναγεννιέται σὰν σκουλήκι, χρυσαλλίς, ψάρι, πουλί, λεοντάρι, ἀγριόχοιρος, τσακάλι, τίγρις, ἄνθρωπος ἢ ὅποια ἄλλη ὑπαρξίς, ἀναλόγως τῶν πράξεόν του καὶ τῆς γνώσεώς του... Ὅταν φθάνη κανεὶς στὴ σελήνη,

αὐτῇ ἐρωτᾷ: Ποιὸς εἶσαι; Πρέπει νὰ ἀπαντήσῃ: Εἶμαι σύ! "Ὅποιον ἀπαντᾷ ἔτσι, ἢ σελήνη τὸν ἀφῆνει νὰ περάσῃ».

Αὐταὶ εἶναι αἱ καταβολαὶ τοῦ Γκάντι. Καὶ δὲν τὰς ἠρνήθη. Διότι ἔβλεπε ὅτι αὐταὶ ἦσαν αἱ ρίζαι του. Καὶ ἡ δύναμις του.

Ἄλλὰ καὶ ἡ διακήρυξις τῆς πίστεώς του εἰς τὸ σύστημα τῶν καστῶν καὶ εἰς τὴν προστασίαν τῆς ἀγελάδος — πὸν ξεκινάει ἀπὸ τὴν ἐποχὴ τὴν πρὸ τοῦ πολιτισμοῦ τοῦ ἀλόγου — τὴν ἴδιαν θεμελίωσιν ἔχουν.

Ὁ ἰνδισμὸς λοιπὸν ὀδηγεῖ εἰς τὴν τελικὴν ἐξήγησιν τῆς διαγωγῆς τοῦ Γκάντι. Τῆς διαγωγῆς αὐτῆς τὰ αἷτια εἶναι κυρίως ἠθικά. Ὁ στόχος της εἶναι ὁ ἐξαγνισμὸς τοῦ ἀνθρώπου. Καὶ τὸ μέσον εἶναι ἡ ἄρδευσις τῆς ἰνδικῆς ψυχῆς εἰς τὴν ἠθικὴν παράδοσιν τοῦ περιβάλλοντός της. Οἱ τόνοι τοῦ Γκάντι ἐνθυμίζουσι τὴν εἰδυλλιακὴν ἰδεοπληξίαν τῶν νοσταλγῶν τοῦ παρελθόντος, τῶν ἀγνῶν, ὅχι ἐκείνων πὸν βλέπομεν σήμερον ὡς προστάτας τοῦ χθές, διότι τοῦτο συμπίπτει μὲ τὰ συμφέροντά των. Γράφει:

«Ἀπὸ μυριάδες χρόνια οἱ Ἰνδοὶ παραμένουν ἀκλόνητοι, μόνοι εἰς τὸ μέσον τῶν ἐναλλασσομένων κοσμοκρατοριῶν. Ὅλα τὰ ἄλλα περάσανε, ὅλα περνοῦν σὰν τὰ κύματα. Αὐτοὶ ὅμως κατέκτησαν τὴν αὐτοκυριαρχίαν καὶ τὴν ἐπιστήμην τῆς εὐτυχίας. Δὲν ἔχουν σ' αὐτὸ νὰ μάθουν τίποτε ἀπὸ τοὺς ἄλλους. Δὲν ἠθέλησαν τὸν μηχανικὸν πολιτισμὸν καὶ τὰς μεγάλας πόλεις. Τὸ παλιὸ ἀλέτρι, ὁ ἀργαλειὸς, ἡ παλιὰ ἐγχώρια παιδεία ἐξησφάλισαν τὴν σοφίαν τους καὶ τὴν σωτηρίαν τους. Χρειάζεται νὰ ξαναγυρίσουμε στὴν ἀρχαία ἀπλότητα, ὅχι μονομιᾶς βέβαια, ἀλλὰ σιγὰ-σιγὰ μὲ ὕπομονήν καὶ μὲ τὸ ἀτομικὸν παράδειγμα». Ἄλλοῦ μαστιγώνει τὴν ἱατρικὴν ἐπιστήμην τῆς Δύσεως. Σὲ ἓνα δοκίμιον θεραπευτικῆς, ἀλλὰ καὶ ἠθικῆς, λέγει, «ἡ ἀρρώστεια εἶναι τὸ ἀποτέλεσμα ὅχι μόνον τῶν πράξεων ἀλλὰ καὶ τῶν στοχασμῶν μας. Διότι ὅλες οἱ ἀρρώστειες ἔχουν τὴν ἴδιαν καταγωγὴν, τὸ ὅτι δὲν ἀκολουθοῦμεν τοὺς φυσικοὺς νόμους τῆς ὑγείας. Τὸ σῶμα εἶναι ἡ κατοικία τοῦ Θεοῦ. Πρέπει λοιπὸν νὰ τὸ διατηροῦμεν καθαρὸν».

Ἐξ ἄλλου, μὲ τὴν ἄκρατον ἠθικὴν ἀδιαλλαξίαν του ἐνθυμίζει τὸν Ἀπόστολον Παῦλον καὶ θεωρεῖ τὰς σχέσεις ἀνδρὸς καὶ γυναικὸς ἀπηγορευμένας, ἐφόσον ἔχουν σκοπὸν ἄλλον ἀπὸ τὴν τεκνοποιίαν.

Σὲ γράμμα του σὲ ἓναν Ἀγγλο δάσκαλο σ' ἓνα χωριὸ τῆς Ἰνδίας, πὸν εἶναι σήμερα διακεκριμένος συγγραφεύς, τὸν Malcolm Muggeridge, γράφει τὸ 1925: «Πιστεύω, ὅτι ἐὰν ἀναλύσωμεν τὰ πράγματα, ἡ πειθάρχῃσις καὶ ἡ ἀποχὴ εἰς τὰς σχέσεις τῶν φύλων εἶναι ὅχι μόνον εὐκόλη, ἀλλὰ καὶ τὸ φυσικώτερον πρᾶγμα τοῦ κόσμου». Πάλιν ἡ πολιτικὴ φιλολογία θὰ εἶπῃ ὅτι ἡ περὶ ἀποχῆς θεωρία τοῦ Γκάντι εἶναι πολιτικὸς τρόπος ἀντιμετωπίσεως τοῦ δραματικοῦ προβλήματος πὸν παρα-
ΠΑΑ 1969

κολουθεῖ τὴν Ἰνδιάν *sicut lepra leprosum*, τοῦ ὑπερπληθυσμοῦ. Ἡ ἐξήγησις εἶναι πιθανότατα πολὺ βαθύτερη. Συνδέεται μὲ τὴν ἀντιμετώπισιν τῶν σχέσεων τῶν δύο φύλων ἀπὸ τὴν Ἰνδικὴν παραδοσιακὴν κοινωνίαν. Δὲν ὑπάρχει εἰς τὰ ἤθη τῆς ὁ πτερωτὸς Θεὸς τῆς Εὐρώπης. Ὑπάρχει μόνον ἡ *Kama*, ἡ θεότης τοῦ πόθου, μὲ ἀπεριγράπτους λατρευτικὰς ἐκδηλώσεις. Οἱ Ἰνδοί, ὅπως ὅλοι οἱ Ἀσιάται, νομίζουν ὅτι αἱ ψυχωτικαὶ ἐκδηλώσεις αὐτῆς τῆς λαγνείας εἶναι αἱ ἴδιαι μὲ τὴν Εὐρώπην. Εἶναι τοῦτο συνέπεια τῆς προδιαθέσεως πρὸς ὁμοιομορφίαν, πρὸς συγκρητισμόν. Ἴσως καὶ κάποιο αἶσθημα κατωτερότητος τοῦ συρμοῦ πὸν ὀδηγεῖ εἰς τὴν μίμησιν. Εἰς τὸ *Bangkok* δὲν ὑπάρχει μεσημβρινὴ ἀνάπαυσις, παρὰ τὸ φρικτὸν κλίμα, διότι ἔτσι γίνεται καὶ εἰς τὰς Ἑνωμένας Πολιτείας. Ἐν ἀντιθέσει πρὸς τὴν ἄποψιν αὐτὴν τῶν Ἰνδῶν, οἱ Ἰάπωνες ἔχουν τὴν ἀκριβῶς ἀντίθετον πίστιν. Ἀμύνονται κατὰ τοῦ συγκρητισμοῦ καὶ ἔχουν αἶσθημα ἀνωτερότητος. Διὰ τοὺς λόγους αὐτοὺς δὲν πιστεύω τὴν ἐξήγησιν αὐτὴν. Ὅπως δὲν πρέπει νὰ γίνῃ πιστευτὴ ἡ ψυχαναλυτικὴ ἐξήγησις πὸν δίδουν πολλοί, ὅτι ἡ διδασκαλία καὶ ἡ πράξις τῆς ἀποχῆς ὀφείλονται εἰς τὸν ψυχικὸν τραυματισμὸν πὸν ὑπέστη, διότι ἐγκατέλειπε τὸν ἐτοιμοθάνατον πατέρα του ὀλίγον πρὸ τοῦ θανάτου του, καταληφθεὶς ἀπὸ ἀκατανίκητον ἕμερον τῆς συζυγικῆς εὐνῆς. Τὸ ἀναφέρει ὁ ἴδιος στὰ Ἀπομνημονεύματά του.

Ὅτε αἱ πονηραὶ κατηγορίαι τοῦ *Nirmal Kumar Bose*, παλαιοῦ γραμματέως του, περὶ τῶν πνευματικῶν του σχέσεων μὲ τὰς νεάνιδας. Τὸ ἠθικὸν μεγαλεῖον τοῦ Γκάντι εἶναι ὅτι ἔλεγε πάντοτε τὴν ἀλήθειαν. Καὶ ὅτι δὲν ἀπέκρυπτε τὴν πίστιν του καὶ τὰς ἠθικὰς του θεμελιώσεις. Εἰς τοῦτο συνίσταται τὸ μῆνυμά του. Καὶ εἶναι τὸ μῆνυμα αὐτὸ τόσον μέγα, ὥστε νὰ μὴ εἶναι ἀνάγκη νὰ τὸ στολιζώμεν μὲ τὰς πολιτικὰς καὶ κοινωνικὰς συνεπειὰς πὸν ἐπέφερε καὶ πὸν ὑπερηκόντισαν κατὰ πολὺ τὴν σκέψιν καὶ τὴν πίστιν τοῦ Γκάντι.

Διότι πράγματι αἱ πολιτικαὶ συνέπειαι ἦσαν μεγάλαι. Αἱ κοινωνικαὶ ὄχι ἀκόμη. Ἄλλὰ θὰ ἔλθῃ καὶ αὐτῶν ἡ σειρά. Διότι τὸ μῆνυμα τοῦ Γκάντι ἐκίνησε μὲ ἀδυσώπητον δύναμιν τὴν ἀνέμην τῆς ἱστορίας. Καὶ τὴν ἐκίνησεν ἀνεπαισθήτως. Διότι ἡ τακτικὴ τῆς παθητικῆς ἀντιστάσεως ὑπῆρξεν ὁ πύρινος δαυλὸς πὸν ἐπανέφερεν εἰς τὸ προσκήμιον τὴν τρομερὴν δύναμιν τῆς ἀδρανείας πὸν εἶχε λησμονήσει ὁ εὐρωπαϊκὸς πολιτισμὸς. Ἡ ἀδράνεια εἶναι ἔννοια δυσκολονόητη διὰ τὸν Εὐρωπαῖον. Διὰ τὸν Ἀσιάτην εἶναι ἡ μοῖρά του, ἡ ψυχὴ του καὶ τὸ ὄπλον του. Ὅταν ἕνας Εὐρωπαῖος ἀδραγῇ ἢ ἀνθίσταται παθητικῶς ἢ κάμνη ἀπεργίαν πείνης, ἐπιτίθεται, ἐκβιάζει, θορυβεῖ. Ὅλα αὐτὰ εἶναι διὰ τὸν Γκάντι ἀδιανόητα. Κλείνεται εἰς τὸν ἑαυτὸν του καὶ δίδει εἰς ὅλους τὸ παράδειγμα. Δὲν ἐκβιάζει, ἀλλ' ἐκνευρίζει τὸν Εὐρωπαῖον. Καὶ ὁ ἐκνευρισμὸς τὸν ὀδηγεῖ εἰς τὴν δρᾶσιν. Καὶ ἡ δρᾶσις ὀνομάζεται συνήθως βία. Ἡ δὲ

βία ἀργὰ ἢ γρήγορα ὀδηγεῖ εἰς τὴν ἀντίθετον βίαν. Ἐν αὐτῇ ἡ μάχη εἶναι ἄνισος. Διότι ἡ ἀντιβία, ὅταν προσλαμβάνῃ τὴν μορφήν τῆς παθητικῆς ἀντιστάσεως, ἔστω καὶ σιωπηλῆς, δημιουργεῖ τὸ κενὸν γύρω ἀπὸ τὸν δρῶντα. Καὶ ἡ ἀναπνοή του καθίσταται δύσκολος.

Ἡ παθητικὴ ἀντίστασις εἶναι μία μορφή ἀντιβίας. Εἶναι βία καὶ αὐτή. Καθ' ἑαυτήν. Ἐν αὐτῇ βία πὸν φθείρει τὴν τάξιν, χωρὶς νὰ ζητῇ νὰ ἐγκαταστήσῃ ἄλλην εἰς τὴν θέσιν της. Διὰ τὸν Εὐρωπαῖον τὸ πρᾶγμα εἶναι ἀκατανόητον. Ἡ μεγαλύτερα μορφή κατὰ τοῦ παγκοσμίου σπουδαστικοῦ κινήματος τῆς ἀμφισβητήσεως τῆς καταναλωτικῆς κοινωνίας εἶναι αὐτή. Ὅτι δὲν προτείνει διάδοχον σχῆμα. Ἡ παθητικὴ ἀντίστασις δὲν προτείνει λύσιν. Ζητεῖ τὸ τέλος τῆς σήμερον. Ἐν αὐτῇ στοχασταὶ ὅπως ὁ Γκάντι, ἐπηρασμένοι παρὰ ταῦτα ἀπὸ τὴν Εὐρωπαϊκὴν νοοτροπίαν, δὲν ἦτο δυνατόν νὰ ζήσουν εἰς τὸ κενόν. Ζητοῦν τὴν ἀνατροπὴν τοῦ σήμερον. Μὴ ἔχοντες νὰ προτείνουν τίποτε διὰ τὴν αὖριον, ζητοῦν τὴν ἐπιστροφὴν εἰς τὸ χθές. Αὐτὴ εἶναι ἡ ἐξήγησις τῆς πίστεως τοῦ Μαχάτμα. Μαζὶ βέβαια μὲ τὴν βαθύτερην ἠθικὴν του θεμελίωσιν.

Ὁ λαός, ὅμως, δὲν ἔχει ἀνάγκην ἀπὸ λύσεις. Τοῦ ἀρκεῖ ἡ ἄρνησις. Ἐν αὐτῇ ἄρνησις δὲν περιορίζεται εἰς τὸ σήμερον. Πλήττει καὶ τὸ χθές. Καὶ ἡ παθητικὴ ἀντίστασις ἐξελισσεται καὶ αὐτὴ εἰς ὠμὴν βίαν.

Πάντοτε ὅμως εἰς τὴν κρίσιμον στιγμὴν ἀνευρίσκονται οἱ ἄνθρωποι τῆς συνθέσεως. Καὶ εἰς τὴν ἀπογοήτευσιν τῶν πρωτοπόρων ἢ τὸν ἐξουτελισμὸν τῶν κρατούντων τῆς σήμερον, πὸν γίνεται εἰς ὀλίγας ὥρας χθές, οἰκοδομοῦν τὴν νέαν λύσιν.

Τοὺς Ἄγγλους τοὺς ἐκλόνησεν ἡ διεθνὴς συγκυρία καὶ ὄχι ὁ Γκάντι. Ὁ Γκάντι ὅμως ἐξαπέλυσε μὲ τὴν παθητικὴν του ἀντίστασιν τὴν βίαν πὸν ἐπετάχυνε τὰς ἐξελίξεις. Πόσον ὅμως ἦσαν ὀδυνηραὶ ! Ὅχι τόσοσιν δι' αὐτὸν πὸν ἐφυλακίσθη ἐπὶ μῆνας καὶ πὸν ἠμύρσεσε μὲ τὰς δοκιμασίας πὸν ὑπέστη νὰ ἀναμετρήσῃ τὴν δυσκολίαν τοῦ ἀνθρώπου νὰ κάμῃ τὸν συνάνθρωπόν του καλύτερον, ἀλλ' ὀδυνηραὶ διὰ τὸν λαόν του.

Ἐπηκολούθησεν ὁ πόλεμος μεταξὺ Ἰνδῶν καὶ μουσουλμάνων καὶ ὁ χωρισμὸς. Ἐνας χωρισμὸς πὸν δὲν ἤθελε ὁ Γκάντι, ἀλλὰ πὸν ἴσως ἐπετάχυνε μὲ τὴν μονόπλευρον Ἰνδοῦστικὴν διδασκαλίαν του, τῆς ὁποίας τὰς συνεπειὰς ἐγκαίρως ἀντελήφθη ὁ Τζίνναχ.

Ἐν ὀνόματι τῆς ἀρνήσεως τῆς βίας εἶδον τότε βίαιον θάνατον ἑκατοντάδες χιλιάδων ψυχὰ καὶ περιέπεσαν εἰς τὴν προσφυγίαν δέκα ἐπτὰ ἑκατομμύρια ἀνθρώπων ! Καὶ μήπως τὸ πρόβλημα ἐλύθη ; Λύονται ποτὲ τὰ μεγάλα προβλήματα ; Ἡ Ἰνδία σπαρασσεται καὶ σήμερον ἀπὸ θρησκευτικὰς ταραχὰς πὸν ἐστοίχισαν ἐφέτος μέχρι στιγμῆς ἑκατοντάδας ψυχῶν, εἰς τρόπον ὥστε νὰ λεχθῇ ὅτι κατὰ τὸ ἔτος τῆς

ἐκατονταετηρίδος του ὁ Γκάντι ἐδολοφονήθη διὰ δευτέραν φοράν ! Φυσικά, οἱ λέγοντες δὲν ἀνεφέροντο εἰς τὸν δεύτερον θάνατον πὸν παρακολουθεῖ τοὺς ἐκλεκτοὺς ἀνθρώπους κατὰ τὸν βραχμανισμόν . . .

Τὸ ἠθικὸν πρόβλημα ὑπῆρξε διὰ τὸν Γκάντι πελώριον. Καὶ τὸν ἀπεμάκρυνεν ὀριστικῶς ἀπὸ τὰ κοινά. Ἔως ὅτου ἡ ἀντίδρασις προῆλθεν ἀπὸ τοὺς ἀδιαλλάκτους τῆς ἄλλης πλευρᾶς. Τοὺς ὑπερεθνικόφρονας, τοὺς ὑπερπαραδοσιακοὺς, ἐκείνους πὸν ἤθελαν τὴν γενίκευσιν τῆς βίας κατὰ τῶν μουσουλμάνων. Πάντοτε οἱ προφηταί, ἀληθινοὶ ἢ ψεύτικοι, τιμωροῦνται ἀπὸ τοὺς ὁμαίμονάς τους!

Ἄλλ' οἱ Ἡγέται τῆς Ἰνδίας ἦσαν ὑποχρεωμένοι νὰ ὀργανώσουν — ὅπως καὶ ὅσον ἦτο τοῦτο δυνατὸν — τὸ ἀχανὲς κράτος τῶν 250 τότε καὶ 520 σήμερον ἑκατομμυρίων ψυχῶν. Καὶ ἦσαν Εὐρωπαῖοι. Ὅπως Ἕλληνες ἦσαν κατὰ τὸ δόγμα τοῦ Ἰσοκράτους οἱ τῆς ἑλληνικῆς παιδείας μετέχοντες, ἔτσι καὶ Εὐρωπαῖοι εἶναι ὅσοι μετουσίωσαν εἰς τὴν προᾶξιν τὸν προμηθεϊκὸν δυναμισμόν εἰς τὴν σύνθεσιν τοῦ ἱστορικοῦ γίνεσθαι. Ἐγνώριζαν τὴν δύναμιν τῆς παραδόσεως. Καὶ ἐπέισθησαν ἀπὸ τὴν πειρᾶν των εἰς τὸ ἀγγλικὸν περιβάλλον ὅτι ἡ δημοκρατία εἶναι τὸ πολίτευμα πὸν ἐπιτρέπει τὴν ὁμαλὴν ἐξέλιξιν τῆς παραδόσεως πρὸς τὴν πρόοδον, χωρὶς ἐκρήξεις. Καὶ ἐξέλεξαν τὴν δημοκρατίαν ἀπὸ ρεαλισμόν, ὡς μόνην δυνατότητα οἰκοδομήσεως καὶ σταθεροποιήσεως τοῦ ἔθνους. Διότι ἡ Δημοκρατία εἶναι τὸ μόνον πολίτευμα πὸν συνδέει τὸ παρελθὸν μὲ τὸ μέλλον. Καὶ πὸν ἐπιτρέπει τὴν πολυτέλειαν τῆς ἀποφυγῆς τῆς βίας. Τὸ κόμμα τοῦ Κογκρέσσον πὸν εἶναι μέχρι σήμερον ἀκόμη, ἄγνωστον ἕως πότε, διότι γίνεται ἡμέρα τῆ ἡμέρα περισσότερον σκληρωτικὸν καὶ ἀπομακρύνεται ἀπὸ τὴν λαϊκὴν ψυχὴν, τὸ μεγαλύτερον καὶ τὸ πλειοψηφοῦν κόμμα τῆς Ἰνδίας, ἐπέβαλε μίαν ἰνδικὴν μορφήν σοσιαλιστικῆς ὀργανώσεως, εἰς ἀντίθεσιν πρὸς τὸν φιλελευθερισμὸν πολλῶν διανοουμένων καὶ τῶν βιομηχάνων. Ἡ δημοκρατία ἐπέτρεψε τὴν ἄμεσον δημιουργίαν τοῦ διαλόγου μεταξὺ τῶν διαφόρων τάσεων τῆς ζωῆς. Κατὰ τὸ πρότυπον τῆς Ἀγγλίας, ὅπου ἄλλωστε ὅλοι οἱ φορεῖς τῶν πολιτικῶν καὶ κοινωνικῶν δοξασιῶν εἶχον μορφωθῆ. Ὁ Νεχροῦ, ὁ Πάτιλ καὶ ὁ Τάτα μίαν μορφήν εὐρωπαϊκῆς κοινωνίας ἤθελαν διὰ τὴν Ἰνδίαν, ὁ πρῶτος μὲ κοινωνικὸν προσανατολισμόν, οἱ δύο ἄλλοι μὲ ἀτομικιστικόν. Οἱ δύο τελευταῖοι ἦσαν συμφωνότεροι μὲ τὸ πλαισίον τοῦ Γκάντι τῆς διατηρήσεως τοῦ παρελθόντος, ἦσαν ὅμως ἀντίθετοι μὲ τὴν ἐπιστροφὴν εἰς τὸ παρελθόν. Αὐτοὶ ἤθελαν τὸ Ἀγγλικὸν χθές, ὁ Γκάντι τὸ Ἰνδικόν. Αὐτοὶ τὴν ἐκβιομηχάνισιν, αὐτὸς τὴν οἰκιακὴν οἰκονομίαν. Ὁ Νεχροῦ συνέθεσε τὰς δύο ἀπόψεις καὶ ἀπεμακρύνθη συγχρόνως καὶ ἀπὸ τὰς δύο. Ἀλλὰ διετήρησε τὴν κοινὴν πίστιν ὅλων, τὴν ἐλευθερίαν. Καὶ κατέληξε νὰ διεκδικῆ τὴν σοσιαλιστικοποίησιν διὰ δημοκρατικῶν μεθόδων κατὰ τὸ Ἀγγλικὸν πρότυπον εἰς πείσμα τῶν φρονούντων ὅτι ἡ ἀπαραίτητος καὶ ἀναπότρεπτος σοσια-

λιστικοποίησις εἰς τοὺς ὑπαναπτύκτους λαοὺς δὲν ἠμπορεῖ νὰ γίνῃ παρὰ μὲ τὴν βίαν. Τὸ ζήτημα ἐξετάζει μὲ βαθύτητα ὁ Richard Lowenthal εἰς τὸ τελευταῖον βιβλίον του: *Issues in the Future of Asia: Communist and non Communist Alternatives*.

Εἶχε δίκαιον ὁ Νεχροῦ ἐπικαλούμενος τὸν Γκάντι ὡς ὁδηγόν του; Ἄλλὰ ὁ Γκάντι οὐδέποτε ὠμίλησε διὰ σοσιαλισμόν. Καὶ ἦτο ἐχθρὸς τῆς ἐκβιομηχανίσεως ποὺ εἶναι ἀπαραίτητον παρακολούθημα τοῦ σοσιαλισμοῦ. Ἐν τούτοις, ὁ Νεχροῦ εἶχε δίκαιον. Ὁ σοσιαλισμὸς ἔπασσε μετὰ τὴν κομμουνιστικὴν περιπέτειαν νὰ εἶναι οἰκονομικὸν σύστημα ποὺ θὰ ἄρῃ τὰς ἀδικίας καὶ θὰ ὁδηγήσῃ εἰς τὴν κοινωνικὴν δικαιοσύνην. Εἶναι ἠθικὴ διδασκαλία, ἐπιβάλλουσα εἰς ὅλους, φιλελευθέρους ἢ σοσιαλιστάς, πλουσίους ἢ πτωχοὺς, τὴν ἀδιάκοπον προσπάθειαν τῆς συνεχοῦς καλυτερεύσεως τῆς τύχης τῶν ἀνθρώπων. Εἶναι τὸ αἶτημα τῆς ἰσότητος ἐν κινήσει. Εἶναι τὸ καταφύγιον τῆς ψυχικῆς ἀναζητήσεως ἑνὸς καλυτέρου αἵριον. Καὶ συνδέεται ἀρρήκτως ὡς τοιοῦτο παγκόσμιον ἠθικὸν αἶτημα μὲ τὴν διδασκαλίαν τοῦ Γκάντι. Ὅταν ὁ Γκάντι ὠθῆ τὴν λατρείαν του πρὸς τὴν ἐλευθερίαν μέχρι τῆς ἀναγνωρίσεως τῶν καστῶν, δίδει τὸ μέγιστον παράδειγμα δημοκρατικότητος. Καὶ ρεαλισμοῦ. Διότι βλέπει ἕως ποῦ ἠμπορεῖ ἐπὶ τοῦ παρόντος νὰ φθάσῃ ἢ ἐξέλξῃς. Τί ὠφελεῖ ὅτι τὸ Σύνταγμα τῆς Ἰνδικῆς Ἐνώσεως, τὸ Μπαράτ, τῆς 26ης Ἰανουαρίου 1950, μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Γκάντι κατήργησε τὸ σύστημα τῶν καστῶν; Τὸ σύστημα ἰσχύει . . .

Εἶναι χαριτωμένη ἡ φράσις τῆς B. Pitney - Lamb ποὺ λέγει τὰ ἐξῆς εἰς τὸ βιβλίον της *(India, A World in Transition)*: «Αἱ ἀντιζηλῖαι τῶν καστῶν κυριαρχοῦν εἰς τὴν πολιτικὴν ζωὴν τῶν διαφόρων κρατῶν τῆς Ἰνδίας. Ἐνῶ οἱ ἔθνικοι ἠγέται ἀσχολοῦνται μὲ ζητήματα γενικοῦ ἔθνικοῦ συμφέροντος, ὡς, π.χ., τὴν ἰσοροπίαν μεταξὺ κεντρικῆς καὶ τοπικῶν κυβερνήσεων ἢ μεταξὺ τῶν ἐθνικοποιημένων καὶ τῶν ἰδιωτικῶν ἐπιχειρήσεων, οἱ ἀγροτικοὶ πολιτευόμενοι προσπαθοῦν νὰ στηρίξουν τὴν ὑπόστασίν των εἰς τὸ σύστημα τῶν καστῶν, πρᾶγμα ποὺ εἶναι, ἄλλωστε, ἀντισυνταγματικόν)! Καὶ ἀκόμη: «Παρὰ τὰς γενναίας καὶ ἀγνὰς ἰδεολογίας ποὺ ἐμφανίζονται οἱ ἠγέται τῶν ἐθνικῶν κομμάτων, τὰ ἐκλογικὰ προγράμματα χαρακτηρίζονται ἀπὸ τὰ συμφέροντα τῶν καστῶν». *Quid leges sine moribus?*

Τὸ πρᾶγμα δὲν ἔχει μόνον τὴν σημασίαν τῆς παρακμῆς τοῦ παρόντος. Καταλήγει εἰς βαθυτέρας κοινωνιολογικὰς ἐξελίξεις σχετικὰς μὲ τὴν διάρθρωσιν τῆς πολιτικῆς ζωῆς τῆς Ἰνδίας. Ἡ κάστα τῶν βραχμάνων εἶναι ἢ πλέον προοδευτικὴ, διότι εἶναι ἢ πλέον μορφωμένη καὶ ἢ πλέον ἐπηρεασμένη ἀπὸ τὴν ἀγγλικὴν νοσοροπίαν. Ἄλλ' εἶναι καὶ ἢ ὀλιγαριθμοτέρα. Τὰ κόμματα ἔχουν ἀνάγκην τῶν πολυανθρωποτέρων καστῶν. Διὰ τοῦτο καὶ προσφεύγουν εἰς στελέχη ὀλιγώτερον μορφωμένα, ἀν ὅχι καὶ ἐντελῶς ἀμόρφωτα, διὰ νὰ ἀγρεύσουν τὰς ψήφους τῶν μεσαίων τάξεων ποὺ εἶναι σχεδὸν ἀγράμματοι. Οἱ μορφωμένοι Ἰνδοὶ ἐγκαταλείπουν τὴν χώραν. Ἡ κατάσταση,

ὅπως τὴν περιγράφει ἡ Joan Littlewood εἰς τὸν *Observer* τῆς 26 Ὀκτ. 1969, εἶναι ἀπογοητευτική. Ἡ πρόβλεψις εἶναι, κατόπιν τούτου, ὅτι ἡ νέα γενεὰ τῶν Ἰνδῶν πολιτικῶν θὰ εἶναι ὀλιγώτερον ἐπηρεασμένη ἀπὸ τὴν Εὐρώπην παρ' ὅ,τι ἦσαν οἱ Γκάντι καὶ Νεχρού. Καὶ ἀκόμη ὅτι οὗτοι, συρόμενοι ἀπὸ τὸν θρησκευτικὸν φανατισμὸν τῶν ψηφοφόρων των καὶ τὴν νοσηρὰν ἀνάμειξίν του μὲ τὸ ἐθνικὸν θέμα τοῦ χωρισμοῦ τοῦ Πακιστάν, θὰ δημιουργήσουν, ὅπως πάντοτε οἱ δημαγωγοί, χωρὶς νὰ τὸ ἀντιλαμβάνονται, πολλὰς δυσχερείας εἰς τὸ ἀπέραντον, πολυάριθμον καὶ τόσον δυσκυβέρνητον κράτος. Ἴσως τότε θὰ ἔλθῃ ἡ ὥρα τῆς Κίνας τὴν ὁποίαν ἐφοβεῖτο ὁ Νεχρού, ἀλλὰ τὴν πρόκλησιν τῆς ὁποίας ἀντιμετώπιζε — εἶναι τοῦτο τὸ καταστάλαγμα μακρῆς συνομιλίας μου μὲ αὐτὸν — μὲ τὸ προμήθεικόν πνεῦμα τῆς δημιουργίας καὶ τῆς προόδου διὰ τῆς δημοκρατικῆς ὁδοῦ. Τοῦ λόγου δὲ γενομένου περὶ τῆς συνομιλίας αὐτῆς ἄς σημειώσω ὅτι εἰς ἀπάντησιν τῆς παρατηρήσεώς μου ὅτι καὶ ἡ Κίνα θὰ ἀστικοποιηθῇ, ὅπως ἤδη συνέβη τοῦτο μὲ τὴν Σοβιετικὴν Ἐνωσιν (εἶμεθα εἰς τὸ 1956), ὁ Νεχρού ἀπήντησεν ὅτι ὁ ἱμπεριαλισμὸς εἶναι ἀστικὸν φαινόμενον.

Καὶ εἰς τὸ ἴδιον ἄλλωστε Σύνταγμα καθορίζεται ὅτι εἰς τὴν Ὅμοσπονδιακὴν Βουλὴν ἐπὶ τῶν 506 ἐδρῶν, αἱ 76 καταλαμβάνονται ἀπὸ μιαρούς, ἐκλεγομένους ἀπὸ τὸ κοινὸν ἐκλογικὸν σῶμα. Κατέληξε μάλιστα καὶ οἱ μιανοὶ νὰ ἔχουν διαιρεθῇ εἰς 400 περίπου κάστες. Ἀρχίζουσιν ἀπὸ ὑποκάστες πὸν ἐξελλίσσονται κατὰ τὸ δόγμα τοῦ C. Bouglé εἰς κάστες, πὸν ἐφαρμόζουν μεταξὺ των διακρίσεις. Ἐτσι ὁ Hutton ἀναφέρει ὅτι μέχρι τὸ 1932 — δὲν γνωρίζομεν τί ἔγινε σήμερον — ὑπῆρχον ὄχι μόνον μιανοὶ πὸν δὲν ἔπρεπε νὰ ἐγγίση κανεὶς, ἀλλὰ καὶ μιανοὶ τῶν μιανῶν πὸν δὲν ἔπρεπε οὔτε νὰ ἰδῇ. Ἦσαν οἱ rouganda vappans, πὸν εἶχον ὡς ἐπάγγελμα τὸ πλύσιμο τῶν ρούχων. Καὶ ἦσαν μιανοὶ μιαιώτεροι τῶν μιανῶν διότι ἔπλεναν καὶ τὰ ἀκάθαρτα ἐσώρουχα τῶν γυναικῶν ! Αὐτοὶ δὲν ἔβλεπαν τὸ φῶς τοῦ ἡλίου. Εἰργάζοντο ἀπὸ τὰ μεσάνυχτα ἕως τὴν αὐγὴν. Οἱ ἄλλοι μιανοὶ δὲν θάπρεπε νὰ τοὺς ἰδοῦν, ὅ,τι ὅμως καὶ νὰ ἔκαμναν, δὲν ἔπαιναν καὶ αὐτοὶ νὰ εἶναι μιανοὶ καὶ νὰ περιφρονοῦνται ἀπὸ τοὺς Βραχμάνους. Σήμερον μιανοὶ ἔγιναν πλούσιοι, μετέχουν εἰς τὴν Κυβέρνησιν, ἔχουν διακεκριμένους πνευματικὸς ἄνδρας, ὅπως ὁ πολιτικὸς των Ἡγέτης B. P. Ἀμπεντκάρ, ἀποτελοῦν τὸ 20% τοῦ πληθυσμοῦ, δὲν παύουν ὅμως νὰ εἶναι μιανοί. Οἱ «Τάϊμς» τοῦ Λονδίνου ἀνέφεραν εἰς τὰς 3 Ὀκτωβρίου 1969 ὅτι εἰς τὸ Πορμπαντάρ, τὴν γενέτειραν τοῦ Γκάντι, οἱ μιανοὶ ζοῦν σὲ «γκέττο» καὶ ὅτι μέσα σ' αὐτὸ οἱ ἀριστοκράται τῶν καστῶν ἐσκότωσαν καὶ ἐφέτος μερικὸς μιανούς.

Ἡ πρόοδος εἶναι μεγάλη. Ἠρξισεν ἀπὸ τοὺς Ἀγγλους, ἐφούντωσεν ἀπὸ τὸν Γκάντι, κατωχρώθη ἀπὸ τὸν Νεχρού. Ἀλλὰ τὸ φράγμα δὲν ἔπεσε . . .

Ὁρθῶς ἐπικαλοῦνται λοιπὸν οἱ σημερινοὶ Ἡγέται τῆς Ἰνδίας τὴν εὐλογίαν τῆς

ψυχῆς τοῦ Γκάντι καὶ ὀρθῶς — ὄχι μόνον σκοπίμως — διατηροῦν τὸν μῦθόν του. Δι' ὅλους τοὺς λόγους ποὺ ἐλέχθησαν. Ἄλλὰ καὶ διότι πιστεύουν εἰς τὴν δημοκρατίαν καὶ τὴν ἐφαρμόζουν εἰς τὸ πλαίσιον τῶν ἰδιοτυπιῶν τῆς ζωῆς των. Διότι ἡ δημοκρατία εἶναι συνέχεια γενεῶν. Δὲν ἀρχίζει ἀπὸ τὸν ἐκάστοτε κρατοῦντα. Οἱ ἐκάστοτε κρατοῦντες εἶναι ἐπεισόδια εἰς τὴν ζωὴν τῶν ἐθνῶν. Καὶ δὲν ἠμποροῦν νὰ σταματήσουν τὴν ἐξέλιξιν. Ὁ Michael Brecker εἰς πρόσφατον μελέτην του (*Political Leadership in India : An Analysis of Elite Attitudes*) ἐξηγεῖ πῶς μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Νεχρού ἡ Ἰνδία ἔπαυσε νὰ εἶναι κράτος μὲ ἓν μέγα καὶ μερικὰ μικρὰ κόμματα καὶ ἐξελίσσεται πρὸς τὴν πολυκομματικὴν δημοκρατίαν. Μόνη ἡ δημοκρατία ἐπιτρέπει τὴν ὁμαλὴν μετάβασιν. Ἄλλὰ καὶ μόνη ἡ δημοκρατία ἐπιτρέπει τὴν μυθοποίησιν τῶν μεγάλων ἀνθρώπων, εἴτε ἐπέτυχον, εἴτε ἀπέτυχον. Καὶ ἡ γενεὰ τοῦ Νεχρού πιθανὸν νὰ μὴ εἶχε εἰς ὑπόληψιν τὴν ἰνδικὴν μᾶζαν, ἔταξε ὅμως ὡς πρόγραμμα τὴν ἐξέλιξιν τῆς εἰς σύγχρονον ἔθνος. Κατὰ τὸ δυνατόν. Καὶ ἐτήρησεν ὅλους τοὺς κανόνας τῆς δημοκρατίας. Καὶ τὸν πρῶτον ἀπὸ ὅλους. Δὲν ἠρνήθη τὸ παρελθόν. Οὔτε τὸ ἐγγώριον, οὔτε τὸ ἀγγλικόν. Καὶ ἔκαμε τὴν σύνθεσιν ποὺ εἶναι ἡ ἀρχὴ τῆς ἐργώδους πορείας πρὸς τὸν ἐξευρωπαϊσμόν. Διότι σήμερον ἡ πρόοδος συνταυτίζεται μὲ τὸ προμηθεϊκόν πνεῦμα. Κορυφὴ τῆς συνθέσεως εἶναι ὁ μῦθος τοῦ Μαχάτμα Γκάντι. Αὐτὴν τὴν σύνθεσιν ἔβλεπα εἰς τὴν θέρμην μὲ τὴν ὁποίαν ὁ Νεχρού μοῦ ὑπεστήριζεν εἰς τὸ γραφεῖόν του τὰ πέντε σημεῖα τῆς πολιτικῆς του τῆς οὐδετερότητος. Ἐδειχνε ἓνας Γκάντι μὲ τὸν τρόπον του . . . Οἱ μεγάλοι ἄνθρωποι ἔχουν τὴν μοῖραν νὰ πραγματοποιοῦνται ἐν ὀνόματί των τὰ ἀντίθετα ἀπὸ ὅσα ἐδίδαξαν. Φυσικά, ὅταν εἶναι πράγματι μεγάλοι. Καὶ σήμερον, ἔγραψε πρὸ ὀλίγου Ἕλληνας στοχαστής, κυριαρχεῖ εἰς τὴν Ἰνδίαν ὁ Μαχάτμα Μηχανή! Πόσον δίκαιον εἶχεν ὁ λόρδος Μάουντμπάτεν, ὁ τελευταῖος ἀντιβασιλεὺς τῶν Ἰνδιῶν, ὅταν τὸν Ὀκτώβριον τοῦ 1948 ἔλεγε : «Διὰ τὴν Ἰνδίαν ὁ Γκάντι δὲν ἦτο ἓνας μέγας πολιτικός, ὅπως ὁ Ρόοσβελτ ἢ ὁ Τσῶρτσιλ. Κατετάσσετο εἰς τὴν ψυχὴν τῶν Ἰνδιῶν εἰς τὴν σειρὰν τοῦ Χριστοῦ καὶ τοῦ Μωάμεθ».

Ἄλλ' ὁ Γκάντι δὲν ὑπῆρξε μόνον μῦθος καὶ σύμβολον διὰ τὴν Ἰνδίαν. Ὑπῆρξε καὶ εἶναι σύμβολον διὰ τὸν κόσμον ὁλόκληρον. Σύμβολον τῆς ἀρνήσεως τῆς βίας. Ὁ πολιτισμὸς ἢ μᾶλλον οἱ πολιτισμοὶ ὅλων τῶν ἐποχῶν δὲν ἠμπόρουν ποτὲ νὰ δαμάσουν τὰς δυνάμεις τῆς φύσεως εἰς τὸ σύνολόν τους. Ἐρχεται κάποτε ὁ τυφὸν ποὺ σπεῖρει καταστροφάς. Ἡ βία εἶναι μία ἀπὸ τὰς δυνάμεις τῆς φύσεως. Διότι καὶ ἡ ψυχὴ τοῦ ἀνθρώπου παίρνει πολλὰς φορὰς τὴν ἀγριότητα — ὅπως ἄλλοτε τὴν ἡρεμότητα — τῆς φύσεως. Ἐλάχιστοι ἄνθρωποι ἐστάθησαν μόνον ἀντιμέτωποι εἰς τὰς δυνάμεις τῆς φύσεως. Θεληματικὰ καὶ προγραμματισμένα καὶ μὲ μόνον ὅπλα τὴν ἠθικὴν των πίστιν. Ὁ Μοχάντας Γκάντι ἦτο ἓνας ἀπὸ τοὺς ἐλάχιστους. Δὲν ἐπέτυχε

να δαμάσῃ τὴν φύσιν. Τὴν βίαν. Ἐδημιούργησεν ὁμῶς εἰς τοὺς ἀνθρώπους τοῦ αἰῶνός μας τὴν συνείδησιν ὅτι ἡ βία εἶναι κακόν. Ὅτι δὲν ὑπάρχει διάκρισις μεταξὺ καλῆς βίας καὶ κακῆς βίας. Καὶ ἀπεστέρησε τὸ κακὸν αὐτὸ ἀπὸ τὴν ιερότητα τοῦ ἀναποτρέπτου.

Τοῦτο δὲν σημαίνει ὅτι ἐξηφάνισε τὴν βίαν ἀπὸ τὴν ψυχὴν τῶν ἀνθρώπων. Οὔτε, φυσικά, εἰς τὴν χώραν του. Αἱ πρόσφατοι ἑκατόμβαι τῶν συγκρούσεων μεταξὺ Ἰνδιστῶν καὶ μουσουλμάνων εἰς τὸ Ἀχμενταμπάντ τὸ ἀποδεικνύουν. Ἐκαμε ὁμῶς, ἴσως, πολλοὺς τὸ κήρυγμα τοῦ Γκάντι νὰ σκεφθοῦν ὅτι ἡ βία μὲ τὴν σύγχρονον ἐξέλιξιν δὲν εἶναι πάντοτε δημιουργὸς τῆς ἱστορίας. Τοῦναντίον ἔχει μέσα της σχεδὸν πάντοτε τὸ σπέρμα τῆς διαλύσεως. Εὐτυχεῖς οἱ λαοὶ ποὺ τὴν προλαμβάνουν μὲ τὴν σύνεσιν καὶ τὸν ρεαλισμὸν τους.

Αὐτὸ τὸ μῆνυμα τοῦ Γκάντι τιμῶμεν σήμερον. Μὲ τὴν εὐχὴν νὰ τὸ ἐνστερνισθοῦν ὅλοι οἱ ἄνθρωποι καλῆς θελήσεως — ἀλλὰ καὶ οἱ ἄλλοι — καὶ νὰ βοηθήσουν εἰς τὴν ἐκπλήρωσίν του...

